

Штампарија
Драг. Грегорића

САБРАНА ДЕЛА БРАНИСЛАВА ПУШИЋА

**Сабрана дела
Бранислава Нушића**

**XIII
Општинско дете**

**Издавачка књижарница
Геце Кона**

БРАНИСЛАВ НУШИЋ

**ОПШТИНСКО
ДЕТЕ**

БЕОГРАД

**Издавачка Књижарница Геце Кона
1, Кнез Михаилава 1,
1932**

I 4042/73

II 111021/~~xiii~~

ГЛАВА ПРВА

у којој Аника, поводом смрти својега мужа,
остаје удовица.

Док други писци обично свршавају своје романе тиме, што неког убију, отрују, или га просто пусте да умре, дотле код мене, услед потребе да имам у овом роману једну удовицу, умреће њен муж одмах у почетку самога романа. Али, да би се видело да ја ту ствар нисам нарочито удесио, ево ћу испричати све редом како је од почетка било.

Дакле, Алемпије из Прелепнице држао је Анику из Крмана. Крманчани су грдно зажалили кад се Аника даде у Прелепницу. Рекоше: „Пустисмо најлепшу девојку те оде у друго село; зар ми нисмо имали момка за њу?!“ Тако рекоше сви Крманчани, а само неки Јања, за кога кажу да никад не оставља реч да јој не накачи реп, веле уз то је додао: „Нека је нек је у Прелепници, нек и тамо кој’ пут ноћевају капетани!“ А тиме је као хтео малко да прочачка ствари ко-

је су се у селу већ давно и давно заборавиле. Још само баба Кана и данас, кад хоће да прича ма што из прошлих времена, па макар то било и причу о оној Јоцковој батал-воденици у Прелепници, сваки пут ће почети своју причу овако: „Још док беше Мага (а Мага је Аникина мајка) млада, док оно код нас у селу често спаваше капетан, кад је по срезу откуда ишао, за Јоцкову се воденицу говорило да не сме млети средом и петком....”

Уосталом, за баба Кану се зна да хоће да рекне лошу реч и за мртвацем, кад дође ноћу да га чува, а за Јању се зна да је због једне лоше речи изео двадесет и пет батина усред вароши пред начелством, док је још било батина, Бог да их прости.

Могли су најпосле говорити шта је ко хтео, али Алемпије и Аника проживели су две и по године баш лепо. Шта више, они би и још две и по, или можда и много више година проживели врло лепо, да не потеже Алемпије те умре.

Не може се баш у тврдо казати од чега је Алемпије умро. Једни веле што је пао с крушке, други веле није, него од злих очију, а трећи веле: није ни то, него од зле руке. А како то некако све на једно излази, то би се готово и могло утврдити од чега је умро, ако само испричамо цео догађај. Када се из те приче избаци све оно што су дометнули рођаци и пријатељи, још оне

ноћи кад су чували покојника, остаје оваква гола истина: Алемпије је добио позив да оде среском капетану, где је имао да се узме на одговор што је погдекад имао обичај да у туђем забрану насече по која кола дрва. Па, како ће човек да продангуби читав дан у вароши, да му не би бадава било, намисли да понесе и мало воћа те да узгред прода. Он је то врло лепо замислио и једино што би му донекле могло покварити рачун то је, што он нема својега воћњака. Да би и ту незгodu отклонио, он се упути с кошем у туђе воће и попне се на крушку. Пољак га међутим спази, свуче га са крушке и тако га душмански испребија, да је једва до куће дошао. Отад ухвати неку бољетицу у грудима, и прво време кашљао је онако сасвим мушки, а затим поче као маче. Па онда, Боже ме прости, није више ни кашљао, него је мање више шиштао и све је тако тихо говорио као да није рад никога да увреди. Кад хоће што да каже, а он просто шапће као какав Божји угодник.

Није много ни боловао, највише месец дана. А лечио се сиромаш свакојако, али, кад је што писано, шта вреде ту лекови! Гасили су му четири пута угљевље, попио је две оке пелина, метао је метлу под јастук, пребацио је ватраљ преко куће, купао се у води са седам извора, облачио је кошуљу неке бабе из не знам ког села, која се није никад удавала, али — бадава, било је пи-

сано, и то, било је писано колико од стране усуда у књизи судбине, толико исто и од стране пољакве по ребрима Алемпијевим. А кад и судбина већ почне да води овако дупло књиговодство, те да на две стране пише, онда шта вреде ту лекови!

Алемпије је дакле свакојако морао умрети, ако ни зашто, а оно за љубав писцу овога романа коме, на пакост, још у првој глави треба једна удовица.

Сахранише лепо Алемпија, а Аника удовица без и једног детета. Нема јој још ни двадесет и три године, а лепа и снажна, рекао би човек може да понесе у сваку руку по једно момче и да га олако дигне за једно колено. Многи су због тога сумњали да она није нешто тукла по који пут покојника, али то није било: они су одиста лепо живели. Свега пет шест пута за те две и по године ако га је ухватила за гушу, бацила га под ноге и месила као да га је у највећу положила а не на земљу. Али и у том случају, кад би покојни Алемпије, онако мало строже, викнуо: „Јаој, Аника, пуштај по Богу!”, она би га тако пустила. А и какав је био Алемпије према њој. Он мали, недорастао, жгеба, а она, болан, израсла као јаблан. Образи јој румени, пуни крви, као да свагда мрси, а држала је, Бога ми, сваки и најмањи пост. Ама у свему је била тако некако од Бога удешена, да јој је баш и доликовало да буде удовица. Оно што је о пратњи и прве суботе мало нешто

плакала, ни мало јој није искварило ни очи ни лице, већ остала лепа да не можеш ока одвојити од ње.

Што кажу у селу: „Давно нисмо имали овакву удовицу, оваква удовица као за попа створена!”, то је, дабоме, тако уз реч речено, а у ствари нема од тога ништа, осим ако се може за зло узети што поп Пера сврати по који пут код Анике да је теши. Свакоме другом могло би се то и замерити, али попу, као духовном лицу, то се никако не може замерити. Једино ако попови пристану уз то гледиште да је и поп човек; онда, разуме се, могло би се погдешто и замерити попу. Тако, на пример, могло би се попу замерити што никад није ишао у Аникину кућу док је Алемпије био жив. Премда се и ту може поп оправдати, јер тада није имао кога да теши; нити је Алемпија имао зашта тешити код живе Анике, нити је Анику имао зашта тешити код жива Алемпија.

А најзад, што ће попу да се правда. Скупштинари полажу рачун својим бирачима; рачуно-полагачи Главној Контроли, а попови једино Богу могу полагати рачун, и то на небу, а на земљи баш никоме изузимајући својој жени.

Бог је до душе добар рачуноиспитач, али изгледа да не може да стигне сам, те још увек има старих непрегледаних рачуна. Жена, напротив, о-

на стиже, стиже увек да прегледа и старе рачуне, као и нове. Ма како ви вешто склопили рачуне, она ће увек наћи ма какав „неоправдан издатак”.

Да ли је поп Пера имао такве „издатке” ви-дећемо у идућој глави овога романа, у којој ће и многе друге важне ствари да се открију.

ГЛАВА ДРУГА

По селу Прелепници шушка се којешта, а то што се шушка могло би управо послужити као предговор овоме роману.

Прелепница није мало село. Већ трипут до сад подношен је предлог Народној Скупштини да се прогласи за варошицу, и док је тај предлог пропадао, дотле је Прелепница све више напредовала. Три пута је до сада цела Прелепница прелазила из партије у партију, само да би стекла среску канцеларију, и опет је то некако мимоишло. Сад су се становници Прелепнице договорили да се поделе у три странке те ако би се тако нешто помогли.

Село лежи у равници, под шумовитим осојем, а квасе га два поточића. На једном је од њих камена ћуприја са које се слази у чаршију, ако се тако назове онај ред кућа од којих је једна бакалница, једна механа, једна берберница, где је берберин уједно и налбантин. На другом потоку, тамо под селом, лежи она Јоцкова воденица што

је већ одавна батал, те сад у њој, по одобрењу општине, седи нека сиротица Савка, колико да има крова над главом.

Становници села Прелепнице све су красни људи, а ако који има и какву махну, човек је, није анђео. Кмет Мића, на пример, заиста је добре и душе и срца; он је тако рећи отац својим сељанима а не кмет. Пази сваког, нити ће коме учинити што неправо. Па опет има једну малу ману: воли окусити од државне порезе него не знам шта. И то није што не би имао од чега да живи, већ као из неког начела. Вели: „Доста, Бога ми, и држава нама заједа!” А не може се казати да он то хоће да утаји, Боже сачувај. Напротив, кадгод га притегне господин начелник те кад већ види да хоће на силу Бога на суд да га отерају, а он извади из свог сопственог џепа па плати. Образан и поштен човек, па вели: „Што би’ ја ишао на суд; волим поштено платити, него се вући по судовима!”

Поп Перица је мана његова жена. Поп здраз, снажан, личи пре, Боже ме прости, на тобцијског наредника, него на попа, а његова жена сува, цгољава. Поп сам за њу вели: „сврачица”, а по којој пут савије прсте у песницу и покаже коштане зглавкове па вели: „Ево, Бога ми, оваква су јој леђа!” Да не би пак неко казао да то попу, као свештеном лицу, не приличи да говори о леђима своје жене, ваља одмах да кажем како то поп

не говори у цркви, Боже сачувај, он цркву поштује и у цркви је прави светац. Једанпут само за време службе што је клисару опалио шамар у олтару, па то тако одјекнуло и шкрипнуло, да су побожни хришћани мислили отварају се врата олтарска.

Што се учитеља тиче, он и не припада селу тј. у толико што и не излази нигде у свет. Он за себе вели да је научен, па зато нигде из школе не излази.

Могло би се за ћату Пају Јеремића казати да је такође врло научен, јер нигде из кафане не излази, али то ћата не прима да му се каже. Он вели: „Ако сам научен видеће се то у своје време, а не трпим да ми се каже!” Овај ћата био је каплар у сталном кадру, па за једно „нећу” одлежао је годину дана апсе, јер „по војничком закону нема „нећу” — вели он — а ја, Бога ми, и Богу ћу казати нећу кад нешто није право!” (А то „нећу” састојало се у томе, што је из неког писма командировог извукао банке.)

После је био отворио као неки мали дућанчић, па кад му се на артиклу ракије показало много расхода, онда је управо тај артикал учинио те ни на другом артиклима није било прихода. Па кад је једног дана све артикле попио, затвори дућан, обиђе све оне који су њему били дужни, а заобиђе оне којима је он по коју сумицу дуговао, па оде „по еспап” како тада рече. И

од тада пет-шест година није га нигде било. Он каже да је то време провео у „Немачкој” и много се чему научио. Кмет и сада каже, кад по који из села примети да ћата много пије: „Па нека пије колико хоће; био је по свету па је видео, и тамо људи пију, и то још какви људи!” А једанпут му је и сам кмет приметио да је пијан, али му ћата вели: „Ако сам пијан, видеће се то у своје време, али не примај то да ми се каже!”

Има их који кажу да је ћата ученији од учитеља, јер је видео много света и зна много да прича. Он је вид’о људе што једу жабе. „Немци једу, гледао сам својим очима!”

— А је ли истина, Бога ти, ћато — пита Радоје Крња — да Талијани једу змије?

— Истина је, каже ћата, гледао сам својим очима. Нудили ме, кажу: извол’те сињоре Панто (сињоре, то код њих значи господине), извол’те кажу, а ја велим нека, хвала, нисам при апетиту! Апетит, знаш, талијански ће рећи стомак. Тако им кажем, а мислим се у себи: иди, бедо, да су ми се јеле змије, остао бих ја у Србији па би био богат човек.

— А како их праве, Бога ти, ћато? — пита механџија, па плесну ћату по рамену оном тежином кретања руке, којом у опште кредитори спуштају руку на раме својих дужника.

— Како?... с луком. Припрже мало лука и тако... метну још нешто да мирише...

И тако, уопште, Ћата је знао много из света да прича. А кад се још и напије, онда заборави како је то трезан причао, па све друкче и опширније.

Једанпут, тако празник неки, па где ће народ после литургије него у механу, јер тога дана поп Пера је баш говорио слово у цркви и пропозедао како су благодани за то управо, да се хришћани и телесно и душевно одморе. Добра паства отишла је сва са службе у механу, колико да се душевно одмори, а паства је затекла тамо Ћату мање више већ одмореног душевно. Ћата је баш причао како је својим очима гледао човека како лети као тица. Има три „шрафа“, два испод пазуха и један испод трбуха, и ту Ћата покаже где би од прилике стајала сва три „шрафа“.

— Прво одвије она два шрафа испод пазуха, цврр... цврр... цвррц... па му се развију крила, па онда онај шраф испод трбуха вррррр... вр... врррц... па му се нешто измеђ' ногу надује — тако нешто као мешина, а везан ужетом за земљу, па тек.... ту кад виде Ћата да је радозналост слушалаца довео до врхунца, а он полако, читавих десет минута, испија чашицу... — Кажи, Арсо, нек ми донесу још једну!

Арса, дабоме, наручује.

— Па тек, пуф... нешто учини и поче она мешина измеђ' ногу да се надима и одушује, а крила као у тице... оде, оде, оде... Марко, кажи!

— Сме ли сваки? — пита Радоје Крња.

— Ко га зна! Кажу мени Немци: извол'те сињор Панто, пробајте ви (сињор, знаш, код њих значи господин) а ја рекох: хвала, а жао ми је и сад, требао сам да пробам.

— То си баш требао! — додају двојица тројица.

И тако је ћата причао док су га слушали. А слушаоци су један по један одлазили, а последњи сам остао Радоје Крња.

Кад су остали сами, Радоје му се поверљиво приближи, седе за његов сто, поручи му ракију па ће тек почети:

— Овај, ћато... ти си тако рећи научен човек.

— Ако сам научен, видеће се то у своје време, а не примам да ми се то каже! — вели му ћата, па завуче обе руке у џепове од прслука.

— Молим, молим — додаје Радоје Крња — ја нешто друго хоћу да ти кажем.

— Извол'те, кажи.

— Па, ето, да ли ти знаш куда је отишао поп из цркве?

— Не знам. Ако није код Анике?

— Јесте. Бога ми, али има нешто повише што ја хоћу да ти кажем.

А ваља знати да је Радоје Крња био удовац, и да није крња, нашао би досад себи друга, ал' овако, чека само где ће која удовица да остане, па и ту обично му покваре посао они што теше удовице.

— Шта има повише?

— А што није јутрос кмет био у цркви?

— Па зар му ја знам — одговара равнодушно ћата и лупа празном чашом у сто на Радојев рачун.

— И он је јутрос, за време службе, био код Анике, а по селу се каже да му то није први пут што иде.

— Кмет?! — плану ћата и лупи песницом о сто — а зашто он то крије од мене?

Испи још једну па се љутито диже.

Радоје Крња остаде весео у механи да плати ћатиних једанаест чаша, а ћата оде као бесомучан залупив вратима.

ГЛАВА ТРЕЋА

у којој Аника, без икаквих нарочитих разлога, рађа мушко дете на тринаест месеци по смрти свога мужа.

Прошло је доста дана одонда како је Радоје Крња говорио ћати у механи о кмету и попу, те се ћата онолико наљутио. Љутио се ћата отада још неколико пута те изгледа да су се он и кмет као некако попречно гледали.

А Радоје Крња ни отад није остао миран, већ је и даље шушкао и бушкао и говорио по селу којешта. Међутим, поп се није хтео ни да осврће на то. Само једанпут, и то више онако благо и очински, пребацио је то Радоју и рекао му:

— Ако те само још једанпут чујем да лајеш којешта за мноме, сатераћу ти све зубе у грло, и нећу ти дати више назору у цркви, то да знаш!

А Радоје Крња, као што би и сваки други побожни парохијан, рече попу:

— Оно, кад би црква била пиљарница, а на вора празилук, и могао би ми и дати и не дати. А моји зуби, попе, кад већ сиђу у грло, онда не-

како ни твоја чита неће ти бити тесна, него ће да сиђе преко носа и преко ушију; а ако лајем, попе, у школи сам научио још док си ти био учитељ!

Попа као паметан човек не одговори Радоју ништа, само што баци један тужан, сажаљевајући поглед на Радоја, као на „изгубљену овцу” која је кадра чак и попу да набије читу на уши.

Међутим се за Радоја не може рећи да је био „изгубљена овца”, пре би се готово могло рећи да је он био „изгубљени ован”, јер откад му се, ево, измаче и трећа удовица, те остаде без наде да ће се кадгод моћи и он оженити, поче да буче по селу толико, да је већ и кмет са ђатом размишљао: како ли би му се могли скратити рогови.

Најпосле, ко би се још у селу обзирао и на Радојеве речи, да се само није десило нешто друго.

Био велики празник, мислим Благовести, те се сабрао народ у Прелепници чак и из других села. А кад се тако збере народ, поп Пера неће пропустити прилику да проговори коју у цркви. Има једно пет-шест година како се поп Пери протело да буде народни посланик, те отад чешће проговори у цркви. Раја из Крмана чак казао једанпут пред многима: „И истина је људи, умео би поп Пера да нам вајдише!” Па онда и многи други су тако мислили, али, што је главно, то је, што је и поп Пера тако мислио.

Од то доба иде поп Пера чешће и у меха-

ну. У механи је погледао лупио песницом о сто и узвикнуо: „Они горе не знају шта народу треба, а нема ко да им каже!” А више црквених беседа је и ово уметнуо: „Народ треба да има добре заступнике и пред Богом и пред земаљским властима. Дobar заступник пред Богом изнеће му народне молитве, а добар заступник пред земаљским властима изнеће и браниће народне жеље!”

Дакле, и на Благовести говорио је поп Пера беседу, а у тој беседи најважније је што је хтео да каже: да на напуштеној њиви сви треба да деламо заједнички. (Код ових се речи Радоје закахљао, а поп одржао реч те му после не даде нафору.) То што је хтео да каже, поп је врло лепо казао, и свршила се божја служба, па сви изишли лепо у порту црквену, и ту као људи застали те ће неко проговорити ово а неко оно.

Ту поп Пера, кмет и један одборник; ту кмет из села Буринца, па онда Рајко, бивши кмет, ту дућанџија Јова, па Исајло из Драјковца и још други. Нису само у том друштву механџија и ћата, они су у механи сваки на свом послу.

Сели под кестеном, што се лепо разграо пред црквом: поп, Исаило, и кмет, а остали ко стоји те се ослонио на штап, а ко донео камен те сео на њ. Припалили цигаре и луше те се упустили у разговор.

Исајло из Драјковца прича како је чуо од људи, који су били у чаршији, да у Русији има

колере, па се поведе реч о томе, и дућанџија исприча на дугачко и на широко како је брат његовог деде умро од колере „као пиле”. Вели: „Часком, брате, тек погледа нас све редом што смо били тамо, (ја сам био мали), па се ухвати рукама за трбух и умре!” После већ проговорили су неку реч и о чуми, али поп их обавести, вели им:

— Чума, брате, то не постоји. Не може се историјски доказати да постоји, то више онако у народним песмама!

Кмет из Буринца прича опет како ће да се уведе неки нов прирез за наоружање, вели, причао му сам писар из среза. Поп Пера, разуме се, налази да, као човек који помишља на посланичко место, треба да каже своје, па вели:

— Што се тиче наоружања, то је утврђена потреба, само ја нисам за прирезни систем наоружања!

Ту попову реченицу каза кмет друкчије т.ј. он је и за наоружање а и за прирез, а нама је већ из раније познато да овај кмет воли прирезе.

После овога разговора, одборник помену како би требало цркву окречити, али, како нико ништа на то не рече, опет обрнуше реч те о овоме те о ономе, и готово се наразговарали и дигли се на ноге, те хоће да пођу мало до попове куће, а приближи им се Радоје Крња па:

— Помози Бог, срећан празник!

Ама то Радоје рече некако журно чим је дошао, иначе он иде понајлак и гега кад иде. Па и то што је честитао празник друкче је некако казао, све се смеши, и као задовољан је и пакосан је и једак је.

— Бог ти среће дао! — веле му сви.

— Дај Боже — одговара Радоје — овај нам празник донео добра свима! Дај Боже, да нам година буде берићетна, овце нам се јагњиле, краве нам се телиле, па чак и удовице, дај Боже, рађале све мушку децу! — па то Радоје изговори као да држи чашу у руци, а пакосно се смеши и гледа све редом.

Поп као нешто прогута, па онда се прибра и поче као у шали:

— Е, е, ти то баш ређаш и као здравиш! А коме здравиш?

Радоје се и даље смеши па вели:

— И здразим, боме!

— Е, па, нека је на здравље! А сад 'ајдемо до попове куће па и да испијемо, — додаде кмет па се окрену и отпоче малопређашњи разговор како би требало заиста окречити цркву.

— А зар, Бога вам — узвикну Радоје за њима — зар не знате шта је ново?

— Јок! — каже Исајло. — До ти ако ћеш да нам кажеш?

— Хоћу, дабоме да хоћу да вам кажем, јер вредно је да чујете, вредно је да чује бели свет

а некмо-ли старешине народне и црквене! — па на те две речи „народне” и „црквене” удари јако гласом и намигну и код једне и код друге.

— Па — настави Радоје — удовица Аника родила јутрос, родила мушко!

Поп се направи као да није чуо, већ поче да намиче читу на чело и пита:

— Ама која родила, је л' она Савка?

— Није Савка, попе, већ Аника, удовица!

Поп прогута оно што беше и првипут прогутао, (биће да му је мало заиграло колено, али се под мантијом не виде) па онда погледа кмета, кмет погледа одборника, одборник погледа дућанцију Јову, а дућанција Јова, као најмлађи у друштву, погледа у земљу. Најпосле диже главу дућанција Јова па вели:

— Па нека јој је срећно, нећемо ваљда на бабиње, 'ајдемо попу!

— Ама људи, таман сад година и месец како јој умре муж Алемпије!

— Тако ће бити, година и месец — додаје поп сасвим озбиљно, као да га неко пита. — Баш се сећам, вели, као данас, није му било помоћи. А добар је био покојник, само што је имао погане руке.

Радоје се сад окрете Исајлу, па вели:

— Рађају ли, Бога ти, у вас удовице тринаест месеца по мужевљевој смрти?

— Ама то ће бити нека ђавоља посла! —

вели Исајло. — Зар му ти то ниси ухватио крајеве, кмете?

— Ко, ја? — пита кмет. — Ухватио сам, како да нисам ухватио!

— Е, па, зато је кмет — додаје Радоје — да пази да не падне нека срамота на село, као и поп што је зато ту, да пази да се народ не исквари и да не преступи законе Божје!

Међутим, док је то Радоје говорио, поп је једнако размишљао, да није баш данас требало у цркви да говори о томе, како на запуштеној њиви, треба сви заједнички да деламо; па онда, размишљао је о томе, како је кмет ужасно глуп, јер сад кад је требало макар шта да каже а он ћути, па најзад паде му на памет и то, како би заиста требало цркву окречити. И све је то некакo брзо прошло кроз његову памет, те није ни чуо шта се даље говори. Диже затим главу, па рече Исајлу и кмету из Буринца:

— Не бива овде да разговарамо, 'ајдемоте до моје куће. Много ме забринула ова ствар. То се није никад у Прелепници догодило. 'Ајдемоте, браћо, до мене!

Па истина одоше. А Радоје отрча у механу да и тамо јави новост, а одатле ће после на бунар да каже женама; а сићи ће још и до воденице, јер ће и тамо бити штогод народа, па ће најзад ићи и од капије до капије, а тешко да неће поћи и у које друго село.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Из које ће се свако уверити да ситни узроци често могу имати крупне последице.

Може ли бити ситније ствари но што је четврт киле мяса колико, рецимо, има једно новорођенче? И ето, тако ситна ствар мал' те није донела крупне и недогледне последице у селу Прелепници.

О самом догађају, који се десио у прошлој глави овога романа, испочетка се само шапутало погдешто и нико, сем Радоја Крње, није смео онако на сав глас да каже шта мисли. Погдекад само, у кафани, ако ко уз полић каже онако што из далека и подмигне оком на суседни сто.

Али невоља настаје тек од часа кад се жене дочепавају такве тугаљиве вести. Оне је проносе, увеличавају је, и то све некако лепо и углађено. Зађу, на пример, по кућама, па почну разговор сасвим из далека, о скупоћи, о млађима, о квартирима, па тек, и то онако сасвим узгред, навију на то како је тај и тај муж отерао жену. Или,

ако не том приликом, а оно у цркви, за време онога најдужега „и..." у херувизи. Јер, ваља знати, да то „и..." сви богомољци сматрају као паузу кад се може погдешто и проговорити. Дакле за време те паузе сусетка ће рећи сусетци: „Колико се молим Богу за себе, толико и за своју комшику Перку. Не знате колико је то несретна жена и шта трпи од свога мужа. Не волим, знате, да од мене изађе та реч, али ме је жао. Па, за Бога, комшике смо, мора човек да воле свога ближњег!" И све то некако увијено, обучено, као и да није хтела да каже.

У селу то много друкчије бива. Стане Станојка на вратнице па дозива своју комшику Пауну, која је рецимо у шљивику:

— Пауна, о, Пауна!

— Ој!

— Јеси ли чула шта се вели за Аникино дете?

— Нисам!

— Кажу: личи на попа.

— Ама немој грешити душу!

— Јес', Бога ми, vele: плънути поп, само да метне епитрахил па да служи!

Тако рецимо Станојка Пауни, а Стамена Живки довикује са пласта сена те се ори ливадам све до друма.

— Живка, о, Живка! Чу ли ти за оно Аникино дете да личи на кмета?

— А ја чујем, — одговара Живка с друма — на дућанцију!

И тако се гласно поче већ по целом селу да узвикује и да довикује.

Испочетка не хте ни једна жена да оде Аники, него још свака окреће главу кад прође крај њене куће, а после, свака редом пође да обиђе сиротицу, кобајаги да је дарује, севапа ради, а у ствари само зато да се својим рођеним очима увери на кога дете личи. А како се која отуд врати, прича све више расте те се испредају читава чуда.

Најпосле, жене као жене, мало им било што својим причама нагрдише попа, кмета и дућанцију Јову и не знам још кога, него свака опазила на детету и по нешто што на њенога мужа личи па кад се вратила напопастила сиромаша. Тако, на пример, Стана Ивкова дочекала грешнога Ивка још на вратницима:

— Стани — вели му — Ивко, да ти нешто загледам очи!

— Ене, јеси л' излудила? — ишчуђава се Ивко.

— Па да видиш и нисам. Него откуд у тебе очи као у онога тамо?...

— Ама у кога?

— У оно Аникино!

А Ивко јој покаже шаку колико да јој укратко каже како мрзи објашњења, те Стана заћути. То тако Ивко, а за Радована Кнежевића веле

да је фљиснуо жену по носу зато што му рече да је у Аникиног детета нос као у њега; док за Спасу Видојковића кажу чак да је изгрувао жену песницама у леђа, и ако му она није казала да леђа детиња личе на његова, него јој се само учинило да су им уста слична.

Па онда мало по мало почеше једна другој: „Па ти си ми казала ово!” А она њој: „А ти си мени казала ово!” Те узеше да се и свађају, па да се плују и да се хватају за кике.

Настаде право чудо и брука по селу. И да је остало само на женама, ни по јада, него се и људи позавађаше.

Прво се, веле, завади кмет и ћата. Још одмах после онога разговора са Радојем Крњом, кад му је Радоје казао да је кмет за време службе божје био у Анике, ћата је пребацио кмету.

— А ти, кмете, тако?

— Шта је тако?

— Место у цркву, а ти тамо у Анике. Хоће да ти пукне брука, а капетанове уши допиру и до нашега села, јер упамти: што већи чиновник то веће уши!

— Ама, шта ти то мени! — као буни се кмет.

— То што ти кажем! — вели ћата.

То су водили такав разговор онда још, а сад, кад већ пуче брука, дође измеђ њих и до мало оштрих речи.

— Рекох ли ја теби, кмете, све ће се то чути у своје време.

— А шта то? — буди се кмет.

— Па ова брука! — вели ћата.

— Нема ту никакве бруке. Ја ту Анику тако рећи и не познајем. Сећам се покојног Алемпија, приапсио сам га два три пута, али њу не знам.

— Другом ти то, кмете! Нисам ја луди Тиосав па да ми превијаш хладне крпе. Знам ја теби све трагове.

— Знам и ја твоје! — избрецну се кмет

— Е, кад знаш, кмете, — плану ћата — а ми ћемо онда једно другом поћи по трагу, па шта коме Бог да!

И после тог разговора кмет и ћата сасвим ућуташе, скоро као и да се не познају.

Па онда кмет се завади и са дућанцијом Јовом. Вели му:

— Ти си Аники давао на вересију.

— Јесам! — вели Јова.

— Па немаш рабош у који си бележио.

— Немам — вели Јова.

— Дабоме да немаш, јер си другачи рабош имао, а не као што приличи честитом трговцу. Ено ти сад, твој се рабош породило. Да ниси бележио, не би се породило. Иди, па узми дете!

— Ама, откуд ја? — буну се дућанција.

— Да ко ће? Је л' признајеш да си јој давао онако... на вересију?...

— Па јес', ал' ја то.... јербо имам милостиво срце.

— Е, па кад имаш милостиво срце, а ти узми дете. Твоје је!

— Е, па, знаш, кмете, — додија и дућанцији — ако ћемо тако, зна се чије је то дете. Моја вересија није јача него твоја власт.

— То да ми ниси више казао! — плану сад кмет.

— Теби нећу ни да кажем него капетану, на ислеђењу! — узвикну дућанција, а кмет понова плану и опсова му оно што власт, по познатом националном обичају, псује својим грађанима.

И од тога доба ућуташе дућанција и кмет па ни добар дан један другом да кажу. Кад је то чуо поп, а он стао уз кмета те се посвађа и он са дућанцијом, а дан затим, плану и свађа између попа и кмета. И та је свађа боме била доста дебела.

Дође кмет у попа па поче лепо пријатељски:

— Дошао сам, попе, да разговарамо шта ћемо с овим?

— Којим? — пита поп.

— Са овом бруком што пуца по селу.

— А шта се то мене, кмете, тиче! Није то моја брига већ твоја, те свако нека носи своју бригу!

— Ама како? — зграну се кмет.

— Па тако, брате, то је општинска брига! Није, да кажеш, да је пало звоно са црквене звонаре,

него нашло се дете у општини, е, па општина нека и брине бригу.

— Ама, јесте то... не кажем — поче кмет онако шеретски — али, к'о велим, и црква је имала свој део.

— Каква црква, какав део?

— Немој да се правиш луд, попе! — поче кмет отвореним картама. — Још се покојни Алемпије није ни охладіо у гробу, а ти си већ почео да трчиш тамо у Анике.

Попу плануше очи, а затресе се брада.

— Ама зар ти мени? Зар ти? А цело село зна, док сам ја недељом служио службу божју, ко је био у Анике. Није те ни срамота: власт, хришћанска власт, а никад у цркву ниси навиріо.

— Вала и да га не навирим ако ћеш ти за мене да се молиш Богу!

— А што као, кмете, не бих се ја могао молити Богу за тебе, сем ако су ти греси толики да ти треба десет владика и три патријарха да те измоле у Бога!

— Није за то, попе, него што су твоји греси велики. Зар ти да се молиш Богу за мене, а затекао сам те страсне недеље да једеш чварке!

— Ако сам их и јео, кмете, моји су чварци били, а нисам јео као ти државну порезу!

Е, код тих речи заигра кмету рибић на мишици, па стеже мало јаче батину која му је била у руци, али се уздржа и само додаде:

— 'Ајд, 'ајд, попе, нека смо живи и здрави, ал' дочекаћу ја да те видим обријана.

— Не знам, све може бити на овоме свету, ал' да ћу ја дочекати теби да видим букагије на ногама, то знам као што знам оченаш.

И код тих се речи растадоше смртно завађена два најбоља пријатеља, поп и кмет.

Од то доба поп не држи више никакве беседе у цркви, па и не виђа се много, једва ако оде до цркве па право кући. Дућанџија Јова и не излази из дућана на разговор. Кмет и не иде више у механу, а ћата и не избија из кафане.

Родоје Крња сад се још више прилепио уз ћату па му дошаптава много што-шта и плаћа му редовно.

Ето тако се завади цело село и најбољи пријатељи у њему, и то да са чега, него ни са чега. Због једне ситнице од литре меса.

ГЛАВА ПЕТА

Крштење.

Ни дан данас се не зна тачно да ли су тај план сковали ћата и Радоје Крња заједно, онако уз полић ракије, или је то самом Радоју пало на памет: тек он се једнога дана диже па право горе Аникиној кући и закуца на врата. Аника није трпела Радоја Крњу, јер је знала да је олајава по селу, али кад дође, што ће, не може га отерати.

Уђе Радоје, разгледа по соби, опази дете на поњави, па ће се тек окренути Аники:

— Знам ја, Аника, да ти мене не мариш, али ако, у невољи се познају пријатељи. Познаћеш ме, па ћеш видети да ти ја зло не мислим.

Аника ћути, јер не зна шта јој мисли рећи Радоје.

— Згодило ти се, ето, дете — настави Радоје — па, ево већ три недеље, а држиш га некрштено у кући..

— Па крстићу га! — рече осорно Аника.

— Крстићеш, ја, али у целом селу не можеш наћи кума. Они твоји пријатељи срамоте се да се назоу кумови детету, а ако неће они, боме неће ни други да се прими.

Аника на то није мислила досад, али јој се сад учини да је одиста тако, и обрати пажњу на Радојевс казивање.

— А ја велим — наставља Радоје — велим: што, ако је оно без оца, опет је то божја душица. Грехота је стидети се божјега закона. Па, велим, баш севан је прихватити сироче. Ето, рекох, идем ја Аники, па кад други неће, ја ћу дете крстити.

Анику чисто изненади ова доброта Радојева и, како јој, од порођаја до овог разговора, готово нико није пријатељску реч рекао, то јој се допаде Радојев предлог те пристаде без речи и још му рече:

— Хвала ти к'о брату!

И тако овај подмукли план Радојев испао би потпуно за руком да је он само умео ћутати. Али одмах слеже у механу, наручи свима које тамо затече по чокањ ракије, те кад га радознало запиташе што части, а он ће у сав глас:

— Окумила ме она сирота Аника што има дете без оца, па велим за такво кумство право је да платим част.

И то се за час просу по селу да ће Радоје Крња кумовати детету, те сви ударише у гласан

смех ка, то чуше. Само поп, кад и до њега глас допре, не удари у гласан смех. Њега на против прођоше жмарци по целом телу и по мантији. Њему уједанпут изиђе пред очи чин крштења при коме, шта више, он мора и чинодејствовати. Он виде лепо гомилу света у цркви, коју је Радоје чак и из других села срикао. Потегло у цркву и мало и велико и што би дошло у цркву и што не би. Па онда Радоје Крња кум, те сви нагађају зашто се он примио. Он би извесно наденуо детету или попово или кметово име. Па већ 'ајде, ништа то, али кад свештеник треба дете да запише у протокол „крешчајемих”, па кад дође да запита; „ко су му родитељи?” а на та питања одговара кум. Да бог сачува шта би све том приликом могао Радоје Крња да каже пред оноликим народом.

Све то паде попу на памет и затресе се мантија на њему, и под мантијом му заигра срце као у зеца кад загледа у пушчану цев. И забрину се поп, у толико пре што нема с ким да се посаветује, ни с ким да се забрине, јер су се, као за пакост, сви који би ту бригу требали заједно да брину, завадили међу собом. Поп увиде да им је слога у овако тешким тренутцима потребнија но ма кад раније, и сети се да је он и по своме свештеничком чину позван да мири људе међу собом, па се диже и пође у кмета који га је најљуће увредио.

Кмет га попреко погледа кад уђе к њему у канцеларију, али поп поче благо и тихо, као прави

хришћански проповедник. Он најпре напомену кмету како „само слога Србина спасава” и уз то додаде онај стих: „Слогом расту мале ствари, а неслога све поквари”, па се онда позва и на оно: „Ко ти ископао око?” — „Брат!” — „Зато је тако дубоко”; па му онда исприча и ону причу како је један цар на самрти звао седам синова и узео седам шибљика, па је најпре тих седам шибљика везао у један сноп и дао синовима да га преломе, и ни један га није могао преломити, а кад је шибљiku по шибљiku одвојио засебно, свака се лако преломила. Поп је као тиме хтео да каже да је он једна, кмет друга шибљика, а дућанџија и ћата трећа и четврта. Најзад да би кмета потпуно убедио, помену му и пропаст српског царства на Косову са неслоге вел-можа.

Ово је последње кмета толико узбудило, да је својим рођеним очима видео капетана среског као Бајазита, а њих четворо: себе, попа, дућанџију и ћату, како леже мртви на Косову као Југовићи. И кмету, који је чак и при прегледу касе тврда срца био, наиђоше сузе на очи, пружи руку попу и пољубише се.

Чим су тај свечани чин обавили, они се дигоше заједно те у дућанџије са којим ствар, изгледа, није ишла тако тешко. Са неколико хришћанских речи њега поп освоји те сви пружише једно другоме руку. Е, али сад је био на реду ћата, за којег су се прибојавали да га неће лако преломити,

а нису могли ни маћи без њега. Бацило их у бригу нарочито то што им кмет саопшти да је ћата у последње време навалио нешто да иде у варош. Стога се дигло сва тројица те у судницу ћати. Затекоше га, узјахао столицу, пуши и звиждуће и назваше му Бога. Ћата се изненади кад их виде заједно, и одмах се окрете кмету речима:

— Слушај, кмете, хоћу сутра да идем у варош!

— Добро, иди — поче кмет благо и љубазно.

— Ево даћу ти мога коња!

— Нећу твога коња, рамље на једну ногу.

— Молим те, ћато — увија кмет — баш да рамље на обе ноге, па опет, то би била увреда за мене кад не би узео мога коња.

— Ама што је увреда за тебе кад коњ рамље?

— Сасвим увреда, ћато. Рамао он или не рамао, није ту у питању коњ, него ја. Ја ћу покрхати све четири ноге моме коњу, али нећу да ме вређаш.

Ту се сад умеша поп и додаде:

— Ја мислим, ћато, ако кметов коњ рамље, не рамље кмет.

— Па нећу ваљда кмета јахати?

— Не, ал' немој га ни вређати због једног коња.

— Па добро де, добро, ето, нећу га вређати.

Узећу његовог коња!! — попусти ћата.

Кмету се учини да је сад згодан тренутак да се користи ћатином попустљивошћу, па поче сасвим меко и слатко:

— А би л' ти нама казао, ћато, што ћеш сад у варош? Је л' хоћеш да пазариш што, или да се проведеш, или идеш може бити капетану? — И ове последње речи кмет нагласи и баци значајан поглед на попа и дућанцију.

Ћата ћути и не одговара ништа.

— Зашто кобајаги — наставља кмет — не би мени, као брату, или једном речи као кмету, казао шта ћеш код капетана?

— Ћуће се то у своје време! — одговара ћата својом омиљеном реченицом.

— Ама знам ја да ће се то чути, али — зашто ти то не би мени рекао као своме свој?

Поп опет прискочи својим говорничким даром кмету у помоћ. Вели:

— Ћато, брате, зла су времена наишла. Искреност је ишчезла међу људима, а злоба се зацарила. А на искрености почива и породица и општина и држава...

— Знам ја, попе, на шта ти навијаш! — прекиде га ћата.

— Е, па, ако знаш у толико боље! — прихвати поп. — Онда реци сам, је ли лепо да будемо овако завађени и отуђени једно од другог, а толико брига има које треба заједно да носимо. Ето, видиш, и ми смо се измирили међу собом, а знаш колико и тебе чествујемо и волимо. Па зашто да се ти одвајаш од нас?

Ћату збиља дирнуше те попове речи, погледа их све редом и виде их како су забринуте и утучене, па му се ражали као да су својта. Размисли мало, размисли, па ће рећи кмету:

— Знаш шта је, треба ми једно педесет динара; да л' ми можеш дати из оног приреза?

— Па могу, ћато, што да не могу. Прирез није мој па да кажеш да не могу. А хоћеш у варош?

— Нећу!

— Таквог те хоћу! — кликну кмет, загрли ћату, отвори касу, тури руку у прирез и даде му педесет динара.

После већ, изграшше се и остали и на ћатин предлог одоше у механу.

Како у механи није било никога, то су смели и мало гласније говорити, те чим први чокањ паде на сто, изнесе поп и бригу која их мори.

— Така и така ствар, — вели — Радоје Крња се окумнио са Аником, па ће сад у недељу да донесе дете у цркву да га крсти! И онда исказа све што се може десити и каква брука може настати.

Поп је то говорио свима, али је у ствари гледао право ћати у очи и то погледом који би рекао: „Ћато, брате, шта ти кажеш на то?”

— Ја не знам шта би се ту могло радити — узе прво кмет да размишља. — Мањ' ако би било каквога закона по коме би се могло забранити Радоју да кумује.

— Не може да буде таквог закона нити га је било, пошто Радоје није иноверац — објашњава поп.

— Шта ти онако мислиш, ћато? — запитаће кмет.

Ћата се замисли, замисли се, а сви нестрпљиво упрли поглед у њега. Најзад он слегну раменима па рече:

— Не остаје ништа друго него да извршимо државни удар!

— Како то, брате, ћато? — запита забринуто поп, који је једини у друштву знао шта је то државни удар.

— Е, па тако! — објашњава ћата и наручује нов чокањ. — Је л' ће Радоје у недељу да крсти?

— Јес'! — вели кмет.

— А је л' данас среда?

— Јес'! — одговори поп.

— А може ли сутра ујутру, о јутрењу, да се крсти дете? — пита даље ћата.

— Може, како да не може! — одговори поп.

— Е, онда, чујте! — наставља ћата, а сви начуљили уши и чисто се прибили ближе њему. — Сутра ујутру, о јутрењу, ти попе буди у цркви, а ти кмете пошљи Среју бирова у Анике нека оде и нека каже: Послао кмет да се одмах донесе дете у цркву да се крсти, јер не сме, по закону хришћанском, и даље остати некрштено. Ако Аника нешто запне па рече: Крстиће га Радоје у недељу, нека

Среја каже: У недељу поп неће бити у селу, а Радоје је позван и ено га чека у цркви.

— Па онда? — учини поп коме поче да бива јасан државни удар који је ћата смислио.

— Па онда, нека Среја у име општине крсти дете!

— Јес', Бога ми! — свану попу и растера му очас бригу са чела. — Вала, ћато, и владика би могао бити са том памећу.

— Ето, овако нешто не би умела смислити ни Главна Контрола! — додаде кмет, коме је због приреза Главна Контрола изгледала увек као нешто најстрашније у земљи.

Дућанџија, не знајући шта би казао, а у знак одобравања, наручи пола литра ракије одједном.

— А како би било — додаје кмет уз даљи разговор — да општина одреди и које име да се да детету?

— То ти није рђаво, кмете, — прихвата поп — јер могао би Среја, на пример, из поштовања према теби као кмету, да да детету твоје име.

— Таман — учини кмет престрављено и сад му самоме би још јасније колико је паметан био што је то питање постакао.

— Ја мислим — зину сад првипут дућанџија — да видимо у календару који је светац сутра па то име да му дамо.

Попу се учини овај предлог умесан, па одмах завуче руку у џеп од мантије, извуче један масан

календар и поче да га прелистава и да шврља прстом по њему. Застаде на четвртку, прочита па рече:

— Трофим!

— Е, па, ето, да му дамо име Трофим! — пристаде дућанџија.

— Какав Трофим, море — вели ћата па да се смеје цело село. Него, изберите му неко честито име.

После већ почеше да падају предлози, те Павле, те Тодор, те Вићентије, те изређа се читав низ лепих и честитих имена, али се ни код једног не задржаше, јер се увек нашло да у селу има по кога који носи такво име па да не би нешто тај после дигао дреку. Најзад ће неко поменути име „Милић” и застадоше на њему. Промисли сваки за се и нађоше да у селу нема баш никога који носи то име, те и остадоше при томе.

И одиста, сутрадан о јутрењу, би све онако како је ћата удесио. Изврши се државни удар изненадно тако да, кад Радоје Крња пред подне чу да је то јутро дете крштено а он писну као гуја у процепу:

— Од како је сунца и месеца није било већег насиља но што је ово: отимати човеку кумство. Ни Турци то нису чинили, а ево шта доживесмо под слободом и у својој рођеној држави!....

ГЛАВА ШЕСТА

У којој се дешава нешто чему се нису надали читаоци, но чему се није надао ни одбор Општине прелепничке.

У овој се причи, све досад, није појављивао општински биров Среја, не зато што он уопште нема обичај да се појављује, већ просто зато, што писцу све до ове главе није био потребан. Иначе, Среја има баш тај лепи обичај да се појави и зван и незван, па било то на вечери или о слави или на ручку и даћама. То све тим пре, што Среја и себе убраја у „општину”. Он важно вели парничарима за потрицу: „Не можемо друкче, како је право, тако смо и пресудили!” — иако је он за то време, док су кмет и одборници судили, метао за зиму купус у кацу ћатину, која стоји у предсобљу суднице.

Тај Срета, дакле, спусти се једног лепог божјег четвртка, као без душе, низ оно брдашце, под којим је била Јоцкова воденица и, сав задуван, једва стиже до општинске суднице, улети у канцеларију, преврне успут тестију с водом и нагази ћати

на ногу, па онда дрекну, као да је неко њему нагазио на ногу.

Кмет се збуни, па како је и иначе један акт већ по сата потписивао, те био близу краја, а остало му само још ону цртицу да превуче преко слова Ћ, то у оној забуни, разуме се, место цртице он ископа пером читаву бразду на акту.

Ћата пак, без обзира што му је Среја стао на жуљ, потеже сва акта извесне парнице и баци их о земљу, што је он чинио само у приликама кад је озлојеђен на кога од парничара. Међутим, како овде није био такав случај, то се Ћата одмах прибра и поче да скупља расута акта, а кмет скочи на ноге и кроз стегнуто грло викну на Среју:

— Шта је, брате, што урлаш?

— Побегла ноћас, — једва издува Среја.

— Ко, море?

— Она!

Кмет, видећи да се ужурбаност Срејина не тиче никакве комисије, која би стигла у село ради прегледа рачуна о прибраној порези, доби снаге и храбрости, и сад већ поче онако одлучно, како и доликује његовом положају.

— Дакле, ко је у ствари побегао?

— Она... Аника — вели Среја.

— Па добро — додаде кмет равнодушно — нека бега, добро је и учинила, нека јој је срећан пут!

— Сасвим! — додаде и Ћата.

— Јест, — настави Среја — али је оставила дете.

Кмету се поново омрачи лице, које се мало-час разведрило, те убрза:

— Ама које дете, је ли оно њено дете, је ли?

— Па јесте!

— То онда значи, да она није побегла у сачешћу са дететом — настави кмет кобајаги званичним језиком, а тек колико да каже нешто, као оно кад човек пева у шуми да растера страх.

— То значи, Аника побегла, а оставила дете на врат општини — додаде ћата кратко.

— Јест, тако је! — рече кмет полугласно, па се ућута и замисли се дубоко и поче да једе онај акт што га је мало пре потписивао.

Ћути кмет, а ћути и ћата, а Среја гледа те у једног те у другог, па ће опет:

— Па шта ћемо сад?

Кмет се учини као да не чује шта га Среја пита, јер то питање: „Шта ћемо сад?” он је већ сам себи неколико пута за време размишљања постављао.

Среја опет понови:

— Па шта ћемо сад?

Кмет се и по други пут учини да не чује питање, већ настави он да пита:

— А кад је побегла?

— Кажу још ноћас.

— То је њу неко научио и подговорио — додаће ћата.

— Тако ће бити, неки душманин је подговорио. Него изађи ти, Срејо, часом напоље, да проговоримо ја и ћата.

Кад осташе сами, кмет спусти пријатељски руку на раме ћати, па поче врло слатким и питомим гласом, како би само пред каквом комисијом говорио:

— Дедер, брате ћато, да разговарамо братски и пријатељски.

— А шта имамо да разговарамо?

— Па тако, да разговарамо.

— Ствар је јасна, нема ништа да се разговара! — вели ћата.

— Ама, па видим ја и сам да је ствар јасна, ал' ко велим, размисли ти о томе мало, ћато!

— Добро, изађи ти на лице места да извидиш, те ако ја дотле смислим што.

Кмет се диже да оде на лице места, али успут сврати попу. Поп се спрема, има неко опело да изврши, па док попадија збира епитрахилъ и друге потребе, он засео у башти под орахом, изнео малу софу и једе бубреге печене на жару. Чим виде кмета на вратницама, а он привикну:

— 'Оди, 'оди, да видиш што је лој, право млеко!

Међутим, кмету није било до бубрега, он седе на столицију и стаде шапутати са попом. Шта

су шапутали ми већ сви знамо, а како је попу пријао тај разговор најбољи је доказ што му је последњи, најслађи залогај, остао нетакнут у чанку, исхладιο се и слојанио се.

Одатле се кмет дигао те у дућанџије. Можеш мислити како је све то и дућанџију потресло, кад је једној сељанки место сто грама пиринџа измерио читаву оку, те сељанка сад првипут изиђе из његовог дућана са уверењем да је то прав човек јер „право мери”.

Одатле се диже кмет те на „лице места”. Обиђе кобајаги воденицу, да сазна и извиди како се све то десило. Сазна од Савке да се Аника дигла у први сумрак, да сиђе токорсе до попадије, па се није више ни враћала, а понела је собом и сву своју преобуку.

Док је Савка то говорила, запишта у једном ћошку воденице Милић; кмет га презриво погледа, опљуну, па изиђе из воденице и сиђе хитно низ брдо и не осврћући се.

ГЛАВА СЕДМА

У којој су, како сељани села Прелепнице, тако и сам писац овога романа у забуну, услед догађаја испричаног у предњој глави.

Није мала ствар: Аника побегла, а оставила Милића. Збунио се поп, збунио се ћата, збунио се дућанџија, збунио се кмет, а збунио се, верујте, и сам писац овог романа. Најзад, ствар и није тако проста. И ако је дете мала ствар, опет је довољна да нас све доведе у забуну. Да је Аника нешто побегла па оставила човека, то би нас мање у бригу бацило но што је оставила дете, и ако дете, на први поглед, изгледа много ситније но човек.

Друга је ствар, да је то дете колико толико одрасло, онда ништа лакше: даш га на занат, па мирна Крајина. А одраслије дете је и разумније, њега би могао и да усаветује на пример поп. Зовне га лепо:

— Мали, оди овамо! — Помилује га по глави, па му благо и очински рекне:

— Знаш, мали, ти и ако си родом из нашег села, ти си ипак паметан, па увиђаш да би боље

било да одеш гдегод у свет. Шта ћеш овде у селу; село је село, много је лепше гдегод у вароши. Него ти, мали, ево теби два динара, па крени, крени колико сутра!

Или, ако то не би помогло, а оно га просто најуриш. Удеси то ћата те га притвори и окриви ма за што, па га протера из села. Али што ће се овако са дететом?

Ћата је рекао кмету да изиђе „на лице места” и он је отишао Аникиној кући, као што смо из предње главе видели, али, шта то помаже? У ствари да кмет није раније ишао „на лице места” много би више помогло.

То вече се искупише сви у механи. Ту поп, кмет, ћата и Јова дућанџија, те почеше да се саветују, а истерали механџију пред врата, да их не слуша, и да осматра, да откуд не прислушкује ко разговор.

Кмет плаћа пиће, а ћата неће ни да проговори док се пићем не „расрди” добро.

Кмет ће први изнети предлог:

— Размишљао сам, браћо, дуго, и ја мислим, да ће ово, што ћу вам рећи, бити најправије, а никако друкче и не би могло бити.

— А шта си смислио? — пита дућанџија, а до-нео уво до кметових уста, те да не испусти коју реч.

— Ја велим, браћо, да ово дете узме црква, те да га чува и негује као црквено дете.

— Каква црква?! — зграну се поп. — Каква црква, по Богу брате! Кад је још и где је црква чувала и неговала децу и шта ће цркви деца?

— Па — настави кмет отежући — могао би доцније бити врло добар певац, и покојни Алемпије био је добар певац, па можда би се измет'ло на њега.

— Не може црква ни с људима да изађе на крај, те ће са децом. То не може бити, кмете, него аки си што паметније смислио, а ти реци! — пресече поп врло одлучно.

— Па ја не знам ништа друго, до ако је што ћата смислио.

— Ако сам и смислио, чуће се то у своје време! — додаје ћата мирно и куца, да му се донесе још један чокањ ракије.

— Ја велим — поче поп, кад виде да сви ћуте — да га узме општина.

— Сасвим, поскочи Јова дућанџија, — да га водимо на буџету као општинског писара.

— Е, јеси глуп, Јово! — једва изговори ћата и удари грохотом да се смеје.

— Што глуп, брате, ја тако мислим! Ми смо се скупили овде да се саветујемо, па и ја кажем моју. Ако не ваља, не ваља; толико и чини.

— Ја мислим — допуни поп свој предлог — да ми то дете узмемо као општинско дете.

— И то није рђаво — додаје брзоплето Јова дућанџија — само како? Треба ли га сматрати као

својину целе општине, или само општинског одбора, и онда, треба ли га увести у инвентар?

Ћата опет рикну да се смеје, а Јова брже боље наручи Ћати још један чокањ ракије, не би ли га тиме ублажио и орасположио према себи.

— Не мислим ја да га општина сматра као својину — наставља поп мирно, — него да га издржава као своју сиротињу, као находче.

Кмет једва дочека да поп сврши реч, па пошто га пакосно премери, узео он реч:

— Не може, нисмо ми сами општина! Мислите ли село ће да пристане на то, да ми држимо општинско дете. Мислите ли, неће то Радоје Крња да раздува, па ће да оде и до капетана, па богме и до новина. Не бива, што не бива, не бива!

— Е, па шта бива онда? — уплете се нестрпљиво дућанџија. — Не може црквено дете, не може општинско, е, па, шта може? Дедер, ћато, ето ти си паметан човек, — окрете дућанџија да се улагује ћати — дедер реци ти, шта ти мислиш, па да те сви послушамо?!

— Хм! — учини ћата — ништа! Ја не мислим ништа.

— Говори, брате, ћато, — поче и кмет мазно и чукну у сто, да се ћати донесе још један чокањ.

— Па... отеже ћата — ево шта и како ја мислим!...

Сви се прибрасе и начулише уши, а гледају ћати право у очи.

— Ја мислим, браћо, да Аника и није родом из нашег села, већ је родом из Крмана, а свака општина је дужна да рани своју сиротињу и, према томе, Аникино дете дужна је да храни општина крманска, на основу самога закона.

Сви се запрепастише и нека радост разли им се по лицу.

— Ама, Бога ти?! — узвикну први Јова дунција.

— Може ли то, по Богу брате? — додаде поп.

— Брате, ћато, из твојих уста у Божје уши! — потскочи одушевљено кмет и пољуби ћату међу саме очи.

— То све, браћо, може да буде и мора бити — настави ћата зналачки и мирно — тако је по самоме закону! Оставите ви само мени, да ја наки-тим акт, а ви мирно ноћас спавајте, пошто прет-ходно платите ово што сам испио.

— А кад ћеш да напишеш акт? — пита сад већ радознало кмет.

— То је моја брига, — одговара ћата — ти само нареди да Среја сутра зором крене са актом и са дететом у Крмане.

— Па зар одмах да понесе и дете?

— Одмах, дабоме!

И сад већ наста весеље каквом се нису на-дали, јер ко је мислио да ће тако срећно да се скине оболика брига с врата.

ГЛАВА ОСМА

**Садржина акта општине прелепничке, од 29
марта 1891 године Бр. 143.**

СУД ОПШТИНЕ ПРЕЛЕПНИЧКЕ

Бр. 143

29 Марта 1891 године

Прелепница.

Суду Општине Крманске

Крмане

Аника, бивша жена покојног Алемпија овдашњег, а сада удовица покојног Алемпија, удавши се надлежно за покојника, постала је тим самим седелац и становник суда општине прелепничке. Смрћу пак Алемпијевом, она је постала удовица ове општине, чиме је престала бити жена покојног Алемпија и на тај начин, као што се то може и црквеним књигама утврдити, она, као родом из села Крмана, припада томе селу, као седелац и становник и као сиротиња те општине, која је на основу дотичних чланова нарочитих закона, дужна своју сиротињу и издржавати.

Олакшавна околност за ту општину међу тим лежи у томе, што је дотична Аника, по своме сопственом наговору, отишла и одсмуцала се у свет, где је рада даљи свој живот да проводи. Али је Аника у последње време родила једно не-надлежно дете, за које се ни у ком случају не може рећи да га је родила са покојним Алемпијем. пошто је он умро тринаест месеца пре, но што је Аника стекла у себи намеру за порођај овога детета.

На тај начин, за то Аникино дете не може се опредељено рећи у колико је брачно, те би се пре смело тврдити да је ванбрачно и тим самим, припало би као сиротиња општини, којој би припала и његова мајка, да није пренебрегла своје право на сиротињу отишав у свет.

Према свему изложеноме, та је општина дужна издржавати своју сопствену сиротињу, по што је Аника из те општине родом, на основу чега част је овој општини, послати јој у прилогу под $\frac{1}{2}$, дете, које се од сад има сматрати као општинско дете те општине.

О пријему овога акта, као и прилога који уз овај акт иде, моли се суд општине Крманске да изволи одговорити.

Писар (М. П.)
Паја Јеремих

Претседник суда
Мића Ристих,

ГЛАВА ДЕВЕТА

Једна сасвим невина општина која није ни куснула ни лизнула прелепничку чорбу, те према томе није позвана ни глобу да плаћа.

То је било у суботу зором, кад је Среја биров стрпао акт општине прелепничке Бр. 143. у силав, а прилог уз тај акт српао под мишке, па се упутио у Крмане. Акт је био миран у силаву, и крај њега би Среја рахат и безбрижно путовао, али прилог то је била беда за Среју. Мало мало, па се прилог заплаче и запишти тако, да је Среја четири пет пута помишљао да га просто баци. На страну још што је Среја једанпут морао и да преповија прилог уз акт Бр. 143., кад је осетио да му се овлажила нешто шака. На послетку, кад му досади писка и вриска, маши се јанџика, одломи комад проје, напуни прилогу уста, па се крену понајлак даље.

Сунце већ одскочило, са узораних њива диже се маглица, из честаних ластара чује се шева, а

Среја, бришући шаком зној са чела, корача лено ка Крману, које је већ на догледу.

У Крману, међутим, седи кмет сасвим невино у судници и не сањајући шта ће га задесити тога дана. А кмет крмански Радисав је разборит и паметан човек. Он се, истина, не разуме у послу ништа, али је бар онако наочит човек, прави гардист, па ти чисто мило кад га видиш да заседне за свој сто. Или, кад ти опсује оца или матер, а оно му то некако и личи. Он је служио и војску па је био каплар, те некако војнички и управља општином. Кад дођу, на пример, парничари за потрицу, па стану један насред собе, а други доле крај врата, а он их премери, премери, па тек викне:

— Построј се, брате, построј се, како си то стао! Оди овамо, стани крај овог другог... тако..., равњај се, равњај се! Не гледај мене него гледај свога друга па се равњај!

Или, на пример, зовне бирова да овај нешто објави па му вели:

— Зови село на узбуну и саопшти му, да сутра измаршира на кулук, да се поправи срески друм. Ето ти акт г. капетанов, па им прочитај.

Тако исто војнички он свршава и канцеларијске послове. Место да напише на акту: „Саопштено ми је” или „Примам к знању”, а он напише просто: „Разумем!” Или, место да напише: „Сајузити са ранијим актима”, а он напише: „Прикомандовати ранијим актима”.

Такав је кмет Радисав, одсечан, неумољив, и тако он свршава све послове.

Елем, такав какав је, сиди он у судници савим незвино, и не сањајући шта ће га задесити тога дана. Тек да се дигне, да се уврати нешто послом у кмета Ивка, а уђе његов бирон. Вели:

— Дошао Среја из Прелепнице, донео неки акт.

— Дај овамо тај акт! — вели Радисав одлучно.

Бирон унесе акт. Радисав га отвори, приђе прозору и поче да чита, гунђајући у себи.

Кад сврши читање, он само што учини:

— Е, не може то тако, нећемо им чак ни одговорити! — па узео перо и написа на полеђини: — „У акта” и предаде бирону, вели:

— На, носи ово ћати!

Бирон однесе, а Радисав се спреми да пође у кмет Ивка као оно мало пре и, таман да пређе преко прага, а ево ћате из друге собе са оним акта. Ћата је неко младо, голобрадо ћаче које је Радисаву гледало у очи као у свеца да гледа.

Радисав се врати у судницу.

— Шта је, ћато? — вели.

— Па... како ћемо ово?

— Које?

— Па ову ствар из Прелепнице?

— У акта, просто у акта! — понавља Радисав одлучно.

— Ама не може у акта! — додаје ћата понизно.

— Зашто не може? — испрси се кмет, мислећи да тиме ћата хоће да оспори његово познавање канцеларијских послова.

— Не може зато, што уз овај акт иде и прилог, па како ћемо тај прилог да метнемо у акта.

— У акта заједно са прилогом! — загрми Радисав.

— Знам, ал' тај прилог је дете, живо дете.

— А јес'! — учини Радисав пошто се сад тек сети. — Јес' Бога ми, па, како ћемо?

— Ја не знам! — слегну ћата раменима.

— Е, али знам ја! — рече Радисав, па се окрете бирову. — Где је то дете?

— Ено га у ћатиној соби — одговори биров, а у тај мах се и Милић тако раздра из ћатине собе, да и Радисав и ћата и биров отрчаше тамо и, на своје велико запрепашћење, видеше да је Милић, лежећи на кревету ћатином, где је било и неких акта, ова просто учинио за увек неупотребљивим.

— Пфуј! — учини Радисав, па се окрете бирову. — Зови ми одмах Среју из Прелепнице, нека носи ово ђубре.

— Кога Среју? — упита биров.

— Среју из Прелепнице, онога што је донео овај акт и дете.

— Па он... поче биров и чеше се за вратом — овај... оставио овде акт и даље па се вратио у Прелепницу.

— Ама ко се вратио? — дрекну Радисав.

— Па он... Среја из Прелепнице.

— А оставио ово?

— Јес'! — вели биров.

— Ух! — учини Радисав — па шта ћемо ми с овим?

И ћата и биров погледаше у земљу и слеглоше раменима.

— Слушај, ћато, зове ми одмах чланове у судницу, да видимо како они кажу: јесмо ли ми дужни хранити и ону сиротињу, коју наши становници ма где и ма у ком крају света роде?

Па полазећи додаде још:

— Сад ћу ја кроз половину сата бити овде, а они нека ме очеку.

Кмет оде до Ивка, а ћата и биров се споразумеше, биров да чува дете, а ћата да оде и позове чланове.

Сабраше се чланови пред општину те мало-час, кад дође Радисав, уђоше сви у судницу. Председник Радисав седе у чело стола, заузео војнички став и салутира, па узео реч:

— Мирно! Отварам седницу. Браћо! Општина Прелепничка послала нам је један рапорт. Прочитај га, ћато!

Кад ћата прочита акт општине Прелепничке Бр. 143, сви се одборници крмански погледаше и згрануше.

— Вала, — дрекну Петар Ранчић — нисмо ми будале да светску децу хранимо. Ко је дроблио, нека куса!

— Ја велим, — додаде Радисав Андрић — кад има закона у овој земљи за људе, има их и за децу, па нека по закону буде!

— А ја бих рек'о — предложи Милисав Недељковић — да ми овај предмет заједно са дететом упутимо Државном Савету на решење.

Председник Радисав, пошто саслуша све ове мудре говоре, викну опет: „Мирно!“ и узе реч:

— Ствар је ова, браћо, једнообразна и она је за нас у прописном одстојању. Зато ћемо ми лепо написати један рапорт у коме ћемо рећи да Крманска општина није дужна да храни сиротињу која своје порекло води из Општине прелепничке.

Кмету Радосаву се нарочито допаде ова последња реченица, па се окрете ћати:

— Унеси, ћато, у дневну заповест овако од речи до речи: „Крманска општина није дужна да храни сиротињу која своје порекло води из Општине прелепничке“.

И ћата унесе то од речи до речи у записник. Сви присташе на предлог кметов да се тако учини, то јест да се врати дете са актом у коме ће се рећи поменуте речи кметове.

Тиме је седница била завршена и Радисав викну члановима суда: „Вољно!” те се ови дигоше и пођоше сваки својој кући.

Како је већ било омркло, то те вечери остадоше ћата и биров муку да муче са дететом, а сутрадан, зором, крете се биров Општине крманске са актом суда бр. 86 и са под :/: приложеним општинским дететом.

Грешни Милић, ево, већ и по други пут пође на пут као прилог уз акта, само сад под другом ну-мером.

ГЛАВА ДЕСЕТА

Гром из ведре неба.

Недеља пре подне а свршила се служба Божја. Изгрејало сунце те не може лепши дан бити. Није жега, а није ни припекло, него баш онако изгрејало те ти драго сунчати се на божјем зраку. Народ, у стајаћем руху, размилео се по порти, око крста и пред механом.

Кад је тако леп дан, а оно свако ти је оран за разговор, а ако ико, орни су поп, кмет, дућанџија и ћата прелепнички. Брига, која их је до јуче клала, скинула им се с душе благодаћећи ћатиној мудрости, па сад седе пред механом и ћаскају, а видиш весела су лица те чисто им радост и задовољство исписано и на челу и на образима и на уснама.

А разговарају о свему и свачему као људи којима је све потаман. Тако, поп прича како је чуо да владика воли пловку на пиринџу и то, вели, само батаке једе.

— А ја, брате, — вели поп — волим је на подварку и то, немој да ми понесеш батак; дај ми тртицу, ако хоћеш да ти кажем хвала.

— А ја волим леђа! — вели кмет.

— Море каква леђа! Тртица је, брате мој, — узвикује поп, а капље му вода из уста — једно фино парче; имаш шта да оглођеш и да олижеш!

Ћата на то додаје:

— Море, каква тртица од пловке, то је само залогај. Док зинеш, а ње нема. Ја сам јео тртицу од ноја. Сама тртица седам ока меса, једна тртица па доста четрнаест владика да угостиш.

— А како је месо од ноја? — пита дућанџија.

— Пилећина, права пилећина!

— Има ли јадац? — опет пита дућанџија.

— Јеси, бре, глуп, Јово! — вели му ћата.
— Како не би имала јадац, тица је, није човек! Само разуме се, велики јадац као рогови на кући.

— Бре!... — учини дућанџија задивљен.

— Једанпут смо ломили јадац са неким Немцима, па нас седам Србина са једне стране теглимо, а седам Немаца са друге стране. Једва га преломисмо.

После већ водили су и друге разговоре, као људима којима је чисто срце као стакло и мирна савест као у јагњета, и не надајући се каква их невоља за који час чека.

Е, али, што кажу, ум за морем а смрт за вратом. И каквих ти све чудноватих случајева нема у животу и у свету! Колико се пута то, на пример, десило те из ведре неба, и без икаквог нарочитог разлога, груне гром; или, кад се ти и не надаш него гледаш весело у свој усев, а оно груне град па га помлати; или, здрав здравцит човек седи с тобом, пије, разговара се, шали се, па тек заковрне очима и умре. Ето, такав један чудан случај десио се и данас, баш кад је овако леп дан, и баш кад су и поп и кмет и ћата и дућанџија толико задовољни и радосни, да им је радост исписана и на челу и на образима и на уснама.

Седи они тако и воде разне разговоре, а тек дотрча у један мах, задуван, биров Среја, који — као што смо то из пете главе овога романа приметили — никад не доноси добар глас кадгод дотрчи тако задуван.

Среја и не приђе столу, но ману шаком на кмета, те се кмет диже са стола и оде мало у страну. Среја му нешто прошапута, а кмет, кад то чу, пребледе у лицу и помодре као зрела смоква.

Онда кмет ману шаком на попу, те се поп диже са стола и оде мало у страну. Кмет му нешто прошапута, а поп, кад то чу, пребледе у лицу и помодре као зрела смоква.

Затим поп махну шаком на Јову дућанџију те се Јова диже са стола и оде мало у страну.

Поп му нешто прошапута, а Јова, кад то чу, пребледе у лицу и помодре као зрела смоква.

Затим Јова дућанција ману шаком на ћату те се ћата диже са стола и оде мало у страну. И Јова му нешто прошапута, а ћата нити пребледе у лицу нити помодре као зрела смоква, пошто је он од ране зоре пио и био у велико и блед и модар као модар патлиџан.

Настаде један тренутак ћатања, један тежак, судбоносан тренутак, за време којег нико није ништа мислио и сви су се међусобно глупо гледали.

На послетку, ћата кресну оком кмету и пође судници, кмет кресну оком попу и пође за њим, поп кресну оком дућанцији па се и он крете за овима, а дућанција, пошто није имао коме да кресне оком, крену се за свима, без икаква израза у очима и на лицу.

Кад су дошли у судницу, видели су својим очима оно што су мало пре једно другом шапутали на уво, на име: видели су својим очима акт суда Општине крманске Бр. 86 и онај фатални прилог уз акт, који се тако задовољно смешио као да му је мило што се опет вратио међу своје.

Уђоше сви у судницу, а Среја остаде у ћатиној соби са прилогом. Ћата разви акт Општине крманске и прочита га гласно. Сви ћуте као заливени, јер нико не уме да мисли а камо ли да што каже.

Једва на једвите јаде диже поп главу, погледа све од реда и прошапута:

— Па сад?

Нико ништа не одговори, те се јасно чу мува зунзара како се грува о стакло у прозору. Тек у зло доба додаде кмет:

— Јес', боме, шта ћемо сад?

Опет нико ништа не одговара. Ћата би можда и могао да одговори на ово питање, ал' он изгледа намерно ћути да их пусти мало да се на својој муци прже као риба на зејтину. Кмет као да је то осетио, па му се окрете:

— Шта ти мислиш, ћато, онако као стручно лице?

Ћата и ту тврда срца беше па ни речи не одговори, и ако је већ био смислио шта треба радити. Уживао је просто да их гледа како се прже, па кад им се једна страна зарумени да их изврне у тигању да им се мало и друга страна попржи. Кад кмет понови своје питање, ћата, место да одговори, заниха главом сумњиво, диже обрве на чело и промрмља:

— Бога ми!...

А то је било доста за све да опет брижно оборо главе, немајући храбрости више ни да се међусобно гледају.

И усред те тишине, ћата уједанпут, и то онако одлучно, избаци:

— Е, сад ћемо, браћо, капетану, да се жалимо на противзакони поступак Крманске општине!

Сви дигоше главе као да их сунце озари и

разведрише им се чела. Попу било чак мило да још једном чује те утешне речи, па запита:

— Како рече, тако ти Бога?

— Рекох — понови ћата — капетану ћемо, па да видимо ко боље зна овоземаљске законе, ја или Радисав.

— А хоће л' то помоћи? — пита кмет.

— Разуме се! — одговара ћата одлучно.

— А шта ту може капетан учинити? — пита дућанџија.

— Наредиће Општини крманској да мора примити дете.

— Е, то би ваљало! — кликнуше сви.

— Него нешто да ти кажем! — пресече им ћата расположење.

— Говори, говори, ћато! — моли га кмет.

— Немојте ви мислити да ће то ићи баш онако сасвим олако. Може капетан и друкче то да узме, па да обрне ствар.

— Ух, наопако! — уздахну опет поп.

— Ама зар не можеш ти, ћато, да удесиш некако — домишља се кмет — па да то капетан не изокрене него да узме ствар законски.

— Па оно може — теши их ћата — по мени може. Ја кад му напишем жалбу не може је он окренути.

— Е, па што се онда прибојаваш? — пита дућанџија.

— Не прибојавам се ја за мене, него велим, некако јаче поткрепити ствар.

— Па лепо, ћата, брате, и да је поткрепимо само нас научи како?

— Ја велим — наставља ћата после кратког размишљања — да са жалбом оде одавде капетану онако као нека депутација грађана.

— Сасвим — прихвата брзоплето кмет — ето поп нека води депутацију.

— Ја велим — брани се поп — да се ја не мешам у то. Друга је то ствар кад би депутација ишла због кречења цркве, на пример, па да је ја предводим. Овако, најбоље би било кмет као грађанин, онако у име целокупног грађанства.

— Ама де ћу ја? — брани се и кмет.

— Е, па 'ајде, ви ћете као за крштење, па ће депутацију да предводи Радоје Крња! — пресече их ћата и они се сви пред таквом могућношћу престравише.

— Право кажеш! — прихватише сви у један глас,

— Него ћете сва тројица, овако како сте, ма се дигнете сутра са првом зором па у варош. Други да пође не би ваљало.

— Ама зар баш мора да се иде! — почеша се поп за уветом.

— Право да ти кажем, попе, мора! — одсече ћата. — Друкчије је то кад се лично жалите;

не може онда ни капетан тек онако преко колена да реши!

Промислише, промислише мало, па увидеше да друкче не може бити него тако како каже ћата. Договорише се све што ће и како ће, па оде свако својој кући да се спреми за пут, а ћата оста да напише акт.

А кад сутрадан свану зора, три путника кретоше из села, пажљиво избегавајући да њихов одлазак не падне сељанима у очи. Носили су собом, разуме се, и акт суда Бр. 151 са грешним Милићем, који сад већ и по трећи пут путује као прилог уз акта.

Са овим несрећним прилогом највеће су муке видели док су промакли кроз село, јер је поп морао прилог да сакрије под мантијом, а после већ, кад су измакли, сви су се одреда мењали носећи га.

Тако и стигоше на домак дотичној вароши, после дужег путовања.

ГЛАВА ЈЕДАНАЕСТА

Дотична власт.

У приповеткама се обично наше варошице називају: А*, Б*, В*, Г*, Д*, Ђ*, Е*, Ж*, З*, и већ тако даље. Писац овога романа је претурио сву српску приповедачку литературу да види је ли остало које слово из азбуке неупотребљено, те да тим словом он назове ову варошицу, у којој ће се дешавати будући догађаји. Па како није нашао то му друго ништа не остаје, но да је назове канцеларијским именом „дотична варош”.

У тој, дакле, дотичној вароши налази се, разуме се, и дотична власт, у чију дотичног капетана за кога се управо не би могло казати да је „дотични”, пошто га сви познајемо. Јер то је, брате, познати капетан Јеротије, који се јуначки носио са толиким комисијама и чије се име стално провлачило кроз све „дописе из унутрашњости”... Уосталом, то не треба рђаво тумачити, јер је капетан Јеротије иначе уживао велико поштовање гдегод је служио. Он је за девет година службе променио

четрнаест срезова, и, при растанку с њим, сваки му је од ових срезова поклатио сабљу, а народ га испраћао до границе свога среза, што смо ми Београђани затим читали у нарочитој депеши, која је гласила: „Данас народ среза П*, испрати омиљеног начелника Јеротија до границе свога среза и при растанку поклати му, за савесну службу, сабљу. Честитамо срезу Р*, где је капетан Јеротије премештен, на оваквоме старешини каквога у њему добија.” Истина, зли су језици говорили, да је то једна иста сабља, коју је он четрнаест пута добио (јер је сваки срез преко њега вршио набавку сабље из Београда) као и да је то један исти телеграм, који четрнаест пута он о своме трошку шаље, али — зли језици никад се и не служе истином.

Најзад могу зли језици говорити што хоће, главно је за капетана Јеротија да је он, за девет година своје службе, свега шест пута био истеран из ове и то увек за то, што се није слагао било са „програмом” свога министра или окружног начелника, било са програмом Главне Контроле. У дотичном срезу он је капетан, ево, већ три месеца, и народ је врло задовољан њиме, а, што је главно, он је задовољан народом.

Дакле, тај капетан Јеротије седи једно јутро у канцеларији и разматра жалбу неке удовице, а пандур уђе и пријави му кмета и свештеника села Прелепнице.

— Нека дођу, вели капетан, па остави акта на страну, а диже главу и погледа у попа и кмета, који тек наиђоше на врата... (Доцније ћемо видети зашто и Јова дућанџија није дошао).

Капетан Јеротије премери попа и кмета од главе до пете, јер их је знао само по чувењу, а дотад му нису долазили ни за што.

— А шта сте ви дошли? — упита их најзад.

Како се кмет и поп нису раније договорили ко ће пред влашћу говорити, то се погледаше међусобно, па обојица оћуташе.

— Што сте дошли, питам вас?

Узе најпре кмет реч:

— Ми, вели, дошли у име једног детета, то јест... у име наше општине, која је ванбрачно родила једно дете... управо...

Кад виде поп да се кмет збунио, те ће својим објашњењем направити још већу бруку, муну га лактом да ћути, па сам настави:

— У нашој општини родило се једно ванбрачно дете, које не припада нама.

— Зашто не припада вама? — пита строго капетан.

— Његова мајка, као удовица, припадала је нама — уплете се опет кмет, а поп га поново муну лактом, па сам настави;

— Његова мајка је удовица, а родом је из другог села, из Крмана, па онда то дете и припада тој општини.

— А колико има времена како је његова мајка удовица? — пита опет капетан.

— Тринаест месеца, ушла је у четрнаести, — одговара поп.

— А где је пробавила то време удовиштва? — пита опет капетан.

— У нашем селу — вели поп.

— А ви сте је, разуме се, као добри људи, пазили и неговали као сваку сиротицу?

— Како да нисмо, господине — одговори кмет, са уверењем да та заслуга припада општини а не цркви, те да је позван на то питање он да одговори а не поп.

— И, разуме се, као бедну сиротицу, нисте је остављали ни гладну ни жедну, па сте је грешницу и обилазили, да је припитате како јој је?

— Како да нисмо, господине — утрпава се опет кмет, и чисто му мило што господин капетан тако ласкаво мисли о општини, којој је он председник.

— Ама, господине, — поче опет поп — она је родом из Крмана.

— А, из Крмана? — пита капетан.

— Јесте! — одговорише и поп и кмет.

— А за време откако је удовица, да ли су је обилазили кој' пут кмет и поп крмански?

— Нису господине!

— Е, видиш, кој' обилази удовицу тај подноси

и трошак. Нећу о томе више ништа да чујем, разумете ли? Тако како кажем, тако мора бити!

— То не може тако да буде! — усуди се поп да рекне. — Ми смо донели и писмену жалбу, па ако је одбијете, онда вас молимо да нам дате и писмено решење, јер хоћемо да се жалимо и вишој власти.

— Слушај, попе — поче капетан врло озбиљно. — Немој да ме натераш да ти обријам браду, а ти кмете, припази се, јер ја се и онако домишљаам да ти ових дана пошљем комисију.

Кмет и поп пребледише и не смедоше да се погледају у очи.

— Мислите ви — настави капетан — не знам ја целу ту ствар; мислите ви, далеко је ваше село, па нема ко отуд да ми јави.

И кмет и поп гледе у земљу и свакоме изиђе пред очи Радоје Крња, црн, црн као гак, а шта му мисли свако од њих у души, не дај Боже Радоју да га нешто то и постигне.

— И мислите ви — наставља капетан — мени да подлијете воду! Мали сте, море, за то! Не треба ми него само да притиснем нокат па да прснете као бувице.

И попу у том тренутку изиђе пред очи капетанов нокат, али огроман, велики, као што је ред да буде један државни нокат. А себе виде као милу, ситну, црну бувицу, коју су ухватили под јорганом, па је држе међ' собом два државна прста

и спремају се да је положи, а затим да се наваља државни нокат на њу.

Кмету је опет цела ствар сасвим другаче изгледала. Њему се ово упоређење са бувицом чинило да се више на попа односи, јер поп, онако задригао а у црној мантији, и лично је донекле на буву која се добро поднапила крви. Али, ма да се кмет тешио тиме да се претња капетанова односи више на попа, опет осети неки свраб око чланака, тамо од прилике где стоји прстен од букагије, те диже десну ногу и почеша њоме леву.

— Него, знате шта? — настави капетан. — Нисам ја баш тако зао и пакосан човек. Имам и ја срца, а и људи смо, требаћемо се, и ви мени и ја вама.

— Тако је! — ускликнуше обојица и разведрише мало лица и дигоше главе. — Тако је, господине, ми нисмо, не знам онако... да кажеш...

— Знам ја, знам. Добри сте ви људи!

— Ама како! — кликну кмет, кога очас прође свраб око чланака и мал' не скочи да загрли капетана.

— Па баш зато — наставља капетан. — Учинићу вам што другоме не бих учинио.

— Хвала ти, господине! — обојица ће у један глас, а наишле им на очи сузе од милине.

— Дакле, послушајте ви мене што ћу вам казати! — вели капетан.

— А да кога би другог ако нећемо тебе послушати, господине! — одговори му поп.

— Е, — вели капетан — држите ви то дете код вас, као општинско дете, као сироче; па кад одрасте лако је онда.

— Тако је, господине!

— И ову жалбу што сте ми је донели, ево, понесите је натраг, поцепajte је. Нећу ни да је заводим, боље је нек нема трага у архиви о томе детету.

— Боље је! — одговарају обојица убеђено.

— Па овај, — додаје капетан — немојте заборавити да сте ми били у рукама и да сам могао, да сам други човек, да вам наваљам беду на врат које се не би мајци лако опростили. Али ни-сам хтео, а ви немојте то да заборавите!

— Како да заборавимо, господине! — одговори кмет умиљато и слатко као што он већ уме.

— Е, тако, видиш, — вели капетан — па 'ајд сад, идите!

Они се још једанпут захвалише и поклонише се пет-шест пута, па пођоше. Кад су били на вратима, капетан још једном добаци:

— Па немојте сад, чим пређете праг, да заборавите да сам вас спасао једне велике беде!

Они се још једанпут осврнуше и убедише капетана како то никад, никад неће заборавити, а затим се из среске канцеларије упутише у механу, где су одсели, али успут нити проговорише једно с другим нити се погледаше.

ГЛАВА ДВАНАЕСТА

**У којој мал' није пукао по дотичној варошици
глас да се поп породило.**

Пре но што су поп, кмет и дућанција улегли у дотичну варош застали су да се договоре, како ће и шта ће. Прво и прво, било је потребно да се реши ко ће унети дете у варош. Поп га тек није могао унети, а, Бога ми, нису пристајали ни кмет ни дућанција. После подуже препирке решише да поп узме дете и да га сакрије под мантијом.

Друго је питање било, шта ће с дететом док они оду капетану. Ту решише, да поп и кмет оду, а дућанција да остане у кафани и да чува дете. Купише успут још и једно шише млека и једну дрвену кашичицу, како би приранили дете ако би заплакало.

Решише још да дете крију као змија ноге, како не би по вароши пукла брука, па стога одмах, чим уђу у кафану, да узму једну засебну собу и да се увек изнутра закључавају, како не би ко наишао.

Кад тако све урадише, улегосе у варош мирно. једина непријатност која им се успут десила то је, што су срели поп Илију, који таман да назове Бога, а дете под поп Перином мантијом квекну, као да га је ко навио. Можеш мислити како се поп Пера узврда, те мал' га не испусти, а поп Илија оде даље осврћући се непрестано и чудећи се у себи, шта би овом сеоском попу, те место да назове Бога, а он дрекну као јаре.

— Биће, ујело га бесно псето! — закључи у себи поп Илија, па оде даље и прекрсти се, колико да призове Бога да уклони од њега што даље такву беду.

Кад уђосе у кафану, потражише одмах собу, те 'ајд' унутра, и одмах се закључаше, а поп стовари терет на кревет.

Кафеџији паде у очи да је поп унео нешто кријући под мантијом, и да су се сва тројица одмах закључали у соби и тамо дуго шушкали, али — слеже раменима, као да би хтео рећи: Нека их ђаво носи, шта ме се тиче!

Затим се дигоше поп и кмет те у капетана, а дућанџија се опет закључа у соби и оста да чува дете. Како су се поп и кмет вратили од капетана, ми то већ знамо, а како је било Јови дућанџији кад су саопштилише резултат, можеш мислити. Закључаше опет врата изнутра, седе свако на по један кревет, те стадоше да говоре тихо и да се договарају,

— Ја га, вала, натраг у село не смем носити!
— вели кмет.

— Па што си онда обећао капетану? — пита поп..

— Ја, је л'?. Ама, па како, брате, да му не обећам. Да ми је казао да понесем сву децу из вароши, ја би их понео. Није што је строг, него некако уме — вели кмет.

— Јест, уме... како да не уме! — додаје поп са резигнацијом.

— Мањ' да ти, кмете, то дете узмеш под своје! — додаје полугласно и чисто кроз зубе поп.

— Је л' ја? — исколачи се кмет. — Узми га ти, попе, под своје, а не ја! Зар сам ја мало препатио у кући због тог детета, па још да га и под своје узмем.

— Е, онда ћемо да га вратимо у село, па, ћемо га и даље издржавати као општинско дете!
— вели поп.

— А слушајте, људи — на то ће дућанџија, који ће сад првипут у животу да предложи нешто паметно — а како би било, да потражимо овде у вароши какву сироту жену, па да јој плаћамо нешто месечно, а она да чува дете, те да га и не носимо у село.

Сви дигоше весело главе и погледаше у Јову дивећи се, као кад би гледали човека који је пронашао железницу. Јова се охрабри, па се диже са кревета:

— Ја тако предлажем, а ви како хоћете!

— Е, Јоване, Бог те благословио! — вели поп.

— Та ти је паметна, Јово! — вели кмет.

И сад наста даље шушкање. Договорише се да те вечери не иду у село, него да остану, овде; да поп седи и чува дете, а кмет и Јова да зађу по вароши и да нађу какву сироту жену, те и да је погоде.

Пре но што пођоше у варош кмет и Јова, оде Јова те купи још једно шише млека, да би се нашло попу, те да прихрани дете ако би заплакало, а затим одоше, а поп се закључа изнутра.

Седео је поп, боме, и сат и два, па кад заспа дете, а он се мало извуче из собе, пошто закључа за собом врата, колико да протегли ноге. Изиђе пред механска врата те да погледа лево и десно, иду ли кмет и Јова, јер му већ досади седећи сам закључан у соби. Још мало па ће и вече, а њих још не беше ни откуд.

Стоји он тако пред вратима, а приђе му механџија, неки омален, прљав човечић са грдно широким раскопчаним прслуком, који му је служио као капут.

— А... овај... је ли штогод за продају, попе?

— запита механџија, кобајаги немарно и направи се да гледа у небо, док једним оком жмирка те погледа у попа, да му прочита штогод с лица.

— Шта, брате? — пита поп.

— Па оно?

— Ама, које оно?

— Оно, де, што се буниш! Оно што си донео под мантијом, што држите непрестано закључано у соби — рече механџија, па се загледа право у очи попу.

— А, није... учини поп... оно је онако... како да кажем... једна наша... наша приватна ствар — поче поп да увија.

— Па јес', тако ће и да буде! — додаје механџија, а само што се не подмигне. Па онда наставља:

— А мора да је и важна ствар, јер видим сваки час се закључавате и много се договарате!

— Па јест! — додаје поп кобајаги немарно, али у тај мах претрну па начуљи уши. Није се варао, он чу из собе Милићев писак, па као бесомучан одјури тамо, закључа врата за собом и поче да храни Милића млеком.

Механџија се већ одговорима поповим чудео, али га сад ово понашање попово толико изненади, да он погледа за њим и помисли у себи:

— Аја, ово нису чиста посла!

Да је и он чуо писак детињи, можда би му било све јасно, али он није чуо. Зато пође за попом и дође пред врата његове собе да ослухне, али се изнутра ништа не чу. Покуша и да привири кроз кључаоницу, али не могаде ништа да види. Врати се затим у механу, па, како већ настаде сумрак, нареди дечку да припали лампе, а он изиђе

пред врата вртећи главом, чиме је изражавао као неку сумњу и зебњу.

Не прође мало, а њему се чело разведри, јер спази да се низ улицу, право његовој кафани, упутио Риста полицајац! Риста је увек у то доба свраћао к њему на по чашу две вина, јер није имао обичај да вечерава, него увек, место вечере, попије по чашу две црна вина, а после окрене бело, и то пије као после вечере.

Механција га узе на страну и, шапућући, све му редом исприча шта је и како је. Рече му како се поп, кмет и дућанција врло чудно понашају, како се једнако закључавају и договарају, како су донели нешто врло велико под поповом мантијом и то крију, како је он попа почео да припитује о томе, па чим је поп осетио да је он посумњао, а он као суманут побегао и закључао се у соби.

Риста полицајац суслуша све то, размисли се, размисли се, па ће рећи:

— Хм! Хм! То ће бити неки догађај!

Риста полицајац је увек и сваку замршенију ствар називао „догађајем”.

— То ће несумњиво бити какав догађај! — понови он, па рече кафеџији да му донесе једно вино од оних, које он пије као вечеру, те да промисли мало.

Није му требало више до што је испио чашу и већ је био готов са размишљањем.. Он зовну

механџију и рече му да он, механџија, лупа на попова врата, а Риста ће стојати крај њега, и да му ма шта понуди, да виде хоће ли отворити. Риста се, међутим, неће још јављати.

Тако и учинише. Риста оде све на прстима до собе број 3, а механџија приђе сасвим слободно и чукну на врата:

— Ко је? — упита поп изнутра.

— Ја сам, кафеџија. Је ли по вољи да до-
несем воде?

— Нека, има! — одговара поп.

— Али, молим вас, отворите — настави ме-
ханџија — треба да вам дам убрус и сапун.

— Није потребно — одговара поп.

— Молим вас, отворите; ту су остале папуче
једног путника који је синоћ ноћио, па их тражи.

— Не могу да отворим! — одговори поп. —
Ја ћу потражити папуче, па ћу вам их изнети.

Кад свршише тај разговор, а Риста и механџија измакоше од врата. Риста полицај се озбиљно забрину.

— Догађај, ово је несумњиво догађај! — про-
мумла кроз зубе и реши се да предузме све мере,
да би сазнао тајну која мора да је врло велика
и важна.

Он изиђе у авлију кафанску, не би ли кроз прозор опазио штогод, али је поп спустио заве-
се те се не могаше ништа видети. Ипак, завесе су
покрыле само доње прозоре, а горње нису дохва-

тиле, те, ако би се на штогод успео, могао би завирити у собу. Одмах Риста, уз помоћ механике, позва сву послугу кафанску. Дође дечко из механе, извуче се арџија из штале који понесе собом и виле, навикнут да увек пође тако наоружан кад год се његова помоћ тражи.. Дође и куварица, дебела и гојазна, а опасана плавом брљавом кецељом, па онда штумадла, ошишана и бренована, са чистом белом кецељом, белим фусеклама и кадифеним црвеним папучама на ногама. Дође најзад и момак што чисти лампе, опасан половином цака место кецеље, и забазди на петролеум, као да је сад из бурета изишао.

Риста им свима запрети да ћуте и укратко им објасни у чему је ствар.. Затим нареди да се донесу једне лествице, које прислонише уз зид крај прозора, и главом сам Риста попе се горе, загледа кроз прозор, па се најпре трже запрепашћен. Загледа затим још једанпут, прекрсти се три пута и са врха лествица објави радозналим присутнима:

— Чудо, чудо невиђено!

— Шта је, забога? — питају сви одоздо, а искривили главе гледајући у Ристу.

Риста се брже боље сиђе низ лествице, позва све присутне на страну, да не би под поповим прозором лармали, па им тихо а значајно рече:

— Поп се породило!

Можете мислити како је та вест утицала на присутне, као гром. Прво занемеше од чуда, а

затим почеше да размишљају. Механџија одмах се поуздањем додаде:

— Ама ја сам приметио на њему порођајне муке и оно, кад он побеже од мене, мора да га је баш у тај пар снашло..

Штумадла цикну, као да ју је ко уштинуо.

— Убио га Бог — додаде — а он још јутрос кад је прошао крај мене, намигну ми. Срам га било!

Момак што чисти лампе поче, од превеликог чуда, и сам да осећа неке грчеве у стомаку, а куvariца узе да се грува у груди, објашњавајући како је и њен муж, откако се она погодила за куварицу, почео нагло да се гоји.. Једино арџија, остављајући виле, као посве непотребан инструмент за порођај, што рече:

— Ама људи, откуд то може бити?

Штумадла, која је „била по свету“, поче да објашњава како то може бити. Она вели зна за још један такав случај, а момак што чисти лампе на то доби још јаче грчеве.

И док се тако послуга објашњавала и препирала, може ли то бити или не може, дотле је брижљиви Риста полицајац, праћен механџијом, отишао наоколо опет пред врата собе 3, и сад је сам лупао у врата.

— Ко је? — запита поп изнутра.

— Треба ли вам каква помоћ? — пита Риста.

— Каква помоћ, брате, шта ће ми помоћ? — виче поп изнутра.

— Бабица можда или каква старија жена?

— Каква жена, ако Бога знате! — виче опет поп. — Оставите ви мене на миру. Ко је то што ме непрестано узнемирава?!

— Ја, полиција! — рече Риста свечано.

Таман он то изусти, а од некуд, као наручени, стигоше пред врата кмет и дућанција.

Они се згледаше и зачудише се шта се то овде, пред вратима њихове собе, збива.

— Јесте ли ви одсели у овој соби с попом?

— обрну се сад полицајац к њима.

— Јесмо, — одговорише они.

— Па где сте били досад, тражили сте ваљда какву жену која зна око деце?

Кмет и дућанција, кад видеше да овај све зна, признадоше, веле:

— Јесте!

— Па јесте ли нашли?

— Нисмо!

— И да сте нашли — настави Риста — доцкан би било, поп се већ породило.

Кмет и Јова запрепастише се, па не знају да ли од све муке да се насмеју или да пропадну у земљу.

— Него, дедер, отварајте врата да помогнемо човеку.

— Ама немој, молим те, не треба никаква помоћ, — поче Јова, видећи да брука све више расте.

У том већ беху дотрчали и овде штумадла, куварица, арција, онај што чисти лампе, па и келнер оставио механу, те и он дошао да види чудо.

— Ја, као полицајац, наређујем да се отвори!
— викну строго Риста.

То чу и поп изнутра, па кад виде да нема где, а он отвори врата и сад цела она гомила груну у собу. Милић се раскокотао на кревету па све гуче. Таман почео поп да га преповија па кад пуче ова брука, а он га оставио онако гола.

Штумадла се прва пљесну рукама:

— Ју, како лепо дете!

— И како велико, као да му је две недеље!
— додаде куварица.

Поп и кмет и Јова само се згледају, па не уме нико да зине. Једва се кмет мало прибра па ће рећи полицају:

— Молим те, нареди свима да изиђу, а ти остани овде да ти објаснимо шта је и како је.

Риста и учини тако, па седе, а сви изиђоше. Кмет најпре наручи четири кафе, па исприча све редом Ристи шта је и како је, и како су дошли капетану да се жале, и како их је капетан одбио.

Ристи сад тек беше јасно, да све то није никакав „догађај”, па се спријатељи са овим добрим људима и обећа им још, да ће он сам у јутру доћи да их одведе једноме врло вештом адвокату, који

ће их научити, боље него ико, шта ће и како ће с дететом.

Затим остаде поп, онако уморан од бруке, да спава с дететом, а кмет, Јова и Риста изиђоше у механу да пију.

Риста је, разуме се, свима објаснио да се поп у ствари није породιο и да цела ова ствар није никакав „догађај”.

ГЛАВА ТРИНАЕСТА

Прича г. Ристе полицаја, коју из учтивости према власти треба саслушати и ако својом садржином не припада овоме роману.

Тако поседеше полицај, кмет и Јова дућанџија дубоко у ноћ, а све чудећи се и крстећи се: како се то у свету може да деси по нешто човеку, чему се никад није ни надао.

— Може, може, боме — тврди непрестано Риста полицај. — Ево, да вам причам само, шта се мени једанпут десило!

Јова дућанџија одмах наручи још један литар вина, полицај дохвати кметов паклић и поче да прави нову цигарету, а кмет и Јова се примакоше ближе да чују причу.

— Било је то у Београду — поче Риста пошто искапи чашу која је била пред њим, а дућанџија наново доли. — Ја сам тада био кесарош и коцкар.

Као да си им командовао, и кмет и Јова бесвесно и једновременно стрпаше руке у џепове где

им је кеса, измакоше се од Ристе као опарени и разрогачише очи.

— Немој да се чудите и плашите — настави Риста сасвим мирно. — Зато сам баш ја данас најбољи полицај. У свима великим царствима, па тако и код нас, баш коцкара и кесароша ће да узму за полицаја, јер он им, брате мој, онима што још нису полицаји, зна све трагове.

— Тако је — рекоше са узбуђењем и кмет и дућанџија, па се са поверењем вратише опет ближе Ристи.

— Камо га — настави Риста с неким поносом — чикам га ја, да га видим тога ко ће да буде добар полицајац а да није прво био кесарош. Одем, брате мој, на вашар па познајем сваку тигу и знам шта му мисли глава, шта му мисли рука, а шта нога.

— Тако је — додају сасвим убеђени кмет и дућанџија.

— За сваки посао треба нешто да се зна: је л' доктор мора да учи школе, па да буде доктор?

— Јес' — одговарају у два гласа кмет и дућанџија.

— Је л' судија мора да учи школе прво?

— Јест.

— Е, па. А полицај, како мислиш, он ваљда тек падне с неба готов полицај и зна све. Није, брате, него он мора прво да буде коцкар, па онда кеса-

рош, па онда у жандарме, колико да одслужи рок у војсци и тиме да се одужи својој отаџбини и онда постане полицај. Ето, тако сам ја, брате мој, па зато сам ја и печен. Дедер, кажи ми још једног полицаја, који је тако печен као ја, 'ајд, реци!

— Нема! — рекоше кмет и дућанџија и ако они, сем овог Ристе, ниједног полицаја на свету нису знали.

Риста, задовољан собом и тиме што је овако убедио људе о своме школовању, дохвати опет кметов паклић и поче да гради цигарету и ако прошлу није попушио. Поћута мало, поћута, па се онда сети да је он у ствари почео да прича причу из свога кесарошког живота те је настави:

— Елем, као што вам кажем, то је било у Београду. Шетам ја једанпут по Калемегдану, а био сам лепо одевен и, онако, како да кажем, био сам да видиш и леп човек некако, није као ово сад... Па — шетам тако, а већ мрак и разишао се свет, само на једној клупи седе двоје, мушко и женско, онако он леп човек, а она још лепша. Баш лепа женска, и то госпођа и лепо обучена. Седнем ја на другу клупу, сасвим близу њих, а окренем леђа, па се правим као да не слушам шта разговарају, а чујем им сваку реч. Чујем ја из разговора да су то муж и жена и чујем, да он сутра ујутра хоће да путује дневним возом у Ниш ради неког посла.

— Разумеш, — говори он њој — новац је у

мојој фијоци. Даћу ти кључ, а ја стижем пред вече у Ниш, па не знам да ли ћу то вече или сутрадан свршити посао. Ако свршим, ја ћу да ти телеграфирам: „Пошљи новац”, а ти извади новац и пошљи телеграфском упутницом.

— Па добро — вели она — а што ти сам не понесеш новац?

— Остави ти то, — вели муж — то је мој план. Хоћу да се правим пред њим као да немам ни паре, па ако ми не помогне, ја ћу да му кажем како сам узајмио телеграфски од твога оца, па ми послао колико је могао, а ресто ћу му ја послати, кад се вратим у Београд.

Тако они још разговарају, а ја начуљио уши, јер, брате, тиче се неких пара које су у фијоци, а које ја можда могу да стрпам у свој џеп.

Дигну се они, а ја, онако из далека, па за њима, да видим кућу. Пратим ја њих и допратим их до куће, те да видим где седе. Сутрадан сиђем и на станицу, те да се уверим својим очима да је онај господин отпутовао. Елем, сад се дигнем ја, те да се на све стране распитам о свему што ми је потребно.

Сазнам прво и прво, да у кући где седе има свега две собе, једна са улице, а друга из авлије, и да из собе у собу има врата, а свака соба опет има врата у ходнику. Дознам затим, да у овој соби са улице спавају и да немају никог млађег у кући. Служи их једна девојчица, али она пред вече

иде својој матери те код ње спава. Дакле, све као што треба и као удешено за мене.

Сазнам затим и да је онемо господину, што је отпутовао, име Младен Петровић, а његовој жени Ленка.

Кад сам тако све сазнао, ја седнем и направим план, како ћу до новаца доћи. Да проваљујем врата или прозор, па да се увучем у кућу и силом да изнудим новац, нисам хтео, јер то је разбојнички, а ја нисам био разбојник, нити би то хтео. Хтео сам, дакле, на леп начин да извучем новац.

Набавим ја дакле један стари телеграм па узмем гуму и избришем што је у њему писало, па онда седнем и напишем овакав телеграм: „Ленки Петровић — Београд. — Оног часа кад добијеш овај телеграм, па макар то усред ноћи било, пошљи новац телеграфском упутником. Младен.”

Мислио сам овако: Око поноћи да одем и да куцнем на прозор собе у којој Ленка спава; кад она отвори прозор, да јој предам телеграм. Она, онако буновна, неће приметити да је на тој артији брисан неки стари телеграм а написан нов. Затим ћу јој рећи, ако има какав одговор, да сам ја телеграфски момак и да ћу јој радо учинити услугу. Она ће ми или поверовати па ме звати унутра и, онда, чим сам унутра а нисам насилно ушао, лако ми је — без новца не бих изишао; или ће ме молити да је причекам, ако би хтела да иде у телеграф, јер би је био страх око поноћи сама да иде.

Ја бих је пратио и већ како би' јој узео новац, то је моја ствар.

Да бих се још више осигурао, одем пред вече у телеграф и јавим се тамо као момак Младена Петровића и кажем да је он у Нишу, па ме послала госпођа да питам: имали за њу какав телеграм. То сам хтео да видим, да није случајно дошао већ какав његов телеграм, па још додам разносачу: „Ако би и дошао ноћас какав, немојте будити госпођу, ја ћу ујутру рано доћи сам за телеграм”.

Елем, све то тако ја удесим и чекам сад да падне ноћ..

Ту застаде Риста полицајац са причом, а кмет и Јова ни да мрдну, већ једва дишу и чекају са нестрпљењем наставак, јер сад ће бити шта ће бити. Риста поручи кафу, стресе пенео са цигаре, зену мало па настави причу:

— Падне ноћ, ама као да сам је наручио: нигде звезде него мрак као тесто, а заовијао неки ветар да дува, као да га ко погодио под платом да то ради. Ја одем у кафану код „Орача”, те пиј једну, па другу кафу да ме расани, а нећу вино, волим да сам трезвен кад такве послове вршим.

Попијем и трећу кафу, погледам у сат, видим још четврт до дванаест. 'Ајд, реко', да се кренем. Да приметим траг, запитам још келнера: „Бога ти, који је одавде најпречи пут до Војне Болнице?” Он ми објасни, ја платим кафу, па слегнем низ два „Бела Голуба”, те 'ајде пред Младенову кућу.

Погледам лево и десно, нема никог. Прекрстим се најпре па призовем Божју помоћ, па: куц, куц, куц на прозор.

Постојим ја мало, а једва дишем. Прозор се лагано отвори и појави се она, госпа Ленка, на прозор, а пружила лепу голу руку па ми даје кључ.

Ја се збунио, па не знам шта ћу, а она проша-пута:

— То је кључ од ходника, пази, уђи све на прстима, јер је овде у другој соби моја свекрва.

Ја примих кључ и док да зинем, да јој одговорим, она затвори прозор. Ја се сад тек нађо' у чуду са кључем у руци. Шта ћу, Боже, помисли се, па, ко велим: кад ми је сама дала кључ, још боље. Ако отворим па уђем, то опет није разбојништво.

Уђем ти ја лепо у авлију, отворим кључем лагано ходник, уђем и закључам опет изнутра, па онда, како сам знао која је соба за спавање, упутим се полако на прстима, право па у ту собу. Тек што уђох у собу, а она из кревета опет прошапта:

— Немој палити свећу, да не примети што свекрва, него свуци се у мраку па 'оди лези!

Ја се за часак промислих шта да радим, па се реших да је послушам; свучем се онако у мраку и легнем...

Она ме снажно загрли и пољуби и настави шаптати.

— Замисли, што није никад чинио, мој муж ми довео вечерас његову мајку да ми спава. Ми-

сли ваљда да ме чува. Море, не сачува ме ни он,
а камо ли та бабускара!

Ја само ћутим, не смем ни да зинем.

— Зато сам ти и писала да дођеш овако
доцкан, док се баба добро успава.

Па ме опет напопасти љубити и грлити, а —
како да вам кажем — не оставих ни ја њу.

Кад би, па прође грлење и љубљење, а она
се тек онда досети, па вели:

— Ама шта је то, где су твоји бркови?

А ја онда, био сам млад, нисам још имао
бркове.

— Па ја никад нисам ни имао бркове — про-
говорим ја.

— Како ниси имао, шта је теби, Јоване?

— Па мени и није име Јован.

— Јоване!

— Бога ми ти, госпоја, истину говорим. Мени
је име Риста.

— Јоване! — писну она па се трже далеко
од мене.

— Јок, није Јован него Риста!

Она се као опарена усправи у кревету, дочепа
кутију са жижицама, припали једну, поднесе је
мени пред лице, па кад опази човека кога нити
зна нити познаје, а она дуну у жижицу па хтеде
да врисне, али од страха ваљда не могаде или
не смеде да не чује свекрва, него зари главу у
јастук па поче да плаче.

— Слушај, госпо, немој да плачеш него се-
ди да се разговарамо — рекох јој мирно.

Али она ни да окрене главу, него само плаче.

— Па добро — рекох ја — ако ћеш да пла-
чеш и ја ћу да се окренем па мирно да спавам, па
ћеш ти ујутру да ме молиш да се дигнем одавде,
ама ја нећу. Мени је добро и овде да не може
боље бити..

Сирота жена виде и сама да ће тако бити,
па престане да плаче и окрете се мени па поче
да се извињава:

— Извините, молим вас, то је погрешка.

— Ништа, ништа — велим ја — извините ви
мене!

— Не, али ја сам се осрамила, ви сте стран
човек...

— Па ви сте страног човека и чекали, ни-
сте ваљда вашег мужа?

— То јесте — рече она промукло — али.....
то је један мој пријатељ из детињства. Ах, ужасно,
ужасно... па онда, молим вас, бар с ким сам имала
част, ко сте ви?...

— Знате, госпођо, за вас није тако важно ко
сам ја колико шта сам ја.

— Ви?

— Да ја, а ја ћу вам то искрено рећи; видите,
ја сам лопов.

Сирота жена загрцну се, па онда јој груну

поток суза и поче да дршће као рањена кошута, а заби главу у јастук те не сме да је дигне.

Пустио сам је мало да плаче те да је прође страх, па онда јој сасвим мирно и тихо рекох:

— Немојте се плашити, ја сам сасвим миран и добар човек, ја једино што волим паре.

— Немам, немам, немам — пишти она, а не диже главу са јастука.

— Та није да нема, има; знате оно мало пара у фијоци!

Она скочи као опарена, па писну:

— Ја ћу да вичем за помоћ!

— Извол'те, молим вас — рекох ја врло љубазно — зашто не! Доћи ће ваша свекрва, ја ћу јој признати да смо се врло слатко љубили и грлили. Зашто да јој не признам, признање увек служи као врло велика олакшавна околност.

Госпођа Ленка виде да је ухваћена у све четири, па, немајући где, диже се и седе у кревету. Кад дама седи срамота је било да ја лежим па се дигох и ја, и тако „инглиже”, седећи у кревету, настависмо разговор.

— Па добро шта хоћете ви, говорите? — рече она одлучно.

— Та ништа, забоба, оно мало пара из фијоке!

— То не, то вам не могу дати, то би значило да ја покрадем свога рођеног мужа.

— Боже мој, а зар га нисте мало пре покра-
ли кад сте мене пустили у кревет?

Она бризну опет да плаче и ваљда би дуго
плакала, али се чу из друге собе како се свекрва
промешкољи у кревету. Она ми брже метну руку
на уста.

— Пст! — учини.

— Та ћутаћу ја врло радо, али је крајње
време да свршимо нашу погодбу.

— Пст! — учини она понова па се ућута као
гроб. Ћутао сам и ја подуже, па кад смо од при-
лике знали да се баба опет успавала, настависмо
разговор.

Преклињала ме је, молила ме је да јој онај
новац не дирам и, најзад, обећала ми је кад год
јој затражим двадесет, тридесет динара, даваће ми.

Мени се, право да вам кажем, ражали па по-
пустих..

— А хоћете ли ми дати и вечерас једно два-
ест, тридесет динара? — рекох.

— Даћу вам и педесет.

— Добро, погодили смо се и хвала вам ве-
лика што сте ме тако лепо дочекали и угостили.

— Још нешто. Јесте ли частан човек? — упи-
та она..

— Боже, какво питање, разуме се да јесам!

— Преклињем вас, немојте ником и никад го-
ворити ово што се догодило; иначе, ја ћу се
убити..

— Нећете се ви убити, ви мени требате да ми дајете трошка кад ми затреба. Ником нећу говорити, то будите уверени.

И тако се ја обучем, добијем педесет динара, па пођем истим путем као што сам и ушао.. Кад сам јој казао збогом, она ми рече:

— Е, јесте ли чули, ви сте неки поштен лопов!

— О, ви ми ласкате — одговорих јој и хтедох још једанпут да је пољубим, али ме она замоли да то не чиним.

— Доста је било — рече — и сувише, и сувише је било..

Ето, тако сам те ноћи прошао — заврши Риста полицајац своју причу — а после кадгод ми је требало трошка имао сам.. Пробала је она да се исели из једног квартира у други, али сам је ја увек нашао..

Тек после године дана изгубио сам је сасвим”.

Риста полицај ућута, а на сату изби таман поноћ. Кмет чукну те плати рачун сањивоме келнеру. Риста полицај се протегли и пође, обећава још једанпут да ће сутра ујутру доћи да их одведе адвокату, а кмет и дућанџија се упутише у собу број 3, шушкајући успут о чудноватоме догађају који им је Риста мало час испричао.

ГЛАВА ЧЕТНАЕСТА

Канцеларија адвоката Фиће

На крају дотичне вароши, као и на крају сваке друге вароши код нас, па била она дотична или не, механе су; оне прљаве механе са пространим двориштима у којима ваздан распрегнутих сељачких кола, а вочићи везани за јарам једу сено које је прострто под њима. Те су механе обично пуне сељака који су се вратили са пазара, па увратили се да попију по једну две, или да се сачекају са својима па сви заједно да крену у село..

У такој једној механи, која носи поносно име „Народна гостиионииа код Наиииионала” а у једној одвојеној соби, налазила се канцеларија адвоката Фиће. У ту се канцеларију улази из саме механе, кроз једна стаклена врата кроз која се, и ако нема завесе на њима, не види ништа у Фићину канцеларију, јер су муве на тим прозорима годинама, као вредне пчеле мед, ударале тачку до тачке марљиво, да се ни кроз најгушћу завесу не би мање видело.

Механа већ изгледа као механа, нити се разликује у чему од осталих механа. Огледало увијено у тул који је некад био плав, па онда слике: кнез Михајло, ловчева пратња, стрељање Максимилијаново и већ све оне слике које се налазе обешене у свима приповеткама наших приповедача, којима је пало у део да описују механу друге класе.

Фићина канцеларија је мала соба, али зато пуна као кошница.. Ту је најпре његов адвокатски сто, обичан кафански сто покривен двојим, тројим новинама. По том столу су расута нека акта, па онда стари дрвени дивит, сав поливен и обливен мастилом; неколико пера умрљаних до половине држаље мастилом; нека масна књижица без корица; па онда један сав искупусан календар без корица и, најзад, некакав законик такође без корица и без многих листова, који Фићи ваљада нису ни потребни, јер су сви његови клијенти уверени да он „зна закон у прсте”..

Он, истина, није учио школе, него је био најпре терзијски шегрт, после две три године практикант, затим сензал на пијаци, а сад је адвокат. Али, зато, ретко ће ко да ти сврши посао као он. Потрчи он и у општину и у среску канцеларију; напише он и тужбу и жалбу и све што хоћеш. А осим тога, ако је да купиш или да што продаш, ту је он да ти сврши и да ти помогне; ако је да коме поквариш пазар, опет је он ту.

И што је главно, он се не стиди никаквог посла; купиће он и кожу, наћи ће ти муштерију да продаш старе амове, набавиће ти млађег за кућу, па, ако хоћеш, купиће ти и пилиће на пијаци. Сваку услугу он ће учинити, свакога се посла прихватити, па ипак, једини посао којим се он поноси и који сматра за своје право занимање, то је његов адвокатски позив.

Он, до душе, није никад никакву парницу творао, али у архиви среске канцеларије и окружног начелства, као и у архиви општинскога суда, гомила је аката, тужби и жалби његовом руком исписаних, а ниједна није просто написана, него онако како би и најбољи адвокат написао т. ј. поменути су у свакој бар по два три параграфа.

А како је тек знао параграфе. Дође му сељак па му говори о својој беди, а он само слуша, слуша, а кроз зубе непрестано мумла оне параграфе који се односе на дотичну беду.

— Био ја — вели сељак — дужан Миловану, моме комшији, седамдесет и два гроша...

— Параграф сто четрнаести! — мумла Фића.

— Шта велиш?

— Ниша, ништа — вели Фића — досећам се параграфа под који то потпада, продужи ти само!

— Био му, велим, дужан седамдесет и два гроша, па као о Ђурђев-дану да му вратим.

— Триста шеснаести — мумла Фића.

— А мени се некако згоди — наставља се-

љак — те продам раније краву и вратим Миловану паре на месец дана пре рока.

— Четрдесет шести, буки!...

— Мислим, ка људи намирили се, још му платио и интерес и таксу и све...

— Четрдесет шести, аз.

— Кад, мој брате, он сад мени тражи да му платим интерес све до Ђурђев-дана, јер вели тако је уговорено.

— Двеста пети, двеста шести и двеста седми.

— Шта велиш? — пита сељак и гледа Фићи право у очи.

— Е, мој брате рођени, шта да ти кажем — почне Фића трљајући руке — ствар ни са формалне ни са законске стране није, да кажеш, проста. Проста ствар, мој брате рођени, зато се зове проста што се законски оснива на један односећи се параграф, и ту је онда лако. Тешко је док не погодиш кој' је тај параграф, а кад погодиш, онда, мој брате рођени, ти можеш и сам терати парницу, без адвокатске помоћи.

— Тако је — вели сељак и гледа Фићу право у очи, чудећи се колико његовом знању толико и његовој искренности.

— Међутим — наставља Фића — ствар није више проста чим се оснива на више од једног односећег се параграфа. Ова твоја ствар, на пример, има ове односеће се параграфе: сто четрнаести, триста шеснаести, четрдесет шести аз и буки, две-

ста пети, двеста шести и двеста седми.

— Ала, брате — зачуди се сељак — колики се параграфи набраше за дваест гроша интереса. Ја шта ли би их било да је нешто око дуката.

— Шта ћу ти, мој брате рођени, то је закон, то су параграфи. Нису, да кажеш, људи или сведоци, па да им кажем: доста вас је двојица, а ви што вас је повише идите кући, је ли тако?

— Тако је — вели сељак.

— Видиш, за то ова твоја ствар није проста, јер то је велика мајсторија са толико параграфа се носити. Јер, видиш, мој брате рођени, параграф триста шеснаест каже: дај Миловану до оног дана интерес којег си му положио новац. Јест, ал' четрдесет шести буки вели: е, нема врдања, него плати Миловану интерес све до Ђурђев-дана!

— Слушај — додаје сељак после кратког размишљања — па тај триста шеснаести је поште-нији од тога буки, суди ти мени по њему ако можеш.

— Јест, ал' двеста пети каже: нема да се судиш само по једном параграфу, него нас мораш све да зовеш, сви смо ми параграфи часни и поштени и као браћа смо, не одвајамо се једно од другог ни у добру ни у злу.

— О, мај! — чеше се сељак, и наставља: — Па добро, газда Фићо, како ме ти саветујеш шта да радим?

— Мој брате рођени, није то како те ја саве-

тујем, него закон; како те закон саветује, тако да радиш!

— Па, како, молим те?

— Ето, параграф четрдесет шести аз вели: кад ствар није проста, а ти иди адвокату, плати му добро, на то немој да жалиш, јер ће те друкче скупље коштати.

— Па да платим, газда Фићо, није да ја нећу да платим, али колико?

— Е, мој рођени брате, за тужбу саму даћеш ти мени дакле четири динара, а платићеш дабоме и друге трошкове што буде и колико буде.

— Ама каквих четири динара — запрепасти се сељак — таман толико тражи и Милован интереса.

— Знам, брате, али ти овде не браниш четири динара него твој образ и твоју част. Је л' тако, кажи сам је л' тако?

— Па... тако је!

И тако се они погоде, узме он четири динара и отпочне парницу за образ и част, и та се парница наставља некаквих шест месеца, све са новим и новим трошковима, и све са мање и мање изгледа да ће онај доћи до свога образа и своје части.

Ето, код тога адвоката Фиће довео је Риста сутрадан попа, кмета и Јову дућанцију, а већ штумадла је на себе примила да припази дете, пошто сад то није била тајна.

Адвокат Фића баш купио две сирове јагњеће

а уђоше нове муштерије. Риста само рече у препоруку две три речи па оде. На вратима још једном додаде:

— Гледај, Фићо, па нађи чаре овим људима, добри су и честити људи. Као да ћеш мени учинити ако их спасеш беде.

И поп и кмет и Јова опростише се са Ристом благодарним погледам, па се онда окретоше Фићи.

Фића стоји крај свога стола и посматра их. Он је мали и задригла врата, а ретке косе, ситних очију. На њему је доста дуг, бледуњав иберциг и нове сегелтуске панталоне, које још нису пране, па се на сваком превоју преломиле као да су од папидекла; на ногама му ципеле које се, види се, мажу машћу, а викса нису виделе већ неколико месеца, а штикле на њима искривљене и изишле у поље. Он целокупан прави утисак добра човека, који би своме ближњем дао све што има, и ако је у ствари он радије узимао од свога ближњега све што овај има.

— А ви сте из Прелепнице? — проговори он први.

— Јес'! — одговори кмет и онда развеза редом да прича сву беду, која је постигла село Прелепницу са општинским дететом, као и решење капетаново.

За време његове приче Фића је прогунђао четрнаест разноликих параграфа и то из шест разноликих закона. Поменуо је и кривични законик и

грађански поступак и закон о таксама и закон о основним школама, па онда закон о сеоским дућанима и, најзад, закон о среским и окружним друмовима. Какве су везе сви ти закони имали са целом овом ствари, то је извесно дубока адвокатска тајна, али једно што се из овога дало одмах наслутити, то је, да цела ова ствар неће моћи никако да се уброји у просте ствари т. ј. оне „које се законски оснивају на један односећи се параграф“, него ће ту да се умешају силни параграфи, и скочиће једно на друго да се покрве тако, да ће их Фића једва измирити, потсећајући их да су параграфи управо браћа и да, као таква, треба у миру и љубави да живе.

Тако је и било. Кад кмет сврши своју кажу, а Фића се дубоко замисли и поче да добује ноктима по столу. Замислише се, Бога ми, и поп и кмет и дућанција па гледају Фићу у очи, као што би у икону гледали.

— Бога ми!... учини Фића, па поче да врти сумњиво главом — необична и законски и формално необична ствар — па онда диже главу и загледа се право кмету у очи.

— Кажи ти мени, брате мој рођени, хоћеш ли ти да се ми понесемо с капетаном или нећеш? Кмет се почеша по врату.

— Па, вели, ја ка' не би, волео би ја лепо с њим; људи смо, зашто да се свађамо.

— Добро! — вели Фића и опет се дубоко замисли.

Први пут је ово да Фића не отпоче да обрће и премеша параграфе и на широко и на дугачко и да прича, него се замисли, озбиљно се замисли. Једва се мало трже од мисли па диже главу и запита:

— А колико је старо дете?

— Нема ни две недеље — вели поп, који се најбоље разумевао у датумима.

— Хм, Хм! — учини Фића поново, па се опет замисли.

И попу и кмету и Јови готово беше чудно што се адвокат толико мисли. Зар је то баш тако тешка беда? Али — немадоше куд, него да очеку шта ће им рећи.

Најзад Фића диже поново главу, а видиш решио је ствар, јер се весело смеје и задовољан је сам са собом.

— Ех, видиш, мој рођени брате, ту ствар нећемо ми ни законски ни формално основати ни на један односећи се параграф, него ћемо ту ствар сасвим приватно и ванзаконо решити.

— А како? — запиташе сва тројица и направише ситне очи од задовољства.

— Е, видиш — ви ћете мени да дате једанпут за свагда сто динара, а ја ћу то дете да узмем на своју бригу и, већ, моје ће то бити шта ћу и како ћу с њим. Ипак се обвезујем, да ћу учинити само оно, што је за детињу будућност најбоље.

Сва тројица се и расположише и намрштише. Да се једанпут за свагда отресу детета била је ствар да не може боља бити, али да даду сто динара, није им изгледало тако згодно и ако је кмет за сваки случај понео таман толику суму из приреза за прво полгође.

— Неће ли бити много? — запита кмет.

— Ако вам је много, а ви носите дете кући, можда ће те га у селу јефтиније издржавати.

— Ама није, него...

— Како није! Ја вам ка' пријатељима говорим, а ви запели па много је. Како много, брате, да рачунаш по десет динара на месец па то је тек за десет месеца, а где је за цео век?

Прошапуташе још мало, па кмет одреши кесу, изброја све у сребру сто динара, руковаше се и ижљубише се са Фићом, и, кроз пола сата, поп донесе опет под мантијом Милића Фићи, а Фића га однесе својој жени.

Тако се село Прелепница једанпут за свагда спасе беде, која је претила да ће се кроз цео свој живот провлачити као прилог уз акта суда општине прелепничке.

ГЛАВА ПЕТНАЕСТА

Једна за читаоце сасвим нова удовица.

Ја страшно мрзим писце који у почетку романа пишу лепо и течно, те видиш како је свака глава наставак оне прошле главе, па тек уједанпут, само да би збунили читаоце или себи заварали траг, унесу неку сасвим нову личност, па у новој глави почну да причају нешто, што никако није наставак из оне прошле главе. И колико год сам у овом роману хтео то да избегнем, опет ми је немогуће, јер би ми било врло тешко обићи ову удовицу са којом мислим сад упознати читаоце. Кад је познају, читаоци ће и сами увидети да је такву удовицу тешко обићи.

Она се девојком звала Мица, у браку као жена звала се Милка, а сад се као удовица зове г-ђа Милева. Госпођа Милева је тек од пре три месеца удовица. Она још носи црнину, иде сваке суботе на гроб својега мужа, који је засадила шебојем, и држи покојникову слику више свога кревета за спавање, увијену у црни флор. Колико је

волела покојника види се измеђ осталог и из самих посмртних плаката, у којима је овако тужно завршила објаву о смрти покојниковој: „Молим све пријатеље и познанике за тихо саучешће у овој грозној тузи”, а потписала се: „Неутешна удова Милева”.

Ова неутешна удова Милева прилично је задригла; пуних је образа, омалена, а округла, лепих црних очију и обрва, а мајушних уста, тако малих да ти се чини да та уста не би никад могла да противрече штогод мужу или да кога оговарају. Од особених знакова, госпођа Милева имала је онај знак на себи који имају све жене које су тешке у деветоме месецу. Тек десет месеца како се удала и једва је проживала шест месеца са својим мужем, па, ето, остала удовица и то са посмрчетом под бременом. Да је бар покојник то доживео да види своје чедо, али му се, ето, не даде, а колико се грешник томе радовао.

Покојник је био врло добар и питом човек; могао си га убедити и доказати му све штогод си хтео, ако си му само лепо умео да објасниш. Једном се само показао мало тврдоглав и као човек који не разуме шта му се говори, а то је, кад се покушало убедити га како би требао да напише тестаменат. И како је још пажљиво то госпођа Милева учинила. Није хтела сама то да му каже; како би га, забога, вређала тиме кад су тако лепо живели. Умолила је господин Милију, пензионира-

ног судију, човека врло убедљивог, тихог, разговорног и човека који то тако лепо уме из далека

Јер одиста, покојник је на две недеље пред умирање изгледао тако рђаво, да је сваки час могла смрт наступити. Да умре без тестаментa не би било згодно већ и због тога што има и браће и друге фамилије, а да му се каже онако слабом у очи да напише тестаменат, тешко је, јер га то може јако потрести.

Зато госпођа Милева призове лепо себи господина Милију па му кроз сузе рекне:

— Господин Милија, ви знате, цео свет зна колико ја волим свога мужа. Ја збиља не знам хоћу ли и могу ли остати жива, кад он буде умро. Ја не верујем да ћу остати жива. Па сад кажите сами, како му могу у очи казати, да би требало да напише тестаменат.

— Одиста, вели господин Милија, то је врло незгодно за вас.

— Врло тежак положај — уздахну госпођа Милева.

— Одиста тежак — уздахну и господин Милија, и то више да покаже неко учешће, јер иначе није имао никаквог нарочитог разлога да и он уздише.

— Е, па видите, кад би ви то некако. Сви су ми казали да би ви то умели, лепо и из далека, онако да увијете па да му кажете.

— О, молим, — додаје господин Милија љу-

базно — што се тога тиче, ја ћу сасвим то увити и — почећу што је могуће више из далека.

После тих речи господин Милија се диже, за-
кашља се врло ауторитативно и пређе у собу бо-
лесникову. Поздрави се са покојником, припита га
о овоме и ономе, па онда поче сасвим из далека.
Вели му:

— Брате и пријатељу, ти ваљда и сам видиш
да ћеш за дан два умрети. Шта вреде те медецине и
рецепти, ништа... којешта... трице и кучине... ништа
ти то неће помоћи! Ето, погледај како ти се прозре
уши, па и уста су ти помодрела. Може бити нема
ко да ти каже искрено, данас човек има врло
мало пријатеља који ће му искрено рећи истину у
очи. Е, али ја, коме сам пријатељ, пријатељ сам му!

Болесник још код првих речи господин Мили-
јиних разрогачи очи, узнесе главу у јастук и поче
као прут да дршће од страха, а зину да зове у по-
моћ, али не могаде да пусти глас од себе.

Господин Милија, у уверењу да је већ првим
речима учинио добар утисак, настави и даље да
пријатељски и искрено обавештава свог пријатеља.

— Па кад ћеш већ да умреш, брате, кад то већ
и сам увиђаш...

Болесник ману руком као да ба хтео рећи
да он то не увиђа, а господин Милија настави:

— Шта, не увиђаш? Па, дедер, изнеси ми
макар један противразлог... Ћутиш, ћутиш, је ли,
јер немаш ни један противразлог. А и кад би имао

какав би то разлог био, ето, реци сам: „Бог је велики, лекови... доктори...” је ли, то су твоји разлози? Али то нису никакви разлози, пријатељу! Зар ти не видиш да си сама кожа и кост, на теби нема ни киле меса, па погледај какве су ти очи: као у мртваца. Дакле, ту не вреде фразе, јер то, брате: „Бог је велик!” то је фраза која се код сваког самртника употребљава!

Болеснику пођоше сузе на очи, а усне још више помодреше и поче да шкљоца зубима од силне дрхтавице.

— Дакле, — настави г. Милија — најпаметније што можеш учинити, то је да што пре напишеш тестаменат. Што пре, разумеш ли, јер ако игде, а то код самртника је оправдано: „што ће бити јесенас, нека буде вечерас”.

Господин Милија хтеде још да говори, али болесник, не знајући већ како да се опрости ове страхоте од искрености, преврну се на другу страну и покри се јорганом преко главе, па и тако под јорганом још запуши уши прстима.

Кад господин Милија виде, да је на тај начин немогуће да његови даљи разлози допру до ушију болесникових, диже се и изиђе из собе у предсобље, где га је с нестрпљењем очекивала госпођа Милева.

— Јесте ли успели? — запита га нестрпељиво.

— Не брините, ја сам почео сасвим из далека,

најпре сам га убедио да ће наскоро умрети. О, верујте, у то је он сад већ потпуно уверен.

— О, баш вам хвала! — рече тужно будућа удовица.

— Е, а затим сам тек прешао на питање о тестаменту, и о томе сам му говорио. Ја мислим да сам и у том погледу успео.

Госпођа се Милева врло љубазно заблагодари господину Милији и испрати га до капије, а затим се врати у собу свога болеснога мужа. Кад она уђе, он најпре неповерљиво гвирну испод јоргана, па тек кад се увери да то није Милија, диже јорган с главе и дозва тихим гласом жену к себи.

Госпођа Милева приступи тужна лица постељи.

— Овога господина, — поче да шапће болесник — овога што је сад био, нећеш никад више пуштати к мени. Нареди момку да га избаци чим наиђе на врата, да га испребија као мачку па да га избаци.

Госпођа Милева обећа да ће испунити ову богоугодну жељу самртникову.

Болесник затим наново доби неко дрхтање и ватру и болест пође на горе. До посете господин Милијине лекови су нешто и помагали, али од те посете пође сасвим на горе. Поче болесник и да бунца, а у бунилу и да говори којешта. Све му се привиђао господин Милија, па као господин Милија није пензионар него зубни лекар, а он га као позвао да му извади један кутњак, а господин Милија као

завукао кљеште у уста, али место кутњака шчепао му душу па вуче ли вуче. Ето, такви снови и слике почеле су покојнику да излазе пред очи, а он се брани и рукама и ногама и бунца:

— Кљеште... јаој... то је душа, то није кутњак... Милија... Милија!.,,

Целу ноћ је тако рђаво преспавао, а ујутру, кад се разбудио, било му је још горе. Тада већ поче и сам да увиђа, како би требао да напише тестаменат и кад то саопшти госпођи Милеви, а она ни часа не почаси већ посла по адвоката и по сведоке.

Они дођоше па лепо написаше и потписаше тестаменат. А ево како је покојник распоредио своје имање, које је било врло велико:

Ако посмрче, које ће госпођа Милева по смрти мужевљевој родити, буде мушко, цело његово имање које претставља више но две стотине хиљада, припада детету, а главни је тотор и руковалац тога имања госпођа Милева. Ако пак посмрче буде женско, онда му припада дванаест хиљада динара ради удаје, госпођи Милеви „пристојно издржавање” а све остало имање браћи и осталој породици покојниковој.

Као што се из самог тестамената види, за госпођу Милеву би много боље било да роди мушко но женско. Другим речима, њен порођај биће извлачење лутрије, којом ће приликом она добити

или главни згодитак заједно са премијом или само „осмину”.

А тај порођај или „извлачење” има да се деси најкаље за недељу дана од дана када смо се ми читаоци упознали са госпођом Милевом.

ГЛАВА ШЕСНАЕСТА

Порођај, знамење, пелене, фачле, бабица, ново корито, поп, кум, крштење, бошчалук, повојница, и све друге ситне и крупне ствари, које могу имати везе са једним тако интимним догађајем, какав ће се описати у овој глави.

Пошто је већ и тестаменат био написан и покојник умро и лепо сахрањен и достојно ожаљен, госпођи Милеви није ништа друго остало до да изврши још и ту формалност, да роди.

Разуме се да је госпођа Милева јакo полагала на то да роди мушко, и то, као што се поверила бабици тетка Ленки, највише за то, што би у њему видела свога покојног мужа, кога још никако није могла да прежали.

Бабица јој је дала и један врло леп савет:

— Да би дете било лепо, чувајте се да не спазите неког ружног човека, већ гледајте све у лепог човека.

Тога ради, госпођа Милева је свако после подне седела крај прозора, крај којегa је радо

шетао млади судски писар Васа Ђурић и не слутећи, да ће и он са своје стране допринети да дете буде лепше.

Кад је тако све било приправљено да се испуни и последња законска формалност за извршење тестаментa, стигоше једнога дана од кројачице још и пелене, фачле, кошуљице и све друге ситнице; стиже и ново корито, и већ све је било толико готово, да је од тог тренутка сваког дана била у приправности и врућа вода.

Таквог једног дана, кад је у бакрачу кључала вода, она што се сваког дана приправљала и кад је госпођа Милева у соби пуној пелена, фачла и других ситница седела крај прозора, очекујући да види господина Васу Ђурића, куцну неко тихо на врата.

— Слободно! — одговори госпођа Милева тужним, удовичким гласом.

Врата се отворише и тихо, смирено и пријатељски ступи у собу адвокат Фића.

Читаоци, који познају све Фићине особине и послове, неће извесно помислити да је он дошао госпођи Милеви да купује коже, или да продаје старе амове, па чак и да понуди млађе. Не, он је дошао врло важним и чисто адвокатским послом, који ћемо сазнати из ниже изложеног разговора Фићиног и госпођа Милевиног:

Фића: Ја вам нисам познат, али то не мења ствар, ја сам адвокат, познати адвокат Фића.

Госпођа Милева: Мило ми је, а шта желите?

Фића: Видите, госпођо, мени је позната ваша ствар, која са формалне стране није тако проста и она се односи на многе односеће се параграфе који, с обзиром на све европске законе, противурече једни другом.

Госпођа Милева: Ја вас не разумем, господине.

Фића: Тешко је и разумети, брате мој, јер, као што поменух, ствар није проста.

Госпођа Милева: Па добро, шта хоћете ви?

Фића: Одмах ћу вам рећи у чему је ствар. Мени је познат тестамент вашег покојног мужа.

Госпођа Милева: (Код тих речи не рече ништа, али се целим лицем окрете према Фићи и поче пажљивије да га слуша).

Фића: Тим сте тестаментом, ви, брате мој и госпођо моја, упућени да родите мушко, јер кад би родили женско, то би била пропаст за вас. Ви ваљда немате намере да родите женско?

Госпођа Милева: Да, забoga, али откуд ја знам; ја бих волела мушко, али то је у Божијој руци.

Фића: Е, видите, то је баш оно што то није у Божијој руци него у нашој, управо у вашој, госпођо!

Госпођа Милева: (Прекрсти се и препаде). Боже Господе, шта ви то говорите?!

Фића: То што вам кажем! То све зависи од вас, па да, без икакве повреде односећег се за-

кона, родите мушко дете. Ако се поверите мени, ја могу да учиним да ви родите...

Госпођа Милева: (Пошто је рђаво разумела последњу Фићину реченицу, поцрвене до ушију и једва полугласно проговори). Али за Бога, ја сам у деветом месецу...

Фића: У толико боље. Ви сте у деветом месецу, ви ћете за који дан родити, и ако родите мушко — нека је са срећом. У таквом случају ви ћете мени за моју добру вољу и готовост дати једно сто динара и то је све. Али... (и ту Фића удари значајно гласом) ако ви родите женско, у другој соби до ваше биће у приправности једно скоро рођено мушко дете, и то дете које нема ни оца ни мајке, и за које се уопште не може тачно ни знати како је рођено.

Госпођа Милева: (Запрепастила се, гледа лево и десно, не зна ни сама шта да каже. По свему изгледа да јој се план допада, али да не зна сме ли овом човеку веровати или не).

Фића: (Познао је шта она мисли). Може бити ви се бојите да то учините, јер не познајете мене. Ви се варате, јер ствар је врло проста. Тешко је било само да се нађе овакав план, то је оно што у целој ствари кошта, другим речима моја награда. А поверење, госпођо моја и брате мој, поверење према мени можете имати, јер пред параграфима, који се односе у главном на ову ствар, и ја би' био толико исто крив колико и ви, кад би до чега до-

шло. Дакле, ја морам чувати себе; то ћете признати да ја морам чувати себе.

Госпођа Милева: Да, али... како да кажем... ако се дозна?

Фића: Не може се дознати, ја не смем казати, ви не смете казати.

Госпођа Милева: Али — бабица?

Фића: Бабица? — Бабица ће бити моја жена, ову коју имате отераћете.

Госпођа Милева: А дете?

Фића: Мушко ће бити ваше.

Госпођа Милева: А женско?

Фића: Даћемо га неком, то је моја брига. Ја ћу га дати тако да се о њему неће ништа знати. Ви ћете давати нешто месечно за издржавање тог детета.

Госпођа Милева: (Ћути, дуго ћути, размишља.) Јух, страх ме је и да мислим.

Фића: Бирајте: или двеста хиљада динара са којима ви располагете или „пристојно издржавање”.

Госпођа Милева устаде с места, пређе преко собе узбуђена, врати се опет, загледа Фићи у очи и хтеде нешто да га упита, али се уздржа. Фића живо настави:

— Ви се можда питате, шта би ја тражио за такву услугу. Молим, ја сам скроман, врло мало, онолико колико ви сматрате да је право за тако једну велику услугу.

— Не, не кажем то, за то би лако, али... не смем да се решим, није то тако лако решити се.

Па ипак, после извесне борбе, госпођа Милева се реши да усвоји предлог и утврди погодбу са Фићом.

Тог истог дана госпођа Милева се наљутила на бабицу тетка Ленку што је доцкан дошла и отерала је, а узела за бабицу Фићину жену. Истина, многи су се зачудили томе, јер Фићина жена није никад практиковала тај занат, али када је тако воља породиљина, нека јој је.

И сад већ дође дан који се очекивао. Госпођа Милева леже у кревет, у коме су била три јастука са хеклованим ајнсецима, па онда породиљски јорган од црвене свиле и већ све друго што је потребно.

У собу не сме нико да уђе до Фићина жена, а у другој соби, до породиљине, седи Фића спреман да породи дете какво тестаменат захтева.

Госпођа Милева се замучи и у име Бога роди — мушко, истина велико две и по недеље, али то не мари ништа. Женско дете, које се без икакве стварне потребе ту нашло, још те исте ноћи однесе Фића негде из куће.

А сутрадан, просу се по вароши глас да је госпођа Милева добила ноћас красно, лепо и здраво мушко дете које јако личи на покојника.

Дете доби на знамењу име Момчило, а недељу дана затим на крштењу Недељко. Тако гре-

шњи Милић сад и по други пут би рођен, па и по други пут крштен, а овај други кум озбиљно се по-
жали кумици-породиљи, како му мал' не отпадоше
руке држећи дете, јер:

— Бог нека га поживи, али је дете тако на-
предно и велико, као ниједно досад што сам их
крштавао.

ГЛАВА СЕДАМНАЕСТА

После четрдесет дана.

Прошло је четрдесет дана, другим речима прошло је толико времена, колико би трајао највећи пост у години, и госпођа Милева се придигла свежа, румена, насмејана, тако да господин Васа Ђурић није могао а да не узвикне: „Удовица и по!”

Бивше општинско дете, бивши Милић, а садањи Недељко, раскокотао се лежећи као паша у свиленим пеленама, под свиленим јорганчићем, у врло финој колевци и са никлованом цуцлом у устима и то тако лепом цуцлом, какву му никад не би купио одбор општине прелепничке па макар ударио нарочити прирез на грађане своје општине.

Недељко је сасвим задовољан својом судбином и он овако у себи мисли:

— Ово је много боље, но кад су ме вукли бирови уз разна акта, или поп под својом мантијом, или кад ми је Јова дућанџија трпао у уста дебелу дрвену кашику с млеком!

То јест, Недељко то не мисли, јер он још и не уме да мисли, него писац овог романа верује да би Недељко извесно тако мислио, кад би могао.

И док Недељко тако ужива, госпођа Милева већ седи крај прозора, крај којег је и пре радо седела, и ако сад није никаква потреба да види господина Васу, пошто је већ родила лепо дете.

Да, али је сад већ навикла да седи крај тог прозора, а господин Васа је навикао да пролази крај тога прозора, а како је навика друга природа, то је та „друга природа” тако изменила госпођу Милеву, да је сад већ отпочела и да отвара прозоре кад прође господин Васа, а господин Васа је опет чак до ћошка извијао главу.

Како је господин Васа међутим био судски писар и радио у масеном одељењу, то није чудо што је, како са масом тако и са удовицом морао доћи у додир. Он се, дакле, упознао са удовицом и чешће пута би се потада и увратио њој, да је по где-што усаветује односно њене масе, којом је она као главни татор у велико руковала.

Кад се први пут тако увратио, био је лепо дочекан и послужен слатком и кафом; кад је други пут дошао, добио је слатко, кафу, чашицу ракије и — госпођа Милева је нарочито њега ради испржила мафише. А кад је трећи пут дошао, добио је слатко, кафу, ракију, мафише и слатке јабуке, које је госпођа Милева својом руком љуштила. Том приликом су господин Васа и госпођа Милева и играли у двоје

жандара до двадесет и један. Кад је четврти пут дошао, добио је све што и пре, али сад су већ играли жандара до сто и један и том приликом се госпођа Милева решила да скине црнину.

— Право кажете, господин Васо — рекла је уздахнувши — и онако има човек и сувише тужних дана у животу, доста је што је срце човеку све оцрњено, што ће му још и црно одело.

— Не само то, госпођо — додаје господин Васа љубазно — него вама и лепше стоји хаљина у боји. На пример „лихт-блау” према вашем лицу и према вашој коси! Ја то замишљам, имагинирам и верујем да су и анђели лихт-блау и њихове хаљине морају бити лихт-блау.

— О, молим, ви врло много ласкате — додаје удовица и стидљиво љушти једну кришку јабуке, коју ће затим натаћи на нож и љубазно понудити господин Васи.

— Ласкам? — настави господин Васа ватрено. — Боже сачувај! Па, ево, замислите сами, какви би изгледали анђели кад би имали „жандар-блау” или „дункл-роза” хаљине. Којешта, то би било којешта!

Приликом те посете позвала је госпођа Милева господина Васу сутрадан на вечеру па како ћемо са том вечером и са господин Васом имати у идућој глави посла, то је право да се још у овој глави мало ближе упознамо с њим.

Да је леп, то знамо још из прошле главе а да

је млад, то не треба ни казати, али треба казати да је то уједно и све што он има. Свршио је некако трговачку школу па отишао у порезнике, одатле у полицијске писаре, а одатле у судске. У тој служби стекао је два пара ципела, четири бела прсника, четворе панталоне и три капута, седамнаест машина, два туцета ципних марама и забрану на пола плате. То му је готовина, не рачунајући дугове. А дугова је имао разноликих, па и таквих да се човек крсти и чуди. На пример, у књизи трговине „Спасић и друг” овако је гласила његова партија дуговања:

6	женских кошуља	18	динара
1	пар женских бронерских ципела . .	13	„
24	лепезе	14	40 „

Међутим, нити је он носио женске кошуље, нити бронерске ципеле, нити се хладио са двадесет и четири лепезе.

А у радњи „Браће Димитријевића” овако му је гласила партија дуговања:

2	кутије пудера	5	динара
4	туцета укоснице (харнадле)	0.60	„
1	шлајер	1.50	„
1	мидер	4	„

И кад се зна да је господин Васа мушко, што је уосталом, како указом тако и самом крштеницом, утврђено, онда су збиља чудновати ови податци о његовим дуговањима. Друга је ствар, међутим, што у књизи газда Спасе кафеџије има оваку рубрику:

1	Пет мес. неплаћене кирије (соба бр. 7)	125 динара
2	Четири мес. неплаћен кост	160 „
3	Дато му у готову на зајам	72 „
4	Плаћени му музиканти за једну ноћ	10 „
5	Плаћени му музиканти за једну ноћ	8 „
6	Плаћени му музиканти за једну ноћ	12 „
7	Вечера и пиће за музиканте 17/II	9 „
8	Плаћено вешерки за његов веш	17.50 „

Но његови кредити нису само поменуте фирме. Његови главни кредитори су удовице. Чудо је тај човек, од како се увукао за писара масеног одељења, волео да узајми новац од удовица.

— Волим од удовице узети на зајам него не знам шта! — говорио би увек и држао би се тога тако упорно, да од удоваца, на пример, не би за Бога затражио.

— Па како им враћаш? — упитао би га бедни архивар, који је доспео у масено одељење тек кад му је било педесет година.

— На рате — одговорио би господин Васа. — Удовицама се другаче и не враћа зајам него на рате. Ја и љубав проводим на рате, па и дугове своје плаћам на рате.

— Љубав на рате?! — запрепастио би се архивар, који никад у животу није био срећан да са зна шта је то љубав, онако као што има на пример људи, који никад у животу нису јели ананас или банану.

— Тако, на рате! — одговара господин Васа. Јер љубав то је извесна обавеза према оној коју волимо, је л' те?

— Јесте! — вели архивар и ако он ни појма нема да ли је тако или није.

— Е, видите — вели господин Васа — а све обавезе ја отплаћујем на рате, како могу и колико могу. Разумете ли сад?

— Разумем! — одговара архивар и ако у ствари сад тек није ништа разумео.

Ето такав је господин Васа Ђурић. Но осим свих поменутих, он има још једну лепу особину: он уме врло лепо да прича и да забавља. О томе ћемо се уверити у идућој глави овога романа.

ГЛАВА ОСАМНАЕСТА

Господин Васин жуљ.

Сутрадан увече била је, дакле, вечера код госпођа Милеве, као што смо то из прошле главе сазнали.

Насред собе постављен мали четвртаст сто, у тањирима салвете савијене као срце, а насред стола висока пивска флаша пуна јоргована, ђурђевка и љубичице. А госпођа Милева успавала Недељка веселом удовичком песмом, па се обукла у „лихт-блау” хаљину да изненади господина Васу.

Праштајући се са црном својом хаљином, коју неће више понети, уздахнула је тешко, а навлачећи на себе „лихт-блау” хаљину, коју ће одсад редовно носити, уздахнула је такође тешко.

Око седам и по сати, као што је гласио позив, уђе господин Васа у собу, са једним од својих белих прсника на себи и стаде изненађен на вратима. Он понови свој ранији комплименат, да одишта и анђели носе „лихт-блау” одело, па седе за

сто према госпођи Милеви и почеше вечерати уз најслађи разговор.

За све време вечере, господин Васа се нешто врпољио на столици, а после вечере тек признаде, да је морао под столом скинути једну ципелу, јер га страшно пече жуљ. Поводом те напомене, он поче да прича госпођи Милеви читаву историју.

— Једанпут — каже — мал' нисам изгубио службу због тог проклетог жуља. Био сам писар полицијски па једног дана дође депеша: долази господин начелник. Наш капетан је био нов и први пут у струци, па се узврпољио и узмувао као да је главу изгубио, а ми се сви обукли у свечано одело. Стиже начелник и дочекасмо га као што му и приличи. Уђе он у капетанију, па у капетанову собу позове све чиновнике да им, по познатом и бескорисном обичају свих начелника, чита лекцију о савесности у служби, о тачном вршењу исте, и о многим другим стварима, које се налазе и у многим расписима из унутрашњости.

Да је г. начелник говорио мало, ја бих сасвим лепо издржао мирно и понизно, али г. начелник отеже беседу, која је трајала равно четрдесет и пет минута. Ја сам мирно и пажљиво слушао беседу г. начелникову и гледао му право у очи, тако да је обратио на то пажњу и мало мало па би се мени обраћао и, управо, више мени говорио но осталима.

Тачно петнаестог минута, мени сену жуљ први пут и ја врднух ногом; затим ме штрецну још два

три пут и ја почех као лелек да стојим на једној ноzi. Прође још мало, па ми наиђоше сузе на очи, а кад већ би тридесет и пет минута, а ја почех да преврћем очима, да се угризам за усне и уопште тако да се кезим и кревељим, да се г. начелник, навикнут у почетку беседе да гледа једино мени у очи, два пут збунио и покварио беседу. Ја сам усти-ма час правио слово о, час сам образима правио слово ф, један сам образ затезао, а други опуштао и бекељио се да Бог сачува.

Начелник, најзад, у највећој забуни, заврши на двоје на троје беседу и отпусти нас све, а остаде са г. капетаном. Мало после, зове ме г. капетан.

— Господин Васо, вели, шта је то забоба са вама?

— Које, молим вас?

— Какво је то ваше понашање према г. начелнику?

— Молим, какво понашање?

— Понашање, због којег ће г. начелник просто предложити да вас отпусте из службе, јер сте му се ви, за време његовог говора, бекељили, клибили и кезили — рече одлучно г. капетан.

— Молим покорно, како би се ја могао бекељити на г. начелника. Ја сам добар и исправан чиновник и никад се у животу нисам бекељио на власт — одговорих ја понизно.

У то ми, на моју велику срећу, опет сену жуљ, и ја се искривих сав.

— Ето, ето, бекељите се и на мене, а овамо се правдате!

Мени сад тек беше јасно, а кажем г. капетану све о моме несрећном жуљу, те ме једва опра пред г. начелником.

Госпођа се Милева слатко смејала овој невољи господин Васиної и понуди му јабуке, које је за све време приче својом ручицом љуштила.

Господин Васа, кад виде да се прича допала госпођи Милеви, настави и даље да прича.

— Е, али други пут десило ми се нешто много занимљивије, и то са једном дамом.

— Бога вам? — учини госпођа Милева и погледа враголасто. — Па што ми то нисте причали?

— То је било исте зиме — поче господин Васа — па, једно вече, знате, био сам позван на вечеру о слави господин претседника окружног суда. Ја сам за вечером седео до госпође претседниковице, а с леве моје стране седела је свастика господин помоћникова, која је важила као најлепша девојка о коју смо се сви отимали. Ја сам почео најживље да се забављам са госпођицом и приметио сам одмах, да се јако заинтересовала мојим причањем и ћаскањем. Служио сам је за време вечере, додавао сам јој и нудио све што је желела, уопште, био сам толико пажљив и толико је забављао, да сам већ добио и храбрости те, за време док се певало многаја лета г. председнику, изјавим јој и љубав. Не треба ни да кажем, да ми је у најлепшем

моменту, управо при самој изјави љубави, жуљ почео страшно да досађује. Да бих могао да продужим разговор, ја као ово сад свучем ципелу под столом, и онда наставим разговор са још већом вољом и храброшћу. Госпођица Христина није хтела одмах да ми одговори на моју изјаву, већ ми стиште топло руку и тихо рече, баш кад се певало многаја љета госпођи претседниковици:

— После вечере играћемо мало. Ви ћете играти са мношвом ланс и тада ћу вам, за време игре, одговорити.

И одиста, кад се сврши вечера, музика најпрв засвира један туш, јер је један писар пио здравицу господину начелнику „строгом, праведном и одличном старешини, а оцу и мајци народа којим управља”. Затим се поче игра Краљевим ором, које је повео г. председник са г. начелником; па онда неко друго врло ситно коло и тако редом, игра за игром.

Ја сам горео од нестрпљења кад ће се већ једном објавити ланс, а све претходне игре нисам играо, нити сам се мицао са места. На послетку, госпођица Христина дође к мени весело и позва ме:

— Господине, сад ће ланс!

— И добићу одговор? — шапнух ја весело.

— Добићете! — одговори она стидљиво и оборивши очи.

— 'Ајде, забога! — поче она нестрпљиво.

Ја ћушних руку по сто да нађем ципелу, али — ципеле не беше крај мене. Потражих је још мало боље, али — не беше је. Мене обли зној.

— Извол'те ви, ево, сад ћу ја.

— И кад се она мало одвоји, ја завукох просто и главу под сто, али — моје ципеле нигде, разумете ли нигде, као да је у земљу утонула!

Можете замислити моју забуну и то у моменту када сам требао да чујем тако важну, тако одсудну реч.

Госпођица Христина се опет врати да ме позове, јер је музика већ била огласила игру а три пара се беху поставила очекујући четврти, наш пар. Ја још једанпут очајно турих главу под сто, али ципеле нигде. Најзад са очајањем саопштих госпођици, не могући ничег паметнијег да се сетим, да ми је врло тешко, да ме глава боле и замолих да игра с ким другим.

Она ме презриво погледа, окрете љутито главу и приђе једном младићу, који није ни знао да игра, али коме она обећа да ће га поучавати.

Ја сам и даље седео као очајник, гледао како се игра, гледао њу, која није хтела више ни једним погледом да ме удостоји. Христина остаде са оним младићем у другој соби, а ја сам и даље седео на своме месту као прикован. И седео сам тако све до зоре.

Почеше гости да се разилазе, а ја сам и даље седео. Отишао г. Коста апотекар са госпођом и

свастиком, отишао ђакон Јова, који је сва многаја љета почињао и његова госпођа, која је понела пуну мараму колача „за децу” — а ја сам и даље седео. Отишла је, са сестром и зетом, помоћником, и госпођица Христина не окренув се ни лаку ноћ да ми каже, а ја сам и даље седео. Одоше и цигани, које је г. председник лепо испратио, а ја сам и даље седео.

Најзад, кад се г. председник и госпођа му вратише, пошто су испратили цигане, запрепастише се кад видеше да ја, на оном месту где сам вечерао, још непомично седим. Ја им објасним моју беду и невољу и сад сви троје, позвавши у помоћ и куvariцу, почесмо да тражимо ципелу, али, ципеле нигде. Једва се на једвите јаде сети куварица и пљесну се по челу:

— Знате шта, биће да се то Кастор играо!

И одиста, куварица отрча у шупу где је Кастор спавао иза једног бурета и нађе моју ципелу.

Проклињући све псе на свету, ја обукох ципелу и одох кући, извињавајући се господину председнику и госпођи и мислећи успут на тако лепу љубав коју је ципела, или боље рећи жуљ, или боље рећи Кастор разорио.

Госпођа Милева слатко се смејала кад чу свршетак ове тужне историје и понуди опет господина Васу јабукама, а чашу му нали вином.

Тако уз јабуке, мафише и вино, провели су још неко време прешав и на друге разговоре. Госпођа

Милева причала је како она врло лепо меси мафише, затим како ће дати један зуб да јој се пломбира и и како она никад не носи уштиркану доњу сукњу, а господин Васа је опет причао о неком свом ујаку, који је дивно свирао у хармонику, о своме колеги писару Пери, који по цео дан једе у канцеларији обланде, оне округле за лепљење званичних писама, и о себи, како он лепо иде на шлитшухе па уме на једној нози да испише осмицу по леду.

Разговарали су и о другим стварима и извесно би се у пријатном разговору још позабавили, да дуварски сат не изби поноћ и да се Недељко не раздра тако душмански, као да се налази под пазухом Среје бирова на путу за Крмане, и ако је спавао у финим колицима, покривен лих блау завесицама и са цуцлом од никла у устима.

Гоподин Васа нађе да је време да пође и саже се да навуче ципелу, али, на своје велико изнађење, не нађе ципелу под столом. Тражио је и тражио, помогла му је и госпођа Милева али — нигде ципеле.

Тако тражећи ципелу остаде до четири сата ујутру код удовице, а кад пође од ње, запита је на вратима, држећи је у загрљају:

— Признајте ми нешто?

— Шта то?

— Је л' те да ви немате у кући никакво куче?

— Немам, одговори удовица стидљиво и сакри главу у његова недра.

Госоподин Васа се упути задовољан кући, премисљајући успут о томе, како му његов жуљ не мора увек само неприлике правити.

ГЛАВА ДЕВЕТНАЕСТА

Један непријатан догађај, који се и у свима осталим романима изненада дешава, и то увек у моменту, кад се јунак романа у најпријатнијем положају налази.

Ми већ знамо како гласи партија дуговања господин Васиних у радњи „Спасића и друга“, као и у радњи „Браће Димитријевића“, те у толико ће нас више изненадити што су се у тој партији одједанпут изменили артикли. Место мидера, лепеза, укосница, шлајера и др. нова партија дуговања код „Браће Димитријевића“ гласи од неколико дана:

1) Једна лопта	0.80	дин.
2) Једна звечка	0.40	„
3) Једна цуцла	3.20	„
4) Једна свилена бенкица детиња	5.—	„
5) Једна штрикана капица детиња	1.30	„

Како сви читаоци знају да господин Васа, писар масеног одељења, није сисао на цуцлу, нити је играо лоптом и звечком, нити је пак носио бенкице и штрикане капице, лако ће се досетити да је

господин Васа све го куповао и носио малом Недељку, јер је од оне вечере врло често ишао госпођи Милеви у походе, не бојећи се ни мало, хоће ли му се још који пут изгубити ципела или неће.

Тако су пролазили леви и пријатни дани госпођа Милеви, док једнога дана, као што се то и у осталим романима дешава — не искрсну пред њу неко, коме се није надала.

Тај неко, о коме већ у двема главама овога романа није било ни речи, био је Фића адвокат, који је онако срећно обезбедио госпођи Милеви туторство над огромним наследством.

Што је Фића адвокат тако изненадно искрсно, то не би била ни мало чудновата ствар, али захтев, који Фића адвокат изненадно стави госпођи Милеви, био је управо такав, да би могао сву срећу њену из темеља да обори. Наиме, Фића у неколико искрених речи, не позивајући се ни на какав односећи се параграф, објасни удовици да је она управо сад у његовим рукама. Ако он само хоће, може целу ствар о детету открити суду, а то би не само разрушило срећу госпође Милеве, него би је довело у безу са многим параграфима, који не би били врло расположени и наклоњени госпођи Милеви.

Сви ће ми читаоци поверовати, да је госпођа ММилева при изјави Фићиной побледела. И ако је њој бледило врло лепо стојало, изгледа да то није на Фићу тако утицало, колико би рецимо на госпо-

дина Васу, већ је и даље наставио да ређа све гори од горега параграфа. Госпођа Милева покуша и у несвест да падне, али је Фића сасвим равнодушно сачека да је прође несвест и настави набрајање параграфа из свих могућих закона, који су за последних двадесет и пет година донети у Србији. Кад је најзад набрајање исцрпео, он заврши разговор овако:

— И управо, драга моја госпођо, остављајући све друго на страну, ја бих вас молио да ми дате сто дуката. Бога ми, потребни су ми. Може бити ви не верујете да су ми потребни, али вам се кунем свим на свету да су ми потребни.

— Ју! — учини госпођа Милева и то таквим некаквим нагласком као да је узвикнула „јаој!”

Господин Фића се још једном закле да му је тај новац потребан и поче опет да јој броји параграфе који би, кад би само он то хтео, могли бити веома нерасположени према њој. На тај начин он убеди госпођу Милеву да нема где и она му даде сто дуката уздахнувши теже но што је за својим мужем уздахнула.

Фића се диже задовољан и оде са обећањем да ће је обићи, да је неће заборавити.

То је било као данас, а сутрадан ето ти Фићине жене, госпођа Цајке, која вели све од порођаја није била, те се мало увратила да обиђе госпођу Милеву. Она прво оде да види како напредује Немељко и нађе — да није урока — да је дете врло

напредно и стога га испљува два три пут. Затим се се и поче да прича о новим зубима, које је тих дана наместила апотекарица, о пелцеру од дуплог каранфила, који се није примио госпођи Сари протиници, и о томе како је госпођа Арсеница преврнула бунду па се познаје да је преврнута.

— И молим вас, кажите ми сад ви сами искрено и сестрински, личи ли јој преврнута бунда а овамо тепелук на глави?

На тај начин госпођа Цајка дође у разговору на тепелук и одмах изјави, како је њој једина жеља у животу да има тепелук.

— Па зар ми не би лепо стајао? — пита госпођу Милеву и износи главу као да га већ има.

— Врло би вам лепо стајао? — одговора госпођа Милева сасвим невино.

— Е, па видите, слатка моја — наставља госпођа Цајка брзо — ја мислим за онолику љубав, што сам је вама учинила, и за тако велику тајну, што је ја због вас кријем, ја мислим право би било да ми купите један тепелук.

Госпођа Милева побледе и пред Фићином женом онако исто као што је и пред Фићом, али и Фићина жена то прими сасвим равнодушно.

— Па, забога — писну најзад госпођа Милева — зар вам нисам за то дала, и још колико!

— Боже мој, госпођа Милева — одговара сасвим мирно госпођа Цајка — па оно је било само онако у првој радости. Тек не мислите само на оно-

ме да остане. Слатка моја, па ја ћу целога мог живота вући ту тајну и с њом ћу управо и у гроб лећи, а ви мислите оних десет дуката, што сте ми дали, да ми буде све.

— Па дала сам и газда Фићи педесет — вели очајно госпођа Милева.

— То је он заслужио.

— Ал' јуче сам му дала сто.

— Е, па, мора бити да му је требало.

— Па шта ви мислите, зар целога живота, кад год вам устреба, да вам дајем?

— Та неће нама ваљда баш целога живота требати. Можда ће доћи време кад и нама неће требати.

После овако утешних речи госпођа Милева опет пребледе, јер сад тек виде у какве је канџе запала, али натраг се није могло и она извади тридесет и шест дуката и даде госпођи Цајки да купи тепелук.

Госпођа Цајка се слатко захвали и обећа да ће се, носећи тепелук, увек сећати добре госпође Милеве.

Али, није госпођа Милева ни на овоме само прошла. Јавила се кроз дан два и још једна личност, која се госпођа Милеви досад није никако ни јављала. То је нека Маца, стара удовица, код које је Фића оставио на неговање девојче, које је родила госпођа Милева.

Кад би овај роман био писан по правилима,

по којима се пишу романи у којима је главна садржина тајно рођење неког тајног детета, онда би ова Маца требала сасвим друкчије да уђе у кућу господина Милевину, пошто је Маца она поверљива личност, покровитељ тајне. Маца би требала да се огрне домином и око поноћи да стане пред врата и да се два три пут окрене лево и десно, па, кад нико не спази, да закуца три пут у капију. Мало после, требала би капија да се отвори и стари слуга да јој мрдне главом и, не говорећи успут ништа, да пође напред уз једне тајне степенице којима се кроз тајна врата улази у собу госпође Милеве.

Али, како Маца и не зна ништа о овим правилима из правих романа и како уопште није имала никаквог литерарног образовања, то је она, као што би и свака друга Маца, дошла просто на подне и упутила се право госпођи Милеви.

Госпођу Милеву је не мало изненадио њен долазак, јер, по договору који је имала са Фићом, Маца није требала да зна чије је дете које она негује, већ само да прима од Фиће по тридесет динара месечно. Међутим ствар се одмах објаснила, кад је Маца саопштила Милеви да она — ето већ три месеца — није ни десет пара од Фиће примила, а кад му је најзад досадила тражећи, он је упутио госпођи Милеви.

Грешна удовица, не распитујући ништа, исплатила је Маци сва три месеца и два у напред и још

одозго морала јој дати за хаљину и помоћ да плати неку дужну кирију.

И сад, кад је већ почело клубе да се размотава, а оно се часом и размота и замрси. Не прође мало, па Фићи опет затреба тридесет дуката, па онда госпођа Цајка зажели да уз тепелук има и бунду, а Маца сваки час поче долазити те за дрва, те за кирију, те за ово те за оно. И тако је то непрестано ишло.

А грешна удовица давала је док је могла давати, али кад једнога дана покуша да одрече, тајна поче најпре да се шапће од уста до уста, па онда оде у чаршију, а из чаршије дође и до ушију оне браће покојникове, која су искључена из наследства.

И сад се сложише мучки сви они параграфи што их је Фића удовици бројао, па дигосе хајку и на Фићу и на Фићину жену и на грешну Мацу, па ти се лепо једног дана нађоше сви четворо у притвору окружног начелства.

Парница није дуго трајала. Маца је признала, госпођа Милева је одрицала, госпођа Цајка је признала и Фића је одрицао. Фића је приликом суђења чак рекао:

— Господо судије, с обзиром на формалну и законску страну, стоји факт да овде постоје два детета, од којих је једно, ви то нећете оспорити, госпођа одиста родила. Зато има доказа, од

којих је најјачи само дете, које свакојако није вештачко дете, него је сасвим природно дете.

Но и поред ове речитости газда Фићине, суд донесе одлуку којом пошаље у Пожаревац све четворо, а девојчицу — ону коју је госпођа Милева родила — врати у њена права и образује за њу масу.

Недељко, који је такође био пред судом као прилог уз акта, или као доказ или као сведок, или, најзад, Бог ће их свети знати, зашто су га донели пред суд, тек главно је да је Недељко избачен на улицу. Њега суд упути општини да се стара о њему, пошто се ни на који начин није могло сазнати чије је то дете, а општина га да једној праљи на чување.

Тако грешни Недељко, после кратковремене среће, постаде опет општинско дете задржав, ради сећања на срећне дане, никловану цуцлу.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТА

Јулијана пуцерка и њена кћи Елза

У овој вароши, којој су се толики пријатни и непријатни догађаји, везани за судбину Недељкову, десили, пре шест година дође нека Јулијана, која сама себе прозва Јулијана пуцерка. То ваљда, што је тако крупну реч узела себи за титулу, прибави јој врло много муштерија, јер бадава, друкче то звони кад госпођа Савка пита госпођу Мицу:

— Ко вама, Бога вам, пере веш?

— Па Сара Јованчина.

— Е, мени, знате — одговара поносно госпођа Савка — мени и пере и пегла Јулијана пуцерка. Истина је мало скупља, али вреди; погледајте крогнове на моме мужу, као да сте их сад из дућана купили.

Најзад о томе није потребно опширно говорити — јер је писац овога романа врло рад да избегне разговор о туђем вешу — већ је главно овде то, да је Недељко дошао код Јулијане на становање.

Јулијана пуцерка има, разуме се, и своју прошлост, из које јој је остала једна осамнаестогодишња ћерка, а која се прошлост завршила Јулијаниним протеривањем из Београда услед чега се она и решила на пуцерај у овој вароши.

Њена кћи Елза нема своју прошлост, али има будућност, и због те будућности управо није и Елза пошла с мајком у унутрашњост, већ је остала у Београду.

Елза је била мало и љупко девојче са плавим вितिцама и најпре је носила од куће до куће оне велике кутије са женским шеширима, а мало затим кутије почеше њој да доносе. То је било на скоро затим, кад се први пут на њу насмешио „један господин”. Тај „један господин” насмешио се затим и други пут на њу. Она онда то јази својој мајци Јулијани, која тада није била пуцерка, и ова потражи прилику да се и на њу насмеши тај „господин”.

Затим Елза доби леп кватир, леп шешир и лепе хаљине и престане бити мало и љупко девојче са плавим вितिцама. А „један господин” престаде бити непознати, јер је то био господин Сима Недељковић, начелник министарства. Тако се ствар врло лепо удеси, и ово мирно и тихо гнездо постаде прави рај, у коме је начелник министарства представљао доброћудног Адама, Елза Еву која је све могуће врсте јабука изела, а Јулијана змију, која би то и била да г. начелник министарства није

то осетио и удесио да за неку ситницу буде протерана из Београда.

Елза, оставши сама у свету, без материнске неге и родитељска савета, преда се потпуно господину начелнику и у току од шест година толико се навикне на његове савете и упутства, да га почне сматрати као оца. Та околност пак, што Елза поче господина начелника сматрати као оца, њега толико наљути да је сасвим напусти.

Баш кад је Недељко ушао у кућу Јулијане пучерке, стигло је брижној мајци и писмо од њене кћери, којим јој саопштава ту несрећну вест, да је напуштена и самохрана у свету. Јулијана се толико наједи услед те вести, да одмах истуче Недељка који није њену кћер Елзу ни познавао.

После овога писма развила се читава преписка између мајке и ћерке.

Ћерка у првом писму јавља о догађају; у другом писму проклиње господина начелника, а у трећем писму јавља мајци да се господин начелник жени.

Мајка саветује у првом писму кћер да се утеши; у другом писму саветује је да пише господину начелнику и да га зове к себи; а у трећем писму саветује кћери да му се освети.

На ово писмо ћерка одговара да пристаје, и осветиће се, али пита мајку за савет, и мајка

јој одговара да се одмах крене из Београда и да дође овамо, у дотичну варош. Ту ће се договорити мајка и ћерка, у толико пре, што мајка Јулијана већ има план.

И тако једног дана наиђоше кола која је са нестрпљењем и сузама у очима очекивала Јулијана пучерка. Из кола се појави Елза, путнички обучена са меким сланим шеширом на глави. Скочи лако као срна у мајчин загрљај, а ова је окупа својим вешерским сузама.

Затим уђу у кућу и отпочну разговор на дугачко и на широко, о свему што је било и о свему што ће бити. Добра и брижна мати овако усаветује ћерку:

— Ја имам некакво дете овде, дали ми га на чување, али нико и не води рачуна о њему. Ја мислим да ти то дете узмеш и да га понесеш у Београд, па онда, да га однесеш господину начелнику и да му га оставиш пред вратима, одмах сутрадан после свадбе. На цедуљи ћеш написати да је то дете које си с њим добила, па лепше освете не треба му.

Елза врло радосно прихвати овај план, јер се боље не би могла осветити начелнику. План дакле буде усвојен и одређено да Елза са Недељком још одмах сутра крене на пут.

За све то време, док су мајка и ћерка разговарале о освети, Недељко је лежао у је-

дној веш-корпи, пуној нечијег прљавог веша,
и задовољно се играо никлованом цуплом и
оном звечком коју је, за успомену на лепе дане,
добрио од господина Васе Турића, који затим ле-
пим данима жали тако исто као и Недељко.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ПРВА

Чуство Томе богослова које се у неколико разликује од чуства Недељковог.

Зором затандркаше кола калдрмом па с ове слетеше на друм који, окићен телеграфским дирецима, води право у престоницу.

Под арњевима, осим Елзе и Недељка, седи још један путник кога је кочијаш, по дозволи Елзиној, примио у кола до прве вароши где ће путници конakovати.

Тај путник био је млад човек, сув као шибљика, а прозрачан као изгладнео комарац. Носио је дугу косу, беле пикетске панталоне и грдан неки капут, који изгледа да је кројен на леђима каквог архимандрита. У колико се из првих разговора могло сазнати, овај се путник звао Тома, и био је богослов.

Тома је целим путем замишљено ћутао и учтиво се повлачио у крај седишта, да не би био на сметњи Елзи, која је на крилима држала Не-

дељка. Кад Елзи досади ћутање, проговори тек колико да се говори:

— А ви не путујете далеко?

Богослов се најпре ужасно збуни, па, кад се прибра мало, одговори танким девојачким гласом:

— Не, до прве вароши.

— Шта ћете тамо? — настави Елза.

Тома се сад већ охрабри и као дође сасвим к себи, те настави разговор врло слободно.

— Госпођице... то јест, ако то није ваше дете?!

— Моје је — одговори Елза правећи материнско лице.

— Дакле, госпођо, — настави Тома богослов — моја је историја чудновата, то јест, није толико ни чудновата, али је ипак занимљива.

— Е? — учини Елза, као да би га хтела питати о тој историји.

И Тома богослов поче своју причу оним равним меким, једноликим гласом, којим се пева херивука:

— Ја сам, знате, богослов и свршио сам три разреда богословије са одличним успехом. Једва сам чекао да свршим богословију па да се запозим, јер поп... ах, госпођо, поп бити то је за мене био идеал! Замислите само: поп, идеалан поп... мантија, служба Богу, епитрахил, нафора, слово... слово Божје, слово које би сваке недеље говорио и то на памет... замислите, на памет...

Тома је у разговору сасвим пао у ватру, те је изгледало као да је причао шестим „антифон-

ским гласом". У том заносу ко зна шта би још све казао, да Недељко не удари у грдан плач те почеше да га умирују и Елза и Тома богослов, па и сам кочијаш, коме досади дерњава.

Тома, из превелике услужности, узе Недељка себи у крило, да би се госпођа мало одморила, па настави причу, љуљкајући Недељка.

— Али, госпођо, Бог је велики, његове су тајне недостижне његове наредбе непоречне. Ја сам мислио да будем поп, а ево... сад сам се решио да идем у глумце!

— Ју! — учини Елза. — А како то?

— Не знам, Божја наредба! — слеже Тома богослов раменима и сад спусти тон, као кад би певао „седмим гласом”.

— А како сте сазнали ту наредбу? — упита Елза наивно.

— Како?... У сну. У нашој вароши било је скоро једно мало позориште, које се сад налази у овој вароши где ћемо конаковати и где ћу ја остати, јер су ме примили за члана. Ево вам могу показати и писмо којим ме директор прима.

Тома извади из левог џепа једно прљаво писмо и поче га читати:

— „Поштовани господине. Има у овоме широком свету једно уско поприште са пространим тежњама, које у се сабирају сав живот човечански, живот који казује све. Даске, даске, даске, го-

сподине, то је идеал човечанства. Те даске и Вас су дакле одушевиле, па нека је са срећом. Примам Вас за члана са 30 динара месечне плате..." и тако даље.

— Као што видите, ствар свршена, ја сам ангажован. А ево како је то било: Био сам, дакле једно вече у позоришту, па одем кући и легнем у кревет, пошто сам по обичају прочитао молитву, „на сон грјадушчи". Заспим ја врло тврдо, кад, у једанпут, у сну ми се појави Огњена Марија, али обучена сасвим као што се данас госпођице облаче, тако као ви, са шеширом на глави, рукавицама на рукама и сунцобразном у руци. Ја се изненадим и почнем јој у стиховима говорити: „Шта је теби, Огњена Марија, те ти таква излазиш пред мене?" — А она ми меким, благим гласом одговори: — „Слушај, Томо, немој да се лудираш, него 'ајде ти у глумце, да видиш како је то лепо!" — Ја се уплашим и кажем: „Ју, Огњена Марија, шта је вама; како би ви мени тако што саветовали?" — А Огњена Марија ми одговори: „Море, немој да се лудиш, него 'ајде ти у глумце!..." И после, као несташе Огњене Марије, а ја се пробудим и био сам сав ознојен, али знате како ознојен, као да сам разговарао са самим Светим Петром или са ректором богословије.

Ја, знате, ту тајну ником не кажем и то не због себе, него да не би осрамотио Огњену Марију. Кад сутра увече, легнем ја опет да

спавам и читам двапут „сон грјадушчи”. Али тек што заспим, кад оно, ево ти опет мени у сну Огњене Марије, онако исто обучене. Ја опет почнем у стиховима: „Шта је теби, Огњена Маријо, те ти мене на зао пут наводиш?” — „Немој да се млатиш, Томо — одговори ми Огњена Марија — него слушај шта ти кажем, дођи ти у глумце!” — „Ама, откуда то мени личи?” — питам ја Огњену Марију. „Да дођеш, и то мени за љубав!” одговори Огњена Марија, и ту се тако враголасто осмехну на мене и уштину ме за образ, да ја нисам знао шта ћу од срамоте, него јој попретим да ћу је сутра тужити ректору богословије. Она се на то слатко насмеја и рече ми: „Томо, Томо, загледај ме мало боље!” Кад је ја загледам мало боље, имам шта и видети: то није била Огњена Марија, него Ленка глумица, она што игра све неке ђаволасте улоге и уме тако сатански да се насмеје.

Сад знате, ствар добије сасвим други вид. Ја се помолим Богу да ми опрости, што сам мислио да је она Огњена Марија, а то сам зато мислио што сам навикао дотле само свеце да сањам. Међутим, сутрадан, сретнем успут Ленку глумицу онако исто обучену као Огњена Марија. И сад, ја не знам зашто, ваљда је и то била наредба Божја, Ленка се насмеја на мене, али, знате, тако љупко, као да би ми хтела рећи: „Немој да се млатиш, Томо, него дођи ти у глумце!”

Позоришно је друштво затим отишло из наше вароши, ал' ја сам сваку ноћ сањао Ленку, а по гдекад тек ректора. Најзад то ме толико савлада, да ја појмим да је то најтије, да је то наређење Божје и тако се решим... напишем писмо директору оног позоришта који ми, као што видите, повољно одговори”.

Ту Тома богослов заћута и потапша Недељка, који му је безбрижно лежао на крилу и гледао му право у очи, као да и он слуша причу Томину.

Госпођица Елза, која је са највећом радозналошћу слушала Томину причу, осмехну се враголасто (онако као Огњена Марија) кад Тома сврши своје казивање, па додаде:

— Сад разумем, господине Томо, сад разумем.

— Молим, шта разумете? — упита Тома уплахилено.

— Разумем наредбу Божју. Ви сте се у ствари заљубили у Ленку глумицу.

— Ко, ја?! — учини Тома и поцрвене до ушију, јер он у то ни сам није веровао.

— Признајте.

— Али то не могу никако признати, кад није истина — поче одлучно да се брани Тома богослов и ако му сад тек првипут пуче пред очима та страшна истина.

— Е, па, ето, — настави Елза враголасто —
кад се њено име помене, ви поцрвените.

— Чије име, молим вас? —

— Та Ленкино, није ваљда Огњене Марије.

— Ја не знам... настави збуњено Тома и мал'
не испусти Недељка.

— Слушајте, признајте ми па ћу вам помоћи.

— Ви?!

— Да, ја ћу вам помоћи. Ја ћу вечерас, по-
што морам конаковати у тој вароши, казати госпо-
ђици Ленки све. Признајте ми.

— Ја не знам шта да вам признам. Не могу
рећи да је волим (то „волим” отпева Тома „чвр-
стим гласом”) али осећам, нешто осећам. Осећам
неко чувство, то чувство ме мучи, то чувство ми
прожима тело. Ја осећам то чувство у срцу, у души,
у жилама, у грудима. Ја осећам то чувство у рукама...

И ту Тома прекиде причу, јер осети збиља не-
што у рукама. Али то нешто није било Томино него
Недељково чувство, које се у неколико разликовало
од Томиног.

Госпођица Елза запуши нос, кочијаш опсова
нешто, а Тома богослов направи тако тужно лице,
погледајући час у своју шаку, а час у беле пи-
кетске панталоне, које су сад већ личиле на
генералштабну карту са свима заливима, лукама,
острвима и полуострвима.

Морадоше да зауставе кола, те да се преповију и избришу Тома богослов и Недељко, па затим, са умиреним осећањима, уђоше обојица у кола те кретоше даље, и још мало, па се кола узнесе на рђаву калдрму и затандркаше кроз живу чаршију, док се не зауставише пред кафаном код „Златног Лафа”.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ДРУГА

Једна страшна ноћ

Био је већ сумрак, кад су се зауставила кола пред „Златним Лавом”, каваном другог реда, али важном стога што у њој сад даје представе позоришно друштво под управом г. Радисава Станковића.

Кафеџија је баш био на вратима, кад се скидоше с кола Елза са Недељком и Тома богослов, и кад их спази, а он плуну и рече нешто ружно, па се склони с врата. То по свој прилици стога, што је мислио да су и они глумци а, откако код њега друштво игра и костира се, омрзао је страшно тај узвишени позив.

Пошто их и штумадла дочекала са великим неповерењем, добише најзад собу, и то Елза собу број седам, а Тома собу број једанаест. Дадоше се одмах на посао: Елза да преповије Недељка и да га нахрани, а Тома да испере панталоне и да их исуши, како би се исправно могао јавити господину управнику.

Таман је Тома прву половину посла свршио, а куцне неко на његова врата. Како су му панталоне биле на прозору, он жив претрну, али се сакри иза фуруне и отуда запита:

— Ко је?

— Извините, проговори госпођица Елза кроз полуотворена врата — смем ли вас молити за једну услугу?

— О, молим, сваку услугу.

— Ја овде у вароши имам једног врло доброг пријатеља, па би хтела да се нађем са њиме. Би ли ми ви причували дете?

— Врло радо... овај — поче да муца Тома не мичући се иза фуруне — али, ви ћете се вратити брзо, је л' те? Јер, познато вам је да се ја вечерас морам јавити господину управнику.

— О, молим, знам ја то! — одговори Елза и протури кроз ошкринута врата Недељка, а Тома богослов прими нежно свога младог крвника, који му је баш данас, кад ће се видети са госпођицом Ленком, тако душмански искварио беле пикетске панталоне.

Врата се затворише и госпођица Елза оде лаким корацима низ степенице, а Тома остаде да брине две бриге, своје панталоне и Недељка.

И прође, Бога ми, доста времена, сумрак освоји сасвим, упалише се већ и лампе, осушише се већ и панталоне, а Елзе још нема да се врати. Тома се сав испружио кроз прозор, па гледа лево и десно,

али ње нема. Поче већ и музика да свира и публика да долази у позориште, а Елзе још никако нема. Тома богослов да побесни, час извири на прозор, час изиђе на врата. Једанпут је са горњег спрата чак и на сокак сишао, ал' навикнут да буде савестан, брже се врати горе да не би дете само остало.

Најзад и представа поче. Он чу прво звонце, па чу друго звонце и чу неки аплауз, јер кад год би се господин управник појавио у којој сцени, онај што седи на каси и онај други што разводи морали су аплаудирати, који аплауз затим прихвате глумци за кулисама и најзад они из публике, који имају бесплатне улазнице. А Тома чује и музику и звонце и аплаузе и шета љут као рис, носећи Недељка у рукама.

Ко зна да ти аплаузи нису можда намењени њој, госпођици Ленки; ко зна, да није она сад на сцени, у каквој од оних ђаволских улога, као што је била она, после које је Тома сањао Огњену Марију? Како је соба била пуна мрака, те једва нешто бледе светлости уносила месечина кроз отворен прозор, то у оној полутами поче се пред очима Томе богослова приказивати слика госпођице Ленке глумице у свима угловима собе и за креветима и иза ормана и иза фуруне. Види је лепо како се сатански примамљиво смеши, чује јој глас, а очи, оне њене лепе очи, изгледа му као да их је пуна соба. Као по небу кад се оспе безброј звезда, тако се по мраку његове собе осуло безброј Ленкиних очију,

те светлуцају на све стране као свећице побожних хришћана на бденију о страсној недељи.

Из тога дивног заноса пробудила би га ужасна стварност, кад би му поглед пао на несрећног Недељка, кога је још непрестано носио на рукама, а који му је тако упорно спречавао да о својој срећи не сања само, већ да је и рођеним очима види. У том би до њега поново допирао аплауз одоздо, и то би га опет дражило да што пре сиђе доле.

Најзад се одлучи на један врло смео корак, јер другаче не би могао поступити. Савест му није дозвољавала да остави само дете које је примио као аманет, и онда му ништа друго није остајало, већ да понесе са собом и Недељка. Није мислио да пође с њим на бину, јер где би се са туђим дететом на рукама представио господину управнику или можда чак и госпођици Ленки, већ само да оде у публику, да се сакрије у неки угао и да отуд гледа представу и види њу — Огњену Марију.

Чим се одважио, Тома пође и да оствари ту своју мисао. Он закључа по навици собу за собом, и ако никаквих ствари није имао, и пође доле одакле је допирао звук музике и аплауза. Мора да је прошао већ први, а вероватно и други чин, јер никакве касе пред улазом није било и он слободно, и без икаквих препрека, уђе у кафану, где се представа одржавала.

Морало је бити између чинова, јер је бина била затворена главном завесом, публика за столовима

је гласно разговарала, а цигани, који су седели испред бине, штимовали су инструменте спремајући се да почну свирати. Тома ништа није гледао, ништа видео, он је управо поглед право тамо, у главну завесу, јер иза ње је оно „уско поприште са пространим тежњама које у се сабирају сав живот човечански” као што дивно у своме писму Г. директор каже; иза те завесе је она — госпођица Ленка.

На главној завеси, која се лелуја од промаје, била је измалана дивна слика. Облаци, сами облаци, и кроз те облаке лети кит. Управо, та је слика изгледала као кит само у први мах, а кад се гледалац мало боље загледа у њу, види да је то вила која је представљена као гола женска са шавом преко трбуха, као да је кадгод вршена операција на њој, па јој трбух сашивен канапом нарастао, а лекари заборавили да јој извуку канап. Та оптичка обмана долазила је отуд што је платно, од којег је главна завеса, баш на трбуху вилином састављено, па се ваљда боја отрла те се шав сад види. Вила носи, као што то у први мах изгледа, у једној руци пар крен-виришља, а у другој једну шунку. Међутим, када се мало боље загледа, види се јасно да је то лира што изгледа као пар обарених крен-виришља, а шунка није ништа друго него рог среће. Сасвим високо, на десној бутини вилиној, види се једна рупа. То је она рупа кроз коју глумци и глумице гледају публику са бине.

није ни приметио да се у публици ори смеј на његов рачун. Публика се није смејала што је то била каква необична појава да се донесе дете на представу. На против, то је била овде врло обична појава, само што су другу децу доносиле мајке, седеле са децом у крилима у публици, дојиле их за време чинова и преповијале их. Али Тома, у своме великом капуту, са дететом у наручју, морао је изазвати смеј. Кад је тај смеј већ обухватио целу публику, пробудио се

Занесен дивном сликом на главној завеси, Тома Тома и скренуо поглед са главне завесе на гледаоце и спази да су све очи упрте у њега и да се смеј односи на њега. Он се збуну, поцрвене и појми да му треба побећи, али, ни сад то не уме себи да објасни, шта му би те не потеже на врата која су му била ближа, већ право на бину до које се морао кроз публику провлачити праћен увек гласним смехом. Биће да је он, гледајући у главну завесу, спазио са стране мала платнена врата, кроз која су излазили они који су имали посла на бини. То су била та врата кроз која он има да уђе у нов живот; кроз та врата ући ће он у свет коме мисли одсад припасти. И, када је осетио срам од светине која му се ругала, морао је у тренутку доћи на идеју, да ће иза оних врата наћи пријатеље, који ће га, као новог друга свога, прихватити и спасти срама.

Прошавши кроз та врата, он се уједанпут нађе међу неким поломљеним фотељама, декорацијама, преврнутим столовима и читавим чудом од вашара.

На позорници није никога било, сем једног момка који је намештао и он се њему обрати питајући га где се налазе глумци. Момак му показа на једну рупу коју је, место врата, затварало једно старо и прљаво платно. Тома разгрну платно и уђе у облачионицу која је била пуна разнолико одевених глумаца. Једни су се облачили, други свлачили. Једни тек лепили бркове и браду, а други је скидали. Сви су они седели око једног дужег стола на коме је горела петролејска лампа. Собица је била пуна дима, смрада и разних ствари разбацаних по поду или обешених по зидовима.

Кад уђе Тома, сви глумци дигоше главе и погледаше овога чудног госта. Тома појми да му је ваљало представити се и он им рече ко је.

— Ја сам глумац... управо хоћу да будем глумац. Добио сам писмо од господина директора да ме прима, па сам дошао на дужност.

Глумци се погледаше испод ока и на уснама им се развуче пакостан осмех. Разуме се, они не остадоше само при осмеху, већ се око стола осу читав пљусак пакосних примедаба.

Први љубавник добаци Томи:

— Јесте ли ви ангажовани да играте мајке? Комичар на то додаде, милујући Недељка:

— Како красно дете! Јесте л' га већ одбили? А интригант ће на то:

— Како сте још слаби. Колико има дана како сте се придигли из кревета?

Комичар прихвати, кобајаги поверљивим тоном:

— Ви извесно кријете ко му је отац?

А „старац”, који се у једном ћошку облачио, довикну му:

— Та бежите забога у женску гардеробу не могу тек у вашем присуству да свучем панталоне.

На свако од ових пакосних заједања заорие би се по целој гардероби смех, а грешнога Тому богослова подузела би таква ватра и забуна да није знао да ли да плаче или да просто удави Недељка. Он чак није имао храбрости ни да објасни својим будућим колегама случај са дететом, те да знају откуд то да га он вуче; он је само, на сваку ону пакосну примедбу, питао, више шапћући:

— Где могу да нађем господина директора?

Најзад се један од млађих глумаца сажали на Тому, изведе га из гардаробе, где се осећао као у кошници међу зољама, и одведе га на бину па му нађе место иза кулисе, где ће сачекати док управитељ позоришта дође.

Мало час и музика стаде. На позорници се нешто ужурбаше. Један глумац поче да се дере: „Чаршав, брзо чаршав овамо, Симо!”. Једна глумица опсова матер сценаристи, суфлер опали шамар момку који лепи плакате. То је та позната уметничка нервоза која настаје у моменту кад ће се дићи завеса. Тома је све то са уживањем, са неким новим, досад непознати осећајима у души, посматрао.

Најзад отворише наред позорнице једну рупу

и суфлер се спусти у њу, а мало затим зазвони звонце. Умирише се сви и заузеше места за кулисама. Један глас дрекну: „Други знак!”, звонце зазвони још једном и главна завеса поче да се навија. Тома спази најпре вилине ноге, па онда рог среће, па ону рупу на бутини, па шав преко трбуха, па онда пар крен-виришља, па вилино лице, па косу и најзад опет облаке. Завеса се диже, а на сцену ступи млади љубавник, који је са тугом и потресеним гласом говорио разне љубавне речи.

Мало затим и на позорници се појави она — Ленка, Огњена Марија. У Томе заигра срце и осети неку милину која га жацну у потиљак па пође да мили кроз тело док не сиђе чак у пете. Он је опет био тако близу ње, он је слушао њен глас, чак кад би она хтела бацити поглед иза кулиса, могла би га спазити. Али, она то није хтела, јер је говорећи стално гледала у публику од које је очекивала аплауз.

Тома је гледао у њу нетремице и гутао сваку њену реч и пратио сваки њен покрет. У том он, љубавник, дрекну као да му неко кљештама чупа месо с тела:

— Ах, исповеди ми се, реци ми да ме волиш, овде, где смо усамљени, где нам је једино Бог сведок! — и груну се у груди.

— Не, нисмо усамљени! — одговара она љупко — видиш ли онај чаробни месец — (и показа прстом на лампу која је висила са плафона) — и

чујеш ли отуда, из луга, како тица љупко пева! — показа овамо иза кулиса баш у правцу где је Тома стојао.

И управо у том тренутку деси се нешто нечувано, нешто страшно, страшније од рике громова, ужасније од земљотреса. Баш кад Ленка показа овамо и кад рече речи: „и чујеш ли, отуда из луга, како тица љупко пева“, Недељко се уједанпут раздра као јаре кад га кољу. И то није била обична дерњава, већ као да је неко свом снагом запео па дунуо у гајде.

Може се већ мислити какав је ужас настао. Публика место аплауза, који је госпођица Ленка баш на том месту очекивала, захори громогласним смехом. Госпођица Ленка се збуну, поцрвене и умуче. Први љубавник поче нежним, љубавним гласом да псује оца и матер, и ако по самом комаду на њега није био ред да говори, а публика трешти и даље од смеја, а Недељко се дере као магарац и то тако ревносно, као да и он има ролу у комаду. Госпођица Ленка, од силне срамоте и једа, удари најзад у плач и напусти позорницу. Звонце зазвони и спусти се завеса да би се публика утишала и да би се даља брука избегла.

И сад, иза спуштене завесе, настаде управо оно што Тома богослов неће целог свог живота заборавити. Најпре, као фурија, делете к њему сама госпођица Ленка:

— Магарче један! Зар се овде за кулисама чувају деца?

Комичар дотрча и поче трпати детету у уста неке жуте бркове и браду, а управник позоришта, чупајући се, долете такође, и без једне речи, и не престављајући се, шчепа Тому за врат па, пошто му помену оца и матер, викну са највећим патосом:

— Напоље! — и гурну га ка вратима.

Врата, кроз која се улази на „уско поприште са пространим тежњама које у се сабирају сав живот човечански” отворише се, Тома излете напоље и за њим још и нога управитељева, која остави свој отисак на задњем делу његовог црног капута. Тома се у један мах нађе заједно са Недељком у публици, где га опет прихвати страшан, урнебесан смех. Он суну кроз публику као куршум и одјури на горњи спрат у своју собу, баци Недељка на кревет, стаде према њему, подбочи се и погледа га душманским погледом.

— Шта хоћеш ти од мене? — узвикну му најзад очајно. — Знаш ли ти да си целу моју каријеру упропастио?

Затим пође крупним корацима да шета по соби, очајно размишљајући о своме положају и бацајући погледе пуне мржње кад год би прошао крај кревета на коме је лежао Недељко. Он до сада у животу никога није мрзео до Јуде Искаротскога,

па сад ево Недељка. Једнога тренутка чак седе крај кревета, плуну Недељка и узвикну му:

— Јудо!

Дође му чак и нехришћанска мисао да Недељка, као браћа Јосифа, баца у какву рупу, а он као грешни Јов да скочи киту у уста. Али нит је знао где би у хотелу нашао рупу у коју би бацио Недељка, нити је знао у чија би уста он скочио. Почеше и друге грешне и гадне мисли да га спопадају. Једнога тренутка он чак, у самоубилачкој намери, погледа кроз прозор да види колика је висина до кадрме, па се на један мах трже, растрезни се и узвикну сам себи:

— Quo vadis, Томо?!

Хукну, обриса зној са чела и оде до собе Елзине да види да ли се већ вратила.

Ваљда услед велике трагедије коју је преживео и због које је још био узрујан, или што је био мрак па није добро видео нумере над вратима, тек, у место у број седам, он уђе у број девет и виде да је соба празна, али га утеши бар то, што је затекао собу откључану, а то ће рећи да се Елза вратила. Он се врати у своју собу, шчепа Недељка с кревета, у три корака стиже опет у собу број девет и стрпа Недељка тамо у кревет. Затим, као ослобођен некаквог силног терета, полете низ степенице хотелске и прође још једном кроз врата од лока-

ла у коме се представа држала. До његових ушију допре још једном глас аплауза, тамо за затвореним вратима, али тај узвик, који га је до мало пре тако очаравао, сад му је бао одвратан. Он излете из хотела на улицу, и оде у улицицу, у мрак, ни сам не знајући куда ће.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ТРЕЋА

Интригантова прича.

Тома је прошао једну, две и три улице, осећајући неку потребу да побегне што даље од хотела у коме је преживео ову страшну ноћ. Идући тако мрачним улицама, он спази ниске, осветљене прозоре и фењер пред уласком. Кад под светлошћу прочита натпис „Кафана код Славине” код њега се у један мах пробуди жеђ. Тома богослов, сем што је неколико пута годишње лизнуо причест није никада пио вино. Али се сада пробуди нека животиња у њему и поче да га голица по стомаку. Он уђе у кафану, седе као сломљен за један сто и наручи пола литре вина.

За другим столом, у истој кафани, што Тома није ни спазио, седео је „интригант”, који је своју ролу свршио у почетку трећег чина, те се већ демасковао и дошао пре Томе у кафану. Кад „интригант” опази да је момак донео пред Тому пола литра вина, диже се са свога стола, приђе Томи и седе савим пријатељски, као да су управо до мало пре били нераздвојни другови. Он чак куцну у

сто и наручи себи чисту чашу, а затим се врло љубазно окрете Томи питањем:

— Хоћемо ли по једну кафу?

— Можемо! — одговори Тома немарно и не дижући главу.

— Па... шта ћете! — настави интригант, пошто је наручио кафе. — Десило се тако, а није то ништа. Више онако један интересантан догађај, каквима је уопште наш живот проткан.

— Ово нико није доживео!! — поче Тома кроз сузе.

— Е, ако није то, а оно је нешто друго, јер живот је вечна загонетка, господине! А је ли то дете одиста ваше или вам је брат?

— Ама није! — дрекну Тома и поче све од реда да прича интриганту како је и шта је било.

Интригант је искрено саучествовао и, за ту искреност у саучешћу, наручио је још пола литра вина. Кад момак донесе, он нали себи и Томи, искапи чашу и нали опет себи, затим се дубока замисли и понови утеху којом је већ ословио Тому.

— Да, живот је вечна загонетка, господине, а догађај је овај само једна сцена, каквима је уопште наш живот проткан!

Интригант замоли кафанскога момка, који је у тај час прошао крај стола, да му позајми дувана за једну цигарету и, савијајући је, настави:

— У вашем случају не може се рећи да нема заплета, али, ипак, нема трагедије. Не кажем да

случај није донекле трагичан, али нема оне праве, класичне трагедије!

Тома у ствари није разумео све што му интригант говори, али је осећао да су то речи утехе и пажљиво га је слушао.

— Кад бих вам ја испричао своју трагедију, госпoдине, ви би сте видели шта је то величина бола у људској души и шта је то разочарање из најлепших и ружичастих снова!!...

Интригант је, падајући у занос и сипајући ове пробране речи, једновременно сипао себи једно за другим вино, тако кад дође до реченице: „Ви не знате, мој млади пријатељу, шта су то празне груди, празна душа!“... он уједно примети и да је боца пред њим празна те додаде:

— Ако вас језовита историја моје трагедије занима, ви наручите још пола литре вина, а ја ћу вам је радо поверити.

Када виде да Тома чука у сто да наручи, интригант, охрабрен, настави:

— Поверити, рекох! Да, то је права реч, јер то је историја мојих најинтимнијих осећаја коју не радо казујем, коју само својим пријатељима поверавам.

Ма да је очигледно било да је ова последња фраза из неке роле, Томи је годило што га овај велики уметник назива својим пријатељем, те је заборавио за часак на све невоље које тек што је преживео.

Интригант пређе шаком десне руке преко доста разређене косе, наслони главу на леву руку и отпоче:

— Била је лепа!... — и као радњу уз ту фразу додаде један дубок уздах.

— Ко? — запита уплахилено Тома.

— Она... Перса... моја жена! — одговара интригант боно и испрекидано. — О, колико пута сам, гледајући је, узвикнуо: „О, радости и дико срца мога!”

Он ућута и дубоко узбуђен испразни чашу, коју је у почетку приче налио. Затим настави:

— Изнео сам је из прашине, из кала, из блата и попео је на завидну висину; увео је у чаробни свет идеализма и напојио је чудотворном водицом, те је за једну ноћ постала уметница. Она је била уметница. Запитајте широм целог света о Перси и свако ће вам са поштовањем говорити о њеној уметности. Несрећница, како је лакомислено све то страћила!

Код ових речи интриганту наиђоше сузе на очи, а и Тома се осећаше дубоко потресен и готов да заплаче.

— Ах, господине, — настави интригант. — Када се сетим оних вечери, оних чаробних вечери! Облаци, звезде, месечина... а ми седимо... она мени на крилу, и студирамо Отела. Она је играла Дедемону, а ја Јага. „На ноге, на ноге! Ударите у

звона и пробудите успаване грађане, иначе ће ђаво да вас начини дедом! Дижите се на ноге!"

То интригант изрече као са позорнице, одахну мало, па одмах настави:

— Требали сте ме видети као Јага. Дозвољавам да у Београду Јаго може бити бољи костимски. Ми нисмо тако богати класичном гардеробом. Ја сам обично облачио моје беле вунене гаће, имао сам ципеле на ногама и Персину црвену блузу, а суфлеров шешир са ободом. У Београду, то дозвољавам да се Јаго боље облачи, али што се тиче игре, изволите питати самога г. Пају писара и ако с њиме не говорим. А он је гледао Јага и у Лесковцу и Јагодини и у Смедереву, па уме да оцени. Питајте га слободно, и ако с њим не говорим.

Осећајући да је убедио Тому богослова о својој величини у улози Јага, интригант сркну колико да окваси осушено грло, па настави:

— И веровао сам јој, никад нисам посумњао, никад нисам мислио да ће једна тако узвишена Перса тако ниско пасти. Мислио сам као Отело: „Она зар лукава и лажљива? О, та онда небо само себе исмева!" Али, господине мој, реалност није то исто што и појезија. Она је подлегла грубој реалности, израженој у особи тогао истог Паје, писара средњег. Тај је човек облетао око ње, облетао је као што кобац облета око пилета које ће шчепати. Ја сам сумњао, сумњао сам, господине! Ох, да ви знате, што каже Јаго: „Како мучно и

јадно броји тренутке онај који је заљубљен а сумња, слутити зло и превару а ипак нежно љуби!" И једнога дана, истина се показа пред мојим очима у свој својој наготи.

Били смо тако пред подне код „Шарана” ја, Паја писар и Михаило шпедитер. Пили смо ракију и јели смо краставце из воде. У једанпут — ах, кад се тога сетим — Паја писар извади из џепа марамицу и изркну се у њу. То ме потресе до дна душе и осећах тежак бол у срцу. Ах, та марама, или боље као што Шекспир каже: рубац. У једноме комаду требала ми је марама са монограмом. Нико у трупи није имао мараму са монограмом, те смо замолили апотекарицу да нам позајми једну. Разуме се нисмо јој вратили, марама је остала код мене. То је била бела батистана марама са укрштеним црвеним словима С. и Р. Мараму је чувала Перса, њој сам јој поклонио и — уједанпут видим, писар Паја се изркњује у њу. Можете мислити како ми је било!

Интригант одану мало и доврши чашу, а затим је опет нали и настави:

— Кад сам на подне отишао кући, Перса је баш секла црни лук да га измеша са цигерицом на жару. Приђох јој и узех јој руку. И — сад настаје друга појава четвртог чина:

Ја: Дај ми твоју руку. Та је рука влажна.

Перса: Од лука. Чекај да се обришем!

Ја: Та рука показује да је плаховито и издашно срце. Врела, врела и влажна. Ова рука захтева молитву, пост, много уздржања и побожних трпљења, јер у њој је млад, ватрен ђаво, који може лако да се побуни. То је добра, издашна рука.

Перса: Ти то одиста можеш казати, јер та ти рука даје моје срце.

Ја: Раскалашна, несташна рука. У старо време срце је давало руку; нова хералдика гласи — рука а не срце!...

И даље јој нисам говорио, сели смо и јели цигерицу с луком. Ја сам имао добар апетит, али ми то није могло умањити душевни бол. Ћутао сам, док се нисам најео и, онда, господине мој, настаје свршетак друге појаве четвртог чина. Ја рекох да сам видео рубац, као што вели Шекспир, у рукама Паје писара. Она вели да то није истина већ да је рубац код ње. Настаје дијалог.

Ја: Видео сам рубац у Пајиној руци, јавно је њиме убрисао нос.

Перса: Што ти тако напрасито плану при тим речима?

Ја: Је ли изгубљен, немаш га више? Говори, немаш га више?

Перса: Небо нека нас заштити!

Ја: Како, шта велиш?

Перса: Није изгубљен, но баш и кад би био изгубљен?

Ја: Како?

Перса: Кажем, да није изгубљен.

Ја: Па онда га донеси; покажи ми га!

Перса: То могу, али сада нећу; то ти је само изговор да оклеветаш господина Пају. —

Ја: Донеси ми рубац, ја већ нешто зло слутим!

Перса: Веруј ми, господин Паја је један честит човек.

Ја: Рубац!

Перса: Немој, Бога ти, да ме млатиш!

Ја: Рубац!

Перса: Господин Паја је човек који нам се толико нашао. Дужан си му тридесет и два динара...

Ја: Рубац, кажем ти!

Перса: Ти одиста заслужијеш прекор!

Ја: Иди!

И одем од куће.

Интригант се осетио уморан дугим казивањем, јер је цео дијалог изговорио са патосом, као са позорнице. Тома је бленуо у интриганта који му је изгледао у овоме часу као неко надземаљско биће. Кафански момак за келнерајом се церио, јер је ову приче, коју је интригант свако вече понављао свакоме ко плати пола литра вина, знао већ напамет.

— И сад долази крај! — узвикну интригант уједанпут пошто се осети одморан — и, ако желите да чујете, ви наручите још пола литра вина.

Тома одмах наручи, радознао да што пре чује

крај ове језовите трагедије. Интригант испи једну чашу и нали другу, па настави:

— И сад долази крај. Пети чин, прва појава. Рикванд: тамна ноћ. Кулисе: обичне куће. Ја се око поноћи враћам кући носећи у души злокобну намеру. Брава шкљоцну. Она у кревету, покривена војничким ћебетом. Бајна, чаробна, спава као мадона. Буди се.

Перса: Ко је то? Перо, ти?

Ја: Ја сам, Персо!

Перса: 'Ајде, изуј се па лези, видиш да си пијан!

Ја: Кад си легала, да л' си се помолила Богу, Персо?

Перса: Јесам, Перо!

Ја: Да л' се сећаш још каквога греха који ти небо још није опростило? Ако се сећаш, одмах измоли Божји опроштај!

Перса: Шта ти је, Бога ти, што се млатиш!

Ја: Измири се с Богом, брзо; ја ћу се уклонити. Не желим те смакнути неприврaвну, Боже сачувај; твоју душу нећу убити.

Перса: Ти велиш да ћеш ме убити?

Ја: Зацело!

Перса: Ах, тада нек ми се смилује Бог! Велим од свег срца.

Ја: Амин!

Перса: Кад тако говориш, надам се да ћеш ме оставити у животу.

Ја: Хм!

Перса: Па ипак се бојим, јер си гадан кад се напијеш.

Ја: Сети се својих грехова!

Перса: Сагреших само тебе љубећи.

Ја: Зато ћеш умрети.

Перса: Неприродно је убијати љубав. Ох, Боже, зашто гризеш доњу усну?

Ја: Буди мирна!

Перса: Од срца радо, али ми реци због чега све то?

Ја: Рубац с монограмом, који ја толико цених и теби дадох, ти поклони Паји писару.

Перса: Нисам, жива ми мајка! Позови га и питај.

Ја: Драга душо, не куни ми се криво: куцн'о ти је самртни час!

Перса: Зар ми је мрети у овај мах?

Ја: Да, места! Зато признај само грех свој. Ти мораш умрети!

Перса: Смилуј ми се тад, Боже!

Ја: И ја велим: амин!

Перса: Смилуј ми се и ти! Јер те никад увредила нисам, никад не љубљах Пају писара другом љубављу до оном коју сам Бог одобрава; никад му не дадох залоге какве.

Ја: Тако ми неба, ја видех свој рубац у његовој руци. Ја сам видео рубац кад се изркнуо у њега.

Перса: Уби ме сутра, а остави ме сад с миром да спавам.

Ја: Не противим се!

Перса: Само још по сата.

Ја: Делом се само могу опростити сумње.

Перса: Допусти ми бар да се помолим Богу!

Ја: Касно је!

.... И сад, као млетачки црнац, сунем дивљачком снагом на кревет, дочепам је и почнем је тући како није извукла батине још од рођења. Кад сам је испребијао као мачку, ја пођох и на вратима се још једном уставим да искажем Јагове речи: „Ван куће ви сте слике, у соби звонца, мачке у кујни, светице у јадању и пренемагању; кад вас увреде, онда сте ђаволи, газдинство вам је играчка, а домаћице сте само у постељи!... Ви устајете на игру, а лежете у постељу да радите!”

И с тим речима одох од куће да наставим пиће, јер ме је друштво чекало.

Кад сам сутрадан дошао, ње није било код куће, а није ни њених ствари. Одселила се код Паје писара!

Интригант заћута, јер је завршио причу о својој језовитој трагедији. После дужег ћутања он испи чашу и додаде:

— Да, живот је вечна загонетка, господине!

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ЧЕТВРТА

Која је управо наставак страшне ноћи и свршетак велике Томине трагедије.

Тома је био под утиском велике и класичне трагедије, коју је интригант тек завршио, кад се кафанска врата отворише и уз жагор уђе читава гомила нових гостију. То су били управитељ, госпођица Ленка, још једна „наивка”, први љубавник и још два грађанина који ће платити цех. Чим уђоше и спазише Тому, они се почеше гуркати и смејати, а грешни Тома, који је уз причу интригантову мало одахнуо после тешке невоље, виде опет сву своју трагедију, те поцрвене и обори главу.

Друштво заузео један повећи сто и она два грађанина одмах наручише вино и кафе. Разуме се да се није остало само при гуркању и смејању, већ уз прву чашу вина почеше да падају и вицеви на рачун Томин. Нико их није њему лично упућивао, али су говорили тако гласно да му се свака реч забадала као нож у срце.

— Мора да је подојио и успавао дете, па је изишао мало у кафану! — почео је комичар палбу.

— Море, нека благодари Богу што нисам хтео да узнемиравам публику, иначе би се он под мојим шакама још једанпут породιο и то би породιο — близанце! — додаје управитељ.

— Не би родио него би побацио! — додаје управитељка.

Разуме се, да би се на сваку ову примедбу захорио смех за оним столом, а грешни би Тома осетио како га подилазе жмарци и учинило би му се као да га воде кроз шибу. И све би то Тома можда издржао, да сад и сама госпођица Ленка не зину:

— Ја не разумем само, зашто полиција не обрати пажњу на такве протуве за које се не зна ни да ли су мушко или женско? — рече она.

Е, то већ Тома, који је поуздано знао да је мушко, није могао издржати. Њему се појавише две велике сузе на очима и рече интриганту:

— Ја идем, не могу дуже остати!

— Не, немојте ићи! — одговори му одлучно интригант. — Седите ви и наручите још пола литра вина, а ја идем часком у њихово друштво да им објасним у чему је ствар. Ви сте у овом случају били само кавалер према једној дами и, кад би они знали како ваша ствар стоји, не би вам се смејали. Уверавам вас да вам се не би смејали!

Тома га погледа благодарним погледом и интригант се диже те оде оном столу. За столом га сви радознано предусретоше и он узе да шапће и објашњава нешто. Друштво га је пажљиво слушало и Тома поче пун наде да гледа у онај сто. За време интригантова казивања по гдеко би се отуда окренуо и погледао Тому, па је између осталих то једном и сама госпођица Ленка учинила. Томино надање порасте још више и поче да му се ведри душа. Очекивао је да се сви покају што су онако поступали према њему, што су га истерали, што су га исмевали, а госпођица Ленка можда поново насмеје оним осмехом, којим се у сну смешила на њега. И кад би се то десило, Тома богослов би био понова срећан и опростио би свима, и заборавио би све што му се тога дана десило.

А то би можда и било, али се у томе тренутку поново отворише кафанска врата и уђе најпре један артиљеријски капетан, а за њим један момак из хотела код „Златног Лафа”. Тај момак, чим опази Тому, показа га капетану прстом. Капетан само што викну момку:

— Зови ми унутра посилног! — па нагло приђе Томином столу и дрекну:

— Је л’ те ви, магарче један, знате ли ви да ћу вас исећи сабљом као репу!

— Молим!... — учини Тома и поче да дршће као да игра какву старачку ролу.

— Ко ме ви подмећете децу као кукавица јаје!
— дрекну опет капетан. А тек што изусти, уђе
посилни носећи Недељка.

— Дај то жгепче овоме господину овде!

Посилни предаде Недељка, а несрећни Тома
прими га у наручје, не знајући просто шта да каже
и где очима да погледа.

За оним столом захори се опет огроман смех,
коме се сад придружи и келнер и онај други момак
од „Златног Лафа”. Једино посилни што се врло
дискретно смешио, јер није био добио претходну
дозволу од капетана да се сме гласно смејати.

Тому обузе жар те осети како му горе табани
и образи и гледа у патос, молећи у себи Господа
Бога праведног, да се тај патос отвори и да га
прогута.

Капетан, онако гневан, окрете се ономе столу,
који се још гласно смејао и поче му објашњавати:

— Замислите ниткова једног, увукао се синоћ у
моју собу па ми метнуо дете у кревет!!

Гласан смех се опет захори. Тома нити је чуо
капетана нити би, да га је чуо, појмио у овом тре-
нутку да је он у туђу собу, а не у Елзину унео
Недељка. Капетан настави:

— Ја дошао мртав уморан са учења, па гру-
нуо у кревет колики сам дуг, кад осетим за леђима
нешто ми мрда. Можете мислити како ми је било.
Упалим брже свећу, кад — имам шта и видети —
жгепче, ово жгепче! Ху, триста му мука, што сам

направио ларму по кафани; хтео сам да поубијам и газдарицу и штумаглу и куварицу и уопште све што је кадро родити дете. Чујем после од газде, да је синоћ у хотел стигла нека битанга са дететом, по свој прилици са намером да га подбаци коме! И коме је нашао?... Мени, мени, чија жена три пут узастопце рађа близнаке, близнаке, господо моја! Па сад додајте томе да ја у свакој кафани где ноћим, нађем у кревету по једно дете, но... леп би то број изашао, врло леп број!

Смеј се опет захори, а сад му се и сам капетан, па чак и послани придружи. Тома осети како се љуља патос, а столови, чаше, столице и сви посетиоци почеше да се окрећу у ковитлац. Капетан пође па се на вратима још једном задржа и подвикну:

— Само се ви још и даље шуњајте око моје собе, па ћу вам показати. Уосталом, ја сам већ и полицији пријавио ствар! — И залупи врата те оде, а послани за њим.

Томи се одсекоше ноге и не мога више да се држи на њима, него клону на столицу, а Недељка спусти на крило. Њему ништа више није било јасно, он ништа више није разумео, ништа чуо, ништа видео. Он није могао да појми откуд сад Недељко на његовом крилу, кад он зна да га је оставио у Елзиној соби. Није могао да разбере откуд се сад у целу ову ствар уплео један артилеријски капетан. Он ни из далека није слутио да је погрешно собу и, место у Елзину, да је метнуо Не-

дељка у кревет једнога артилеријског капетана, који ће се уморан са вежбе вратити.

Кад оде капетан, за суседним столом отпоче опет разговор пун пакости на рачун Томин. Интригантов је покушај сасвим пропао и почеше се опет отуда разлегати вицеви као варнице, палећи грешнога Тому и по души и по лицу и по очима. Најгласније их је казивала госпођица Ленка и њене су пакосне речи најдубље задирале у Томину душу.

Најзад, кад се мало прибра, он појми да би најбоље било удаљити се из овог пакла, али немађаше снаге да се дигне. Он прибра последње снаге своје и позва момка те плати трошак, па узе Недељка под пазухо да пође, и ако је осећао да ће га испратити смех. Не мари, то ће бити последњи смех, више их никад неће видети, нити они њега. И таман да пође, али сад, и по трећи пут, отворише се врата и појави се на њима полицијски писар са једним жандармом и упути се право к њему.

Тома опет изгуби сву моћ у коленима, ова се превише и он клону на столицу, а хладан зној му ороси чело.

— Ви сте, дакле, господине, тај човек с дететом? — рече писар познатим званичним тоном.

— Ја сам! — одговори Тома, уверен и сам да је збиља он тај човек с дететом кога полиција тражи.

— Пођите, дакле, са мном! — додаде писар одлучно, а Тома појми да другаче и не може бити но да мора поћи, и ако се за оним столом понова захори смех, коме се сад искрено придружио и сам интригант.

Кад изиђе на ваздух, Тома се освежи и осети лакши. Ма да никад није имао посла са полицијом, ма да се тешко осећао у друштву полицијског писара, који је ишао крај њега и жандарма, који је ишао за њим, ипак се осећао боље но мало час у кафани под плуском подсмевака и грдњи.

У полицији је прилично дуго трајало испитивање, јер у први мах Тома никако није могао да да јасан одговор, нарочито на ова три питања:

а) У којој намери ви носите собом ово дете где год мрднете, па чак и ноћу по кафанама?

б) Ако сте ви заиста, као што изјављујете, дошли да се упишете у глумце, онда шта ће вам ово дете? и

в) Зашто сте ви то дете подметали једном артиљериском капетану у кревет?

Једва најзад успе Тома да измоли писара да га од почетка до краја саслуша. Причао му је почевши од свога порочног сна па до белих пикетских панталона; читао му је писмо управниково, причао му је своје ступање на позорницу и све, све од реда. Писар се слатко смејао Томиној причи, што је овога необично болело, јер је бар код власти очекивао саучешће. Кад је завршио причу, писар зазво-

ни у звонце и нареди жандарму да позове женску која је синоћ одсела у собу број седам код „Златног Лафа”.

Док је жандарм ишао да то изврши, писар замоли Тому те му поједина места своје трагедије на ново исприча и власт се опет слатко смејала. Нарочито се власти необично допао сан Томин и она језовита сцена кад му је Ленка узвикнула: „Магарче један, зар се овде за кулисама чувају деца!”

Најзад се отворише врата и на њима се појави Елза, праћена жандармом. И, сад настаде једна збиља потресна сцена, али не измеђ несрећне мајке и изгубљеног детета, као што то читаоци очекују, већ измеђ Елзе и полицијског писара. Чим она прекорачи праг, а писар скочи изненађен:

— Зар си ти то? — дрекну он.

— Ја, дабоме! — одговори она и полетеше једно другоме у загрљај.

И сад се испостави да је управо писар тај пријатељ, кога је Елза изишла из хотела да тражи, и сад се испостави да је управо због тога писара грешни Тома све ноћашње недаће и невоље пропатио.

— Па где си, забога, тражим те цело вече, два пут сам овде долазила.

— Дежурни сам, па сам обилазио варош.

И Елза и писар извинише се Томи, а писар чак поцепа акт саслушања и сад сви четворо, пошто је Елза понела Недељка, кренуше у хотел.

Елза и писар са Недељком уђоше у њену собу, пошто рекоше лаку ноћ Томи, а Тома, пролазећи крај собе број девет, у којој је извесно већ тврдо спавао уморни капетан, осети неке жмарце у кичми и у леђима.

Кад уђе у своју собу, Тома се обучен простре по кревету и пребаци јорган преко главе.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ПЕТА

Једна породична тајна која нема никакве везе са досадањим породичним тајнама изнесеним у овом роману.

А ујутру, у зору, кретоше опет поштанска кола, носећи Елзу и Недељка пут Београда.

Тома богослов је свршио своје, Тома богослов је отишао. Он сад грешник пешачи — јер је, слушајући интригантову трагедију, потрошио сав новац који је имао — и враћао се као заблудели син мајци богословији, где ће пред ректором покајнички пасти на колена и исповедити му своје патње и своје горко разочарање у „уско поприште са пространим тежњама које у се сабирају сав живот човечански!” И једнога дана, тамо доцније, кад буде био поп, кад буде имао своју парохију, он ће какве зимске вечери, седећи уз загрејану пећ, причати својој попадији о томе како је живот човечји вечита загонетка.

Елза, седећи безбрижно под арњевима, није више ни мислила на Тому, а није ни Недељко, који

је на Елзином крилу спавао тако мирне савести, као да није ноћас толико несрећа починио.

У колима је био сад један нов сапутник. Ома-лен дежмекаст господин, жмиркавих очију, проседих бркова и необично брбљив. Он рече Елзи да је ђумрукција и да путује у Београд, јер је чуо да ће бити премештен па да обустави то. Не иде му се, вели, из места где се већ свикао и стекао породичне и пријатељске везе.

— Ни држава нема рачуна да нас сваки час премешта — додаје ђумрукција, објашњавајући Елзи. — Свикну се трговци на мене, свикнем се ја на њих; свикну се шверцери на мене, свикнем се и ја на њих. Знам ја њега, зна он мене; знам ја шта он мисли, зна он шта ја мислим. И таман све удесиш да ти посао иде као намазан и без главобоље, а држава тек 'ајд, премештај.

Овај говорљиви сапутник непрестано је разговарао освему и свачему. А једног тренутка, кад се Недељко нешто мало заплака, обрати пажњу и на њега, премери га од главе до пете, па ће тек рећи:

— Има му десет кила?

Елза се изненади што он на киле говори о детету, и не знајући да је његово ђумрукцијско око већ извежбано да сваком пакету одмери тежину.

— Да вам не смета што плаче? — упита Елза.

— А не, волим ја више нека плаче. Ја чак имам једну иглицу па кад ми која жена стигне као

путник преко границе, с дететом у наручју, а ја боцнем оно дете па се раздере као преклаано јаре.

— Ју! — учини Елза и погледа чудновато човека што боде децу.

— А што! — правда се он. — Волим ја да оно плаче него да плаче држава!

Елзи сад тек не би јасно зашто би држава плакала, ако овај човек не боцне дете иглом, али јој он одмах и то објасни:

— Прошле једанпут тако три путнице са децом у наручју. Прегледам им ја ствари, а оне селе у ћошак, откопчале блузе па доје децу. Свако дете најмање десет кила. Кад после, чујем ја, то нису била деца, него свака преповила у пелене по десет кила дувана. А је л' ћемо тако, велим ја, е, онда, ја иглицу. Па од тога доба, то ми већ постао обичај, да боцнем свако дтее. Видим својим очима, дете је, није дуван, ал' не плаче. А ја му приђем, сасвим онако родитељски, па му кобајаги тепам, а брзо га боцнем. Нећу да ми ћути. Бог му је дао грло, па нека плаче!

А кад се већ прешло на разговор о деци, сапутник се и задржа на томе предмету.

— Је ли вам то првенче? — пита он Елзу.

— Јесте! — вели она.

— Јесте л' га без операције родили?

Елза се поново зграну овом чудноватом питања, али ђумрукција, који није увек чекао одговоре на своја питања, додаде сам:

— Моја жена увек рађа са операцијом! — и ту страну реч он изговори са неким поносом, као да је операција нека нарочита особина, коју Бог додељује тек по гдекојој жени.

Елза не знаде шта би му на то могла казати, ал' он сам настави:

— А, чудновато, не држе ми се деца. Само прво дете, син. Тај ми је, хвала Богу, жив и здрав и лепо је израстао.

И на то му Елза ништа не одговори. Мало затим он јој управи питање:

— Шта је ваш муж?

— Нисам удата! — одговори Елза стидљиво.

— Тако! — отеже ђумрукција. — Па ко је онда отац детињи?

— Е, то је тајна! — одговори му Елза.

— Тајна? — учини он, па се замисли, озбиљно се замисли, па ће тек после дужег времена и више сам себи рећи: — Чудновато заиста, скоро свако треће дете је тајна.

Елза није појмила шта је он тиме хтео рећи, али, као и увек, он је не остави дуго у недоумици.

— Ето, молим вас — настави он — то моје дете, о коме сам вам казао да ми се одржало, и то је једна тајна. И то није, да кажеш, обична тајна него прави роман.

Он застаде мало, премишљајући ваљда да ли да ту тајну повери, одлучивши се, настави:

— Ја сам се мало постарији оженио. Имам доброг пријатеља, комшију, млад човек, а већ пет шест година како се оженио. Па он ме окупио: 'Ајде, вели, ја ћу да те оженим! Немој ти, вели, ништа да се мешаш, ја ћу да изаберем младу! И ја се нисам ништа мешао, он нашао, он просио и он ме оженио. Био ми је стари сват, а нашао ми, Бога ми, и младу и лепу жену, тако једно двадесет година млађу од мене.

И пре смо лепо живели — наставља ђумукција — али сад, откад смо се оженили, те постали и као нека својта, наше су се две куће тако саживеле, да просто нисмо избијали једно другом из куће. Дођем ја пред вече кући из канцеларије, а мој комшија и стари сват већ код мене. Вели: није моја домаћица код куће, а ја велим где ћу него у комшије! А тако и ја код њега.

И што је најлепше, тако кад беше друга година на измаку, откако сам се оженио, а ми добисмо заједно и принову. Његова жена роди сина, а три дана затим и моја роди сина. То је тај без операције, што је и сад жив. Њему је то било треће дете, али прво мушко, а мени прво па мушко. И, већ, весељу није било краја. Час он код мене, час ја код њега, па само пијемо у здравље наших синова.

Договоримо се да их заједно и крстимо, па како је иста бабица била и код моје и код његове жене, то прве недеље дође бабица и узе оба

детета, те 'ајд у цркву, а за њом ми као оцеви. Његов син доби име Милосав, а мој Рајко.

Тог дана смо се добро напили и непрестано смо се љубили и цмакали.

Кад, не прође ни четири месеца, а његово дете, Милосав, занеможе нешто и прокуња па умре. Жао њега а жао и мене, дабоме.

А мој Рајко, здрав као тресак и леп и напредан. Али, нешто чудновато поче да ми пада у очи — што више дете расте, све више поче да личи на старог свата. На мене ама баш ништа!

Испочетка сам се домишљао да ли се то тако мени не причињава само, али тако, дође он предвече код мене, узме Рајка, метне га на крило па игра са њим, а ја гледам, гледам њега, гледам дете и сравњујем. Исти нос, иста уста, исте обрве, исте очи, па чак исте и уши. Узмем који пут дете па га прислоним себи уз образе и станем пред огледало па сравњујем. Не личи: у мене дебеле усне као бубрези, а у њега танке, мале; у мене прѣаст нос, а у њега прав и шиљат; у мене танке обрве као две гладне глисте, а у њега пуне, пуне као пивјавице; у мене жмираве, зелене очи, а у њега отворене, крупне, црне очи. Не личимо један на другог као да нисмо отац и син. —

Ту прекиде ђумрукција причу, јер Елза, која се досада из потаје смејала његовој невољи, не мога више да се уздржи него удари у гласан смех.

— Немојте да се смејете, — примети он — јер није то што ви мислите. Видећете, кад вам испричам целу ствар, да није то.

Елза се уозбиљи и ђумрукција настави причу.

— И ја сам помислио оно и охладило ми се срце као лубеница кад се извади из бунара. Ишао сам улицама забринут, у канцеларији нисам умео ништа да радим, уопште тако сам био расејан, да се шверц у то доба почео нагло да развија. Више пута ноћу, тако, лежим у кревету, покријем се јорганом преко главе и сам са собом разговарам. Кажем најпре себи: овако је; па онда сам себи одговарам: није тако! Осећам просто како сам се поцепао на две половине, а свака та половина опет је једно ја, па се та два ја препиру међу собом и свађају се. Овако од прилике:

Прво ја: Не, никада то не може бити, он је мој пријатељ, он је мој стари сват.

Друго ја: Може бити, све може бити на овоме свету. Пријатељ данас јесте а сутра није, а стари сват није род.

Прво ја: Ал' он ме је и оженио!

Друго ја: Па можда те је због себе и оженио.

Прво ја: Ал' моја жена, зашто би то чинила?

Друго ја: Зато што си матор,

Прво ја: Моја ме жена воли!

Друго ја: Он је и млађи и лепши.

Прво ја: Он је честит човек!

Друго ја: Дешава се то и код честитих људи!

Прво ја: Не, не, ја то не верујем.

Друго ја: Благо ономе ко не верује!

— Ето, тако се ја ноћу сам са собом свађам, а кад се пробудим, спазим Рајка, он — плунути стари сват! И што више расте, све више личи на њега, а све мање на мене. Приметио већ и стари сват, приметила и моја жена да ми није добро, да сам нерасположен, па ме питају шта ми је, а ја се ломим да л' да им кажем!

А Рајко већ одрастао, већ хода, већ трчи. И моја жена једанпут, узела неке моје старе панталоне да их прекроји за њега, те му скројила дугачке, дуге до земље, као што људи носе. Обукао их Рајко па трчи да ми се похвали, кад ја — имам шта видети — мали човек, мали стари сват. Само да узме свеће, да ми стане за леђа па да ме венча. Е, ту нисам могао да издржим, него одох жени па јој све редом и искрено кажем:

— Така и така ствар, ово дете потпуно личи на старог свата.

— Јесте! Приметила сам и ја то — вели жена па сам све чекала, хоћеш ли ти који пут повести разговор о томе.

— Е, па, ево, повео сам га! — велим ја жени.

— Да ниси ти, ја бих повела разговор! — вели она мени.

— Па добро, како ти то тумачиш? — питам је ја.

Моја жена дубоко уздахну, по чему сам ја закључио да је нешто тишти.

— Рекла бих ти, али ми те је жао.

Сад ме тек доведе у забуну. Изгледа да ће оно „друго ја” имати право, јер ево моја жена готово признаје и жали мене. И ма да сам ја човек хладне крви, опет нешто успламте у мени и заигра ми у руци она игла којом боцкам децу.

— Говори, хоћу да знам! — грмнух ја строго, онако строго као при прегледу кад подвикнем: „Отварајте куфере, хоћу да прегледам!”

Моја се жена ни мало не збуну, него ми сасвим мирно одговори:

— Хтела сам одавно то да ти кажем, али сам те штедела, јер сам знала да ти то може нанети бол. Али како твоја сумња мени наноси бол, то ја волим да ти подносиш бол него ја. И, ето, казаћу ти како ја тумачим, откуд то може бити да је дете толико налик на старога свата.

И тада ми жена повери једну велику тајну, која ме и дан данас мори. Она ми рече:

— Ја мислим, ништа друго неће бити, него је бабица, приликом крштења, променила децу.

— Како? — згранух се ја.

— Ја мислим — настави жена — да је она променила децу и нама дала старосватовог сина а њему нашег.

Мени се диже коса на глави.

— Па то значи да је наш син умро?

— Разуме се!

— И да Рајко није мој син?

— Ја бих се смела заклети — рече жена — да он није твој син.

Био сам као луд, нисам знао шта да мислим и шта да кажем. Јасно ми је било као дан да је тако као што жена каже, али, то значи да мој син, кога сам волео као два ока у глави, није мој син, и...

— Па добро — рекох жени престрављено — то значи, ако би се стари сват томе досетио, могао би тражити дете натраг?

— И поднети нама рачун за сахрану оног другог детета.

— Море, то је најмање, али...

Нисам умео више да мислим. Ућутао сам као заливен и ћутао сам дуго, дуго, дуго. Најпосле, дигох главу и запитах жену:

— Па добро, шта ти мислиш, шта треба радити?

— Ја мислим ништа, — вели жена. — Треба да се правиш као да је то твоје дете и ничим да не покажеш старосвату да штогод сумњаш. Буди према њему љабазан као и досада, још љубазнији него досада, а целу ствар ћемо ја и ти чувати као тајну, као вечиту тајну!

И тако сам и радио, послушао сам дословце женин савет. Био сам расположен, био сам још љубазнији према староме свату, тако да он ништа није могао да посумња. Само по који пут, кад би

он дошао к мени, па узео дете на колено и почео би га миловати, мени би пало на памет и у себи бих рекао:

— Боже мој, он и не зна можда да милује своје рођено дете.

Ћумрукџија ућута, јер је завршио казивање о својој породичној тајни. Елза, која је пажљиво слушала његову причу и једва се уздржавала од смеја, на крају приче се кобајаги уозбиљи те рече:

— Одиста чудновата тајна!

Али бар та прича учини да Елза и не осети кад стиже у Београд, и тек кад опази онај низ кућа с једне и друге стране друма, који силази од Торлака, она виде да је крај пута.

Још мало па се кола успеше на узвишицу на којој лежи престоница.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ШЕСТА

Један час музике у коме суделује и Недељко, и ако је у ранијим главама већ утврђено да он није ни мало музикалан.

Он је тачно знао да писарска класа носи шест хиљада динара мираза, секретарска дванаест, начелничка двадесет, а министарски положај бар педесет хиљада. (Он је, за чудо, био расположен за ову последњу суму, и то како за суму тако и за положај који исту доноси). Па ипак, нешто није знао, а то је, да уз шест хиљада динара иде само жена; уз дванаест хиљада динара иде жена и једна свастика која „не може од сестре да се одвоји”, а зет је „тако добар” па је изводи у друштва; уз двадесет хиљада пак иде жена и такође свастика, која „не може од сестре да се одвоји” но према којој је зет „тако добар” па, сем што је изводи у друштва, још се брине и о њеном васпитању; а уз мираз већи од двадесет хиљада, сем жене и свастике, иде још и ташта која „не може да се одвоји од деце”, а према којој је зет „тако пажљив, тако добар, да је носи као мало воде на длану”.

Он се дакле оженио миразом, који му је довео у кућу сем жене још и свастику, коју сем што изводи у друштво још се брине и о њену васпитању, а то значи, на првом месту, купити клавир и наћи учитеља музике, претплатити се на модни журнал и држати у позоришту ложу број 8 или 9, тек да је „на средини”.

Господин Сима Недељковић је све те услове испунио. Купио је клавир, претплатио се на ложу број 9 и на модни журнал, најзад нашао и учитеља музике, не само музички образована него и музичке спољашњости. Његове ноге изгледале су праве четвртине ноте, глава је била тако некако широка а ниска, да је личила одиста на целу ноту, а тело, струк, услед некаквог чудног држања, личио је управо на музички кључ. Био је још и чулав, те је из далека изгледао, Боже ме опрости, као да су му из главе поникле саме шеснаестине. Али, сем свију осталих особина — на страну што је важио као одличан учитељ музике — имао је и ту, да се као маче заљубљује.

После трећег часа учења, он се заљуби у своју ученицу и та се љубав обично свршавала или тиме, што су га избацили из куће, или тиме, што ученица није ништа научила.

Да би се доскочило овој навици учитељевој, родитељи су измислили као средство дежурање. Једнога часа дежура мама, а другoga тата, и за време тих дежурања учитељ музике је скроман

као девојка, нити му уопште пада на памет да изјављује љубав.

Г. Сима Недељковић, кад се већ оженио, кад је већ примио мираз, и кад је већ узео на себе бригу о васпитању своје свастике, морао се примити и овог дежурања.

Он је то дежурање тако савесно вршио, да је чак пратио и радњу учитељеву на педалу, која му је радња од свих осталих била најсумњивија. Једнога таквога часа, кад је његов ред дежурања био, седе он на диван, мало даље од клавира, како би згодније могао да посматра педал, а свастика и учитељ седе за клавиром и одушевљено и са највећом ватром свирају скале.

Г. Сима Недељковић узео кобајаги да чита новине и прави се као да ништа не гледа, а преко новина једнако извирује и погледа час у лице учитељево, а час у његове ноге, које мрдају на педалу. Пратећи тако ствар оком, он у један мах чу ухом некакав чудан тон, који никако није припадао дотичној скали, и који управо није клавирски тон. Ослухну још мало боље и, одиста, чу пред вратима, управо из авлије, некакав тон сличан ономе који мачке у месецу фебруару изводе. Он за час заборави на своју савесност, ризирира и могућност да учитељ музике изјави љубав његовој свастичи, и изиђе напоље да види шта је.

Господин Сима се не врати убрзо, а учитељ музике, осетив се усамљен са својом ученицом, по-

че већ да квари тонове и шеснаестине, које му представљају косу на глави, почеше да се костреше. Он узе да се зноји, претрча бурно обема рукама по клавијатури, и поче кроз фистлу да изјављује љубав.

— Господине — збуни се свастика, јер најзад, свака се свастика мора збунити кад јој се тако, изненадно, изјави љубав.

Учитељ музике настави и даље да трчи рукама по клавијатури и да говори о љубави, навикнут ваљда тако да уз пратњу музике изјављује љубав, како би родитељи из друге собе мислили да он држи предавање.

— Господине! — збуни се и по други пут свастика, као што је и ред да се девојка при изјави љубави бар два пут збуни.

И таман учитељ удари у највише тонове, како у изјави тако и на клавијатури, а врата се отворише и на њима се појави господин Сима Недељковић, блед као восак.

Учитељ музике одскочи са округле столице, као да га је федер у вис хитнуо и стаде пред господина Симу, такође блед као восак. Обојица збуњени, обојица бледи као восак, стојали су тако једно према другом и гледали се дуго. Најзад, господин Сими се нешто мало отопи восак на уснама и он их одлепи:

— Будите тако добри, господине, и пођите са мном у моју собу.

Учитељ појми да је одсвирао гис у овој кући и пође као питом голуб за господином Недељковићем. Кад су били у реченој соби, господин Сима врло пажљиво закључа врата, а учитеља музике прође нека туга кроз леђа и у тај пар је сам себи изгледао као клавијатура, по којој ће мало час господин Сима отпочети да изводи најфантастичније тонове.

И господин Сима поче, али неким чудним гласом, од прилике оним којим је мало час учитељ музике изјављивао љубав, кроз фистлу.

— Господине, ја имам са вама један врло поверљив разговор...

— Знам — одговори учитељ у тремолу — али... ја сам то из... поштовања... Ја бих вас молио да ствар узмете с друге стране... то јест... као ствар невину.

Господин Сима остаде и даље блед као во-сак и настави:

— Ви ми можете учинити једну велику услугу. Реците ми искрено, какав је ваш рукопис, је ли леп?

Учитељ музике не разумеде питање, те га господин Сима још једном понови.

— Па леп је иначе, потпуно мушки рукопис — одговори грешни учитељ, — али како сад дршћем, биће женски, потпуно женски рукопис.

— Врло добро, врло добро! — одговори господин Сима. — Онда седите овде, ево овде, и пишите, молим вас, што ћу вам диктирати.

Учитељ сад тек увиде шта хоће господин Сима. Он би рад да узме од њега писмено признање пре но што га истуче, како би имао писмен доказ у рукама. И учитељ покуша да изврда.

— Ја не уем, господине, у оваквом стању да пишем... Ви ћете појмити... овакво стање....

— Молим вас, пишите што ћу вам диктирати — наваљиваше господин Сима и грешни учитељ узе перо.

— Немојте то перо, раскречено је.

— Не мења ствар — одговори учитељ и умо-чи перо.

— Пишите ово: „Ја сам сирота жена и ово дете не могу да издржавам због сиротиње, стога га остављам овде, не би ли га добри људи прихватили и одржали”.

— Само то? — упита изненађено учитељ.

— Да, само то! — одговори господин Сима.

— Дајте ми да видим како сте написали?

Учитељу спаде нешто с душе, зачас га пређе бледило, а очи весело ујагрише.

— Управо, не само то. Имао бих још нешто да вас молим, али, разуме се, ви ми дајете часну реч да ћете о томе ћутати.

Таман последњу реч у реченици да изговори господин Сима, а из ормана, у коме је његова

библиотека, нешто ужасно закмеча. Учитељ се збуни, а господин Сима опрезно отвори орман, где се на једном реду књига безбрижно башкарио Недељко.

— Пфуј! — учини учитељ, пошто опази да Недељко није никакву пажњу обраћао књигама, на којима је лежао.

Господин Сима се саже да види које су му књиге оштећене и кад виде да је засад оштећена само прва свеска скупљених списа Стевана Ј. Јефтића, са сликом пишчевом, утеши се. Извуче Недељка из библиотеке и овако повери учитељу музике тајну:

— Видите, господине, ово је моје дете!

— Ваше?

— Да... то су знате младалачке авантуре.

— Младалачке? Али, забога, овоме детету нема више него два месеца?

— Да, два, и девет пре рођења, то су једанаест... Пре једанаест месеца, знате, ја сам био млађи... управо био сам нежењен, другим речима, ово је моје дете. Ви видите ваљда и да личи на мене?

Учитељ загледа мало боље и нађе да дете необично личи на њега.

— Кад сам се решио да се женим, ја сам је морао напустити, њу која је родила ово дете.

— Разуме се — додаје учитељ, који је сад већ дануо душом.

— Али она хоће да ми се освети и да рузруши мој брачни живот и ево шта је радила. Мало пре, кад сам изашао с часа, ја сам нашао ово дете пред вратима са једним писмом адресованим на моју жену. Она је несрећница знала да ја у ово доба нисам код куће, па је удесила да моја жена наиђе на дете. Међутим десило се срећом, да је данас био мој час дежурства, те сам остао код куће...

— Срећом! — додаде учитељ.

— Чујте, дакле, шта она пише мојој жени: „Поштована госпођо. Ваш муж је мене упропастио за цео живот и тако је далеко ишао, да је чак и дете са мном родио...”

— То не значи баш Бог зна како далеко ићи!

— додаде учитељ сад већ весео.

— Молим, слушајте само: „...Ја сам му јављала и молила га да ми пошље паре за издржавање детета, али он неће ни да чује. То је последња битанга”.

— Та није могуће? — упита учитељ изненађено.

— Јесте, господине, тако је написала. Ето, можете и сами прочитати, али слушајте само даље: „То је последња битанга а не отац, кад неће ни о свом детету да се стара. Ја сам сирота девојка...”

— Па откуд девојка кад има дете? — гукну учитељ, али сад већ мало пакосно.

— Не, ту има право, није се удала — додаде господин начелник врло озбиљно и настави читање:

„... Ја сам сирота девојка и немам од чега да издржавам његову децу, стога га шаљем вама, госпођо, па га ви издржавајте кад и онако с вама неће имати деце...”

— Е, то је већ увреда! — додаде учитељ сад већ сасвим пакосно.

— Ту увреду јој праштам — рече тихо господин начелник — јер је извесно у раздражењу писала. Али вас нешто молим, господине, — настави господин Сима другим тоном. — Ово што сам вам поверио, највећа је тајна моја; ја мислим да ћете је умети сачувати.

— О, молим, ако имате још које дете у библиотеци, смете ми слободно поверити — додаде брзо учитељ музике, помишљајући на свастику, којој ће сад слободно смети изјављивати љубав на часовима, на којима господин Сима дежура.

— Али ја овим још нисам исцрпео ваше поверење, ви ми морате још једну услугу учинити.

— Врло радо, врло радо! — одговори одушевлено учитељ музике.

— Ми ћемо, дакле, ову цедуљу, коју сте ви написали, турити у хаљине, а ово писмо ћемо поцепати.

— Врло добро.

— Затим — наставља господин начелник — ви ћете ово дете узети собом и изнећете га.

— Ја?

— Али, молим вас, саслушајте ме до краја; изнећете и спустићете га, на пример, пред моја врата.

— Не даље?

— Боже сачувај, пред моја врата, са улице. Толико ми можете учинити.

— Како ћу сакрити дете, видите да имам овај мали капутић.

— Узмите мој стари иберцигер, он ће бити мало широк за вас, али у толико боље. Можете њим сакрити дете колико док прођете кроз двориште да вас не би млађи видели, а чим ступите на улицу, ви спустите дете. Ја нећу, знате, дете оставити, бринућу се ја о њему, али је само згодније да дете буде на тај начин нађено и то да га не нађем ја, већ ко други. Боље је, знате, ко други!

И тако се цела ствар и удеси. Учитељ музике, који је сад повереник господин начелников, обуче његов иберцигер, под који је могао метнути још неколико деце, узе пажљиво Недељка, да се не би искаљао, и пође низ степенице, а господин начелник дахну душом.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ СЕДМА

У којој Недељко представља најпре музички инструменат или простије речено хармонику, а затим, својим интригама, разорава једно за другим две љубави.

У овој глави, по утврђеном распореду материјала пишчевог, а и по споразуму утврђеном са г. Недељковићем у прошлој глави, учитељ музике није имао ништа више да учини до да спусти Недељка пред вратима, а сам да продужи пут. И да је он то извршио, двадесет осма глава овог романа била би место ове, а ова глава не би ни постојала, пошто она није ни била у пишчеву плану.

Е, али писац налаже, а случај располаже. И то да је какав обичан случај, писац би га ма како гледао да избегне, не би ли се једанпут већ скратиле муке и невоље општинскога детета, које је, грешно, прошло већ доста кроз толике руке.

А ево какав је био тај случај: Учитељ музике изишао је сасвим прибран на капију, и по плану, који је он сам, идући кроз двориште, утврдио, чим је изашао, погледао је најпре десно, где никог

улицом није опазио; погледао је затим лево и, да с те стране није никог опазио, то би одговарало утврђеном му плану. Недељко би просто био спуштен, а учитељ дунуо било лево или десно, јер то не би мењало ствар. Међутим није било тако, јер, кад је погледао лево, спазио је на десет корачаји пред собом госпођу Софију Јанковићку, тетку госпођице Ане Суботићеве, којој је (овој последњој) три месеца држао часове и за то време два и по пута изјавио љубав, а она је на то поцрвенела, покварила скалу и уопште тако се збунила да га више није смела у очи погледати. Како њена забуна није још био дефинитиван одговор, то се он спреми да јој и трећи пут понови изјаву. Првом приликом кад су остали сами, он претрча трипут обема рукама клавијатуру и поче:

— Госпођице, моји осећаји који су вам већ познати, а који...

Таман у том тренутку, кад је био на половини изјаве, уђе у собу Анина тетка, госпођа Софија Јанковићка, која је од смрти свога мужа у друштвима важила као удовица, које је пак стање њој давало довољно разлога да тражи утехе. У ред осталих утеха, она је унела и музику коју је радо слушала, што је пак допринело да се код ње развије нарочити укус према људима од музике. Такав некакав укус осећала је она и према нашем учитељу музике, из чега се код ње породила љубомора према својој сестричини. Кад се узме у обзир да су се-

стричине увек боље ствари од тетака; да је девојка увек нешто боље но удовица и, најзад, да је млађе увек нешто боље но старије, онда се не може ни пребацивати госпођи Софији да њена љубомора није имала разлога, као што јој се не може замерити ни навици да стоји код врата и прислушкује кад учитељ музике држи час сестричини. Услед те на-зике своје, она је, дакле, и чула почетак горње изјаве љубави и исту прекинула на половини. Дабоме да је тетка одмах одјурила својој сестри, а сестричиној мајци, с, изјавом, да се тако шта више не може трпети.

И заиста, није се трпело. Учитељу музике отказани су даљи часови, што је код госпође Софије развило још већи укус за музиком.

Госпођа Софија прва ускликну.

— Ви, ви?! Како изненађење?! — и пружи му грациозно руку.

Учитељ музике са туђим иберцигером на леђима и са Недељком под иберцигером, није се, дабоме, осећао ни мало у пријатном положају, те није ни могао ни умео да пружи грациозно руку. Он је, управо у том моменту, осећао како му нешто силно бије под капутом с леве стране и није био на чисто, је ли то његово или Недељково срце. У таквој забуни, учитељ није умео ни речи рећи, до што је поздравио госпођу Софију, размишљајући уједно какав би разлог нашао да побегне од ње. Али, пре

но што је имао времена да такав разлог нађе, госпо-
спођа Софија настави:

— Тако ми је пријатно **што** смо се срели! **Шта**
мислите, већ два месеца нисам вас видела, а имала
сам тако много са вама да разговарам?

— Са мнош? — учини учитељ музике.

— Да, и много и важно и поверљиво — рече она
кокетно.

— То ми ласка, само што овога момента...

— **Шта** овога момента? — упаде она брзо.

— Имам један важан... један неодложан посао!

— Ви? Та идите, молим вас, којешта. Је ли то
ваш посао?

— Да, мој приватан... узврда се учитељ. упра-
во није толико ни приватан, више је државни по-
сао... то јест, како се узме.,

— Али не, оставите то, оставите тај посао...

— Немогуће! — оцеди кроз зубе учитељ.

— Али — настави госпођа Софија и кокетно се
насмехи нагнув се к њему — мени за љубав!..

— Вама за љубав? Па добро, али шта желите?

— Немојте овде стајати, хајдемо овако Ломи-
ном улицом па ћемо сићи у парк Министарства Фи-
нансија. Пратите ме донде, тамо је тако пријатна
хладовина, а нема ни публике, па можемо мирно
разговарати.

Учитељ музике хукну, обриса знојне капље ко-
је му се беху набрале по челу, па пође, пошто
узгред баци поглед на прозоре г. Симе Недељковића

и спази г. Симу на прозору како прави очајничке гримасе.

Успут се водио врло слатак разговор, од којег грешни учитељ једва ако је коју реч чуо, јер му беше отежала рука. Рука му беше готово утрнула, а од страха беше премро, осећајући да се Недељко поче да мигољи.

Можете мислити још како му је било кад госпођа Софија, измеђ осталог, рече:

— Тај вам иберцигер не стоји добро.

— Знам.

— Али ви носите нешто?

— Да, знам.

— Забога, зашто не узмете носача?

— Носача? — Не, немогуће... ове не могу никоме поверити.

— А шта је то?

— Које? — упита учитељ престрављено и проби га хладан зној по челу.

— Та, то што носите под иберцигером?

— То што носим... то је управо... како да кажем... то је један музички инструменат.

— Инструменат?

— Да! — рече одлучно, јер му се учини да се врло срећно досетио.

— Сад сте га купили?!

— Да, сад.

— Па ваљда га носите на пробу?

— Да, носим га на пробу... али, видите ли ви како је врућина — додаде брзо учитељ, као кобајаги се досетио како ће да обрне разговор.

Међутим, стигли су већ близу парка и сели на клупу, те учитељ одахну мало, јер ће моћи да одмори руку. Али у том моменту, и ако је, за чудо, све досад ћутао као заливен, квекну Недељко под иберцигером као јаре. Госпођа Софија се трже, а несрећни учитељ заколута погледом на све стране и збуни се као дете ухваћено у крађи.

— Па то ће бити хармоника?

— Да, хармоника — одговори учитељ потресен до дна душе, па предосећајући да Недељко неће остати само на овој својој првој изјави, смисли у часу да побегне, као што би бегao лопов испред жандарма или дужник испред кредитора. То је било дрско и одважно решење, али он није имао где.

И, збиља, управо у половини једне врло дугачке фразе, којом је госпођа Софија почела да му изјављује љубав, он прибра сву снагу и вољу, те скочи са клупе и поче безобзирце бегати, најпре кроз малу капију, на Вазнесенску цркву, те поред Више Женске школе, где, једва дишући, успори мало кораке. Али, док је он трчао напред, натури се за њим један господин вичући:

— Станите! Станите!

Сиромах учитељ, који је у први мах мислио да има посла са каквим љубоморним удовцем пензионером, каквих има увек у заседи у парку Ми-

нистарства Финансија, потече још бржим кораком, али, кад у гониоцу, који се нагло приближивао, познаде Јоцу шнајдера, човека који врло рђаво кроји одела, али за то има једну ванредно лепо скројену свастику (којој је учитељ музике, уз обећање да ће је узети за жену, изјавио љубав као и она њему), он застаде и сачека свог будућег паше-нога.

— Та чекајте, изгубили сте једну цедуљу!

— Цедуљу? — упита престрављено учитељ музике.

— Да — вели шнајдер — ево ову.

— Дајте ми је, драги г. Јово.

— Како? Да вам је дам? Дабоме да ћу вам је дати, али би вас најпре молио за једно објашњење, господине будући зете!

Ове речи „господине будући зете” шнајдер изговори одлучно, као да их је маказама отфикарио. У осталом, шнајдер је имао потпуно права да се у овој прилици држи одлучно. Учитељ музике је његовој свастици још пре седам месеца обећао да ће је узети; на тај рачун он се с њом врло лепо проводио и врло често долазио на вечеру код шнајдера. Шнајдер је, разуме се, већ неколико пута тражио од учитеља музике дефинитиван одговор: кад ће девојку запросити, али је учитељ на то увек избегавао да одговори. Шнајдеру је, дакле, ова прилика добро дошла, јер цедуљу, коју је учитељ трчећи из-

губио, није била никоја друга до она, што је била турена у Недељкове пелене, а на којој је учитељ својом руком написао: „Ја сам сирота жена и ово дете не могу да издржавам због сиротиње, стога га остављам овде, не би ли га добри људи прихватили и одржали”.

Може се замислити у каквом се положају учитељ осећао, кад је у шнајдеровој руци опазио ту фаталну цедуљицу, сопственом руком, написану.

— Дакле, шта је ово? — поче шнајдер тоном, као да говори са дужником који није платио зимски капут од претпрошле зиме.

— Цедуљица — одговори учитељ музике кобајаги мирно.

— И вашом руком написана?

— Није.

— Како да није, кад је то онај исти рукопис, којим мојој свастиси пишете љубавна писма.

— Па добро, — вели учитељ музике, не знајући већ ни сам шта да каже.

— А чије је то дете које се у цедуљи помиње, и која је то сирота жена?

— Не знам.

— Али знам ја! — узвикну шнајдер. — И сад ми је јасно зашто ви врdate са прошевином моје свастике. Ево вам ваше цедуље и молим вас да ми више никад у кућу не дођете. Сматрајте све за прекинуто!

При тим речима, шнајдер пружи цедуљицу и удаљи се крупним корацима, као што би какав генерал после изречене похвале својој војсци.

Бадава је учитељ музике, чистим лирским тенором, узвикнуо двапут за њим: „Господин Јоцо, господин Јоцо!“ — Шнајдер се и не окрете, већ оде поносито победоносним корацима.

Учитељ музике хукну и стеже лактом Недељка који му својим интригама за по сата, ево, већ другу љубав разори, затим се, кроз Балканску улицу, опет упуту кући г. Симе Недељковића и без обзира на то, што су улицом ишле две три куварице, спусти дете пред капијом, а сам настави пут не осврћући се.

Тако се једва изврши план, који су писац овога романа и г. Сима Недељковић поверили учитељу музике.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ОСМА

у којој господин Сима Недељковић у мал' не постаје колектер, а госпођа Босиљка, његова жена, уместо деце, рађа идеје. Недељко, међутим, са уличног прага ступа на праг среће, али не постаје срећан већ и стога, што би тиме овај роман био завршен, а међутим писац има материјала још за неколике главе.

Недељко, као да је и сам био посвећен у намере г. Недељковићеве, те учини са своје стране све што је могао да их потпомогне. Остављен учитељем музике пред вратима он, који се читав сат уздржавао, удари у такав плач и дерњаву да се то чак на горњем спрату морало чути.

Г. Сима Недељковић, који је пао просто у очајање кад је видео да учитељ музике, с дететом под иберцигером мораде да се придружи некој женској, размишљао је забринуто и правио разнолике претпоставке, као капетан пристаништа кад му се са обале откине каква лађа те је бура однесе незнано где и навезе на широко море. Али, усред те забри-

нутости, наједаред му се разведри чело, јер чу пред вратима своје куће његову уху познату дерњаву.

То је било баш у моменту кад је са госпођом Босиљком, својом младом женицом, пио чај. Он испусти кашичицу, направи сасвим невино лице и окрете се својој жени.

— Не чини ли се теби, Босиљка, као да однекуд долази детињи плач?

Госпођа Босиљка ослухну, па остави шољу са чајем и притрча прозору, погледа лево и десно и плесну шакама:

— Боже мој!

— Шта је? — скочи изненађен г. Сима, а правећи се још једнако невин као гугутка.

— Али 'оди, 'оди овамо да видиш. Приђи прозору, погледај шта је оно пред нашим вратима.

Господин Сима приђе прозору и кобајаги се изненади.

— Некакав пакет?

— Та какав пакет, зар не видиш да мрда ручицама и плаче?

— Забога — учини г. Сима још једнако изненађен — па откуд дете пред нашим вратима?

Госпођа Босиљка зазвони, а г. Сима нареди момку да иде на улицу и да донесе то што је пред вратима. Мало час, момак унесе Недељка који, кад се виде у соби, тако се љупко насмеши на Г. Симу, да овај жив претрну да га откуд Недељко није

познао и да госпођа Босиљка не примети како су он и Недељко изменили погледе.

— Гле, како лепо и одрасло дете! — узвикну госпођа Босиљка.

При тим речима господин Сима понова задрхта и жив претрну, јер му паде на памет да дете јако личи на њега као оца и да би госпођа Босиљка то могла приметити.

На његову срећу, међутим, госпођа Босиљка, и ако је добро загледала дете, није то приметила. Видев да је и ту опасност срећно пребродио, он брзо завуче руку у детиње пелене и нађе ону цедуљицу, коју својој женици гласно прочита. При читању цедуљице, њему наиђоше сузе на очи и он се, бришући очи, извињаваше својој жени;

— Не можеш веровати, како сам ја у оваквим приликама мека срца. Ја чим спазим тако бачено дете, а мени наиђу сузе на очи.

— Верујем ти — одговори нежно жена.

— Знаш шта, драга моја — настави г. Сима, као да му је тог часа то пало на памет — како би било, кад смо обоје тако мека срца, да узмемо ово дете под своје? Ми и онако немамо деце...

— Е, али ко зна шта носи дан а шта ноћ.

— Оно, то је истина, има свакојаких чуда на свету; зашто не бих и ја могао добити дете? Нисам се ни ја ваљада бацао на Бога камењем, али... — Господин Сима се код тога „али” мало збуну, не знајући управо како да настави тако срећно запо-

чету реченицу — али... према стању ствари, оваквом какво је, ми немамо од срца порода.

— Ах, како је Бог по који пут немилостив! — уздахну госпођа Босиљка.

— И свиреп! — додаде господин Сима боно, као да би хтео рећи да је управо он тај који има на Бога да жали.

— Да! — додаде госпођа Босиљка гласом којим се изражава саучешће у тузи.

— Дакле, — настави господин Сима — према стању ствари, оваквом какво је, другим речима према фактима, ми моментално немамо деце.

— Немамо! — потврди одлучно госпођа Босиљка ту тако просту истину.

— Па шта мислиш када би ово дете, које нам је сам Бог ставио пред врата, усвојили и однеговали?

Госпођа Босиљка, пред овим тако крупним предлогом, најпре озбиљно промисли па се затим обрати питањем на свога супруга:

— Реци ми, најпре, јеси ли ти сигуран да ми нећемо имати деце? — Али то питање постави тоном, којим би од прилике кредитор узвикнуо у очајању своје дужнику: „Ама, зар одиста ви не мислите ваш дуг исплатити?!“

Господин Сима погледа најпре у Недељка, погледом којим човек гледа исплаћену меницу, слеже раменима и позва се опет на „стање ствари овакво какво је“ и на Бога и његов прст.

Како се госпођа Босиљка није могла много да ослони на Божи прст, увиде и сама да јој се ваља решавати.

— Па добро, Симо — рече она — али размислимо о томе озбиљно и зрело. Ово дете треба однеговати, одгајити, васпитати...

— Па јесте! — додаје господин Сима.

— А зашто би се ми мучили, кад можемо усвојити дете које је већ однеговано, одгајено и васпитано.

— Како то мислиш?

— Па тако; зашто ти не би, на пример, усвојио моју млађу сестру? Њој већ има осамнаест година, однегована је, одгајена је и васпитана.

Господин Сима се запрепасти пред овим предлогом. Он је већ имао једну свастику у кући, ону која му је као мираз припала, и сад би, по предлогу женином, требало да прими и другу свастику и још да је усвоји. Напунити кућу свастикама не би значило ништа друго, до отворити пансионат у коме би се неговале свастике и то о његову трошку.

Та га је мисао управо застрашила. Он је већ гледао себе као управника пансионата; видео је у свакој соби по један клавир, а уз сваки клавир по једног учитеља музике; видео је пуну кућу шнајдерки, проводацика, разносача писама; видео је столице, канабета, миндерлуке претрпане нотама и модним журналима; видео је све могуће зидове претрпане анзихтс-картама; видео је где-год се окренуо

фотографије, пресовано цвеће, лепезе, албуме на којима пише „Поези” видео је претрпан свој сто рачунима разних кројачица, фотографа и колачара и најзад, као у перспективи, видео је у целој тој гомили свега и свачега, своју ташту, сваки дан ташту у кући, како упућује децу, а зету пребацује што их не изводи довољно у друштва или, бар, што не сазива друштва у своју кућу, те да девојке виде мало света.

Пред целом том сликом, која му као студен вихор суну кроз душу и сену пред очима, уздрхта г. Сима Недељковић и за тренут би готов са одлуком. Много би се пре он решио да иде и дању и ноћу улицом па да просто скупља сву подбачену децу, па макар их пуну кућу сакупио, но што би направио у својој кући пансионат свастика.

Док други срећан свет прави колекцију поштанских марака, анзихтс-карата, старог новца и уопште тако ситних ствари, њему је остало да се реши да прави или колекцију нађене деце или колекцију свастика. И он се радије реши за прву но за другу колекцију. Али, у истом тренутку, кад је већ био зинуо да каже то своје решење, паде му једна мрачна мисао на памет. Та га мисао шину по души и он направи глуно лице, као човек коме је тек данас пало на памет, да му је јуче био последњи рок меници.

А ево шта му је пало на памет: Ако он буде нађено дете задржао у својој кући, као што је

у први мах, због свога меког срца, био предложио жени, хоће ли Елза мировати? Не успевши подбацивањем детета, не успевши писмом које је адресовала његовој жени — неће ли се она, кад је дете већ у кући, појавити једног дана и рећи његовој жени: „Госпођо, то дете није ваш муж усвојио зато што има меко срце, већ зато што му је отац!” Па онда, кад све то баш и не би било, није ли Елза мајка, није ли и она тако исто родитељ тога детета као и он што је; неће ли јој једнога дана препући материнско срце те зажелети да своје дете види и загрли. И једног дана, на пример — све је то Г. Сима у перспективи видео — шета са госпођом Босиљком Калемегданом, а пред њима мала тотица из Франценстала, гура колица, у којима гуче под својче обучено у бели креп, покривено свиленим јорганчетом, у ручицама му звечка од панамске сламе, а у устима му пајац од гуме коме је већ одгризао главу.

Међутим, отуд стазом, иде у сусрет Елза са једним штајгером из ватрогаске чете или може бити са бандистом из седмог пешадијског пука и, у том моменту баш, препукне јој материнско срце, цикне, облије се сва сузама и шчепа дете из колица па га притисне на горе поменуто материнско срце и, грцајући кроз сузе, рекне:

— Ах, господин Симо, хвала вам; сад тек видим да сте племенит човек и да сте прави отац детету које сте са мном родили!

Све је то г. Сима за минут, за секунд, и чуо и видео. Видео је чак и како му је жена, госпођа Босиљка, пала у несвест, како је свастика звала у помоћ, како је ташта тамо, наред Калемегдана почела да удара зета амрелом по глави и, најзад, како је штајгер из ватрогаске чете или може бити бандиста из седмог пешадиског пука, грунуо Елзу пещицом у леђа са узвиком: „Сад сам ти сазнао прошлост прљаву, ја те презирем, клета неверо!“ (Бандисти из седмог пешадиског пука и ватрогасци увек говоре у стиховима кад се што на љубав односи).

И кад је све то чуо, видео, замислио, грешни г. Сима толико се престравио, да га је за тренутак прожмала дрхтавица, те обори уморно главу и наста дуго ћутање, које једва прекиде госпођа Босиљка.

— Ти извесно размишљаш о моме предлогу?

— Да... размишљам — одговори господин Сима и превуче руком преко чела, као да би хтео да одагна страшне мисли које се беху под челом сабрале.

— Па шта си смислио?

— Ништа... шта ће нам под својче, довољни смо ми сами себи. А, што се ово дете нашло Божјим промислом пред нашом кућом, то ће рећи да ми треба, као хришћани, да се побринемо, да оно не остане на сокаку. Наћи ћемо где ћемо га и како ћемо с њим, али га нећемо узимати у своју

кућу. Налазиш ли и ти, Босиљка, да је тако паметно?

— А моју сестру?

— Па, овај... ми смо у начелу решили да не узимамо под својчиће, је ли?

— То јест, ти си решио, ал' ја не видим разлога зашто ти не би узео моју сестру под своје?

— Има разлога, како да нема! — поче упорно да се брани господин Сима. — Прво и прво, твоју сестру нисмо нашли. Друга је то ствар да се свастика нађе на улици, рецимо лежи пред вратима, повијена, са цедуљицом у пеленама. Па после, друго и друго... и ту господин Сима запе, јер ни први му разлог није сретно испао за руком, а други баш никако није могао ни да нађе.

Госпођа Босиљка му срдито окрете леђа и наже се на прозор. Он остаде крај Недељка и наже се, те му даде своје бркове да их мало чупа, осећајући у души ону велику родитељску радост, коју сваки отац осећа кад му дете стане чупати бркове. Недељко пак, како то невини детиње задовољство није још у животу осећао, јер му се досад никад није дала прилика да коме чупа бркове, отпоче тај посао тако варварски, да су г. Сими пошле сузе на очи, без обзира на то још, што га је ужасно наљутило кад је опазио да је Недељко отпочео само црне длаке из бркова да му чупа, а беле тако пажљиво да оставља, као да би грешноме супругу, који је оче-

кивао да се умеша прст Божји па да му жена роди, хтео да учини што већу пакост.

Пошто га је на тај начин убрзо прошла воља за тим родитељским задовољством, он се окрете госпођи Босиљки питањем:

— Па добро, шта мислиш ти, шта да радимо са овим дететом?

— А зар ја знам! — Одговори госпођа Босиљка зловолно.

— Та нешто ипак треба учинити, не можемо се показати нехришћани.

— Па... учини она — ваљада постоји овде у Београду какво друштво за находчад?

— Друштво за находчад? Не, не постоји, али... видиш, то је дивна идеја! Знаш ли ти, Босиљка, да је то дивна идеја?

— Која?

— Па та твоја идеја, идеја да се образује друштво за находчад. — И г. Симу озари неко задовољство због те идеје која га тај час освоји.

— Па откуд је то моја идеја? — настави госпођа Босиљка равнодушно.

— Идеје се тако рађају, драга моја, сасвим случајно, уз разговор, уз реч. И, ја ти дајем реч да ћу настати да се та идеја и оствари, и, ако успем, ја ћу нарочито истаћи да је то твоја идеја.

И загрејан идејом и оним интимним разлозима, са којих је он исту тако оберучке прихватио, господин Недељковић пође крупним корацима по соби,

замишљајући идеју већ остварену, а Недељка као питомца број један друштва за нахочад.

— Сасвим је то идеја коју треба остварити; зашто је не би остварили! — наставио је г. Сима да резонује гласно и више за се. — Имамо друштво за напуштену децу, то је друго; то је већ за децу, одраслу децу, децу која тамо уче занате. Па онда, имамо друштво за старице, и то је лепо, врло лепо. Али, зашто не би имали и друштво за нахочад, кад је код нас већ заведен обичај да се деца сваки час налазе по улицама.

Затим поћута домишљајући се, па тек додаде одлучно:

— Још сад, у недељу, зваћу неколико угледних грађана на конференцију и предложићу им да установимо друштво за нахочад.

— А до недеље? — запита госпођа Босиљка.

— До недеље ћу размишљати о томе. Данас је тек уторак, имамо доста дана пред собом.

— Знам, знам — рећи ће госпођа Босиљка — али шта ће се с дететом дотле? Не мислиш ваљда ја да га чувам?

— Одиста! — учини господин Сима, коме ово питање уједанпут искрсну пред очи као нов проблем. — Одиста, шта ће се с дететом дотле?

То га питање необично забрину и пође понова крупним корацима по соби.

— Кад би се нашла каква сирота жена која би дете привремено примила? — рећи ће тек госпођа Босиљка.

Господин Сима са усхићењем погледа своју супругу. Он јој се у томе часу поче да диви као жени која, истина, у браку са њим не рађа децу, али бар рађа идеје.

— Одиста, тако је! То ти је срећна идеја! А знам једну сироту жену која ће дете за малу награду примити. Идем, идем одмах то да свршим!

И господин Сима се диже из тих стопа и оде од куће.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ДЕВЕТА

Треће крштење.

Та сирота жена, којој се господин Сима упутио, седела је негде у Палилули, иза старога јеврејскога гробља. То је давно познанство господин Симино, које је сасвим случајно постало још у доба пре познанства са Елзом. Тада је господин Сима био млађи чиновник и необично је волео класу и богату женидбу. У то доба се била прочула у Београду нека госпа-Мара, која је умела читати у длан. Радознао, хоће ли скоро добити класу и каквој се женидби може у будућности надати, господин Сима се распитивао о тој жени која тако лепо чита у длан и једнога дана дође јој у посету. Том приликом, госпа-Мара му прочита с длана да је „велика лола” и „да га женске радо имају”. О томе се господин Сима одмах и увери, јер ту, код госпа-Маре, упозна и њену сестричину која му, после извесног и прописног устежања, призна „да га радо има”.

Господин Сима није остао при тој првој посети већ би и доцније, кад год би пожелео да

сазна што са длана, одлазио госпа-Мари код које је затицао увек нову сестричину.

И ма да је све то доста давно било, господин Сима није прекидао познанство са госпа-Маром. Није јој одлазио од познанства са Елзом, ал' је се сећао, поздрављао је чешће по пријатељима који су к њој и даље одлазили, а једном приликом, кад му се обратила, учинио јој чак и неку малу услугу.

После толиких година, господин Сима затече госпа-Мару у истој кућици и она му се врло овесели, мислећи да јој се враћа засићен домаћим животом. Господин Сима се необично пријатно осећао у овој собици, где га је све тако потсећало на његову младост. И онај застирач на столу и миндерлучић у углу и слика на зиду и кревет, чисто застрт чипканим чаршавом, и нова сестричина која му се представи. Све, све то подсети га на лепе дане прошлости и засја му лице, а. развукоше се усне, као детету кад сања брдо од колача.

После утисака које су на њ учиниле ове успомене, он се врати садашњости и стварности и саопшти госпа-Мари зашто је дошао. Умоли је да привремено, најдуже месец два дана, док се не образује друштво за наводчад, прими једно сирото дете на чување, зашта ће јој лепо платити.

Госпа-Мара се упочетку снебивала, вели нема га где, па онда сметало би јој дете, па ово, па оно.

Али, на наваљивање господин Симино, пристаде и пристаде чак да јој се исте вечери донесе дете.

— Је ли велико? — пита госпа Мара.

— Није, ал' здраво дете! — одговори господин Сима.

— Мушко?

— Јест, мушко!

— Како му је име?

Господин Сима се збуни. Њему сад тек паде на памет да о тој околности није ни водио рачуна. Елза на цедуљици није написала како се зове дете.

— Ја не знам да л' је крштено? — промуца господин Сима непоуздано.

— Е, онда, господин Симо, — вели госпа Мара — нећу некрштено створење у кући. Не знам какве паре да ми дате, па нећу некрштено створење. Крстите га па ми га донесите. Ето, то толико могу и то ћу вам учинити!

— Па добро, крстићемо га, али за то треба времена.

— Каквог времена! Однесите га сутра на јутрење па крстите. Ваљда не мислите да му правите некакве параде!

— Па то јест! — учини господин Сима увиђајући и сам да је тако.

Пошто је госпа-Мара упорно остала при својем хришћанском гледишту на ствар, упути се господин Сима кући забринут, јер је пред њим сад био нов проблем, крштење детиње.

Код куће он затече Недељка на канабету, у клавирској соби, и читаву конференцију око њега. На велико господин Симино изненађење, жене су међу собом говориле о истој ствари.

— Слушај, Симо, па ми не знамо име овог детета? — предусрете га госпођа Босиљка.

— Како си на ту идеју дошла? — изненади се господин Сима, верујући да је то једна од оних идеја које његова жена у недостатку деце тако лако рађа.

Али се господин Сима преварио, јер ту је идеју родила ташта. Управо, она није родила никакву идеју, но је просто поставила питање: како се зове дете?

— Ти не знаш, зете, је ли крштено дете? — запита она.

— Крштено? То не знам, у цедуљици не пише ништа о његовом имену.

И ако је ту цедуљицу написао учитељ музике по диктату г. Симином, ипак је г. Сима казао истину, јер и у писму, које је Елза написала госпођи Босиљки, о имену није било ни речи стога, што је и Елза заборавила да запита своју матер Јулијану пуцерку о тој ситној околности. Уосталом, у Елзином предузећу и није била главна ствар име, већ само дете.

— Детету има ваљда шест месеца, видиш ли колико је. Мора бити да је било крштено! — додаде госпођа Босиљка.

— Може бити, али то се не зна. У писму... то јест у цедуљици, коју је његова мајка написала, нема ни помена о имену.

Та околност, што је у кући затекао разговор о истој ствари која је и њега успут бринула, олакшала му је те је без нарочитих увода могао прећи на решење самог питања.

— Она сиротица, код које сам био — узе реч господин Сима — и која је пристала дете да прими, толико је честита и побожна, да никако не пристаје некрштено створење да прими у кућу. Она ми предлаже да га крстимо сутра о јутрењу па онда да јој га однесемо.

— А до сутра? — учини госпођа Босилка.

— Ја не знам шта ћемо до сутра? — забрину се господин Сима.

— Бога ми, овде не може спавати — оста упорна госпођа Босилка. — Кад ми Бог већ није кадар дати моје рођено, нећу ни с туђим дететом да спавам.

Господин Сима осети у речима госпођа Босилкиним жаоку која га боцну, али, гледајући у Недељка као очигледан деманти свима клеветама, он се умири.

— Па добро — рећи ће господин Сима после дужег размишљања — како би било да замислимо учитеља музике да прими дете на спавање за ноћас?

— Ох, којешта! — узе свастика у одбрану учитеља музике. — Прво, то може младог човека

компромитовати; а друго, он целу ноћ ради на композицијама, па замислите кад му се усред његових фантазија заплаче дете. Не, то никако не иде!

— Е, па ја не знам шта ћемо! — забрину се понова господин Сима.

— Знаш шта је, зете — упашће у реч ташта — 'ајд, ја ћу вам помоћи за једну ноћ. Узећу дете код мене!

Господин Сими сину лице. Првипут сад у животу учини му се ташта узвишена и племенита и он приђе, па јој из благодарности пољуби руку. Љубећи јој руку, он је осећао једно пакосно задовољство што је игра судбине тако хтела да ташти подметне у кревет своје ванбрачно дете. Боље јој се није могао осветити, јер је госпођа Босиљка сва своја преговарања о немању деце чинила само по наговору своје мајке.

Како је прво и најглавније питање било решено, питање о томе где ће дете ове прве ноћи занови-ти, дође на ред друго питање: Ко да кумује детету?

— Знаш шта? — ускликну госпођа Босиљка, кад се постави то питање. — Ето то би ти могао да учиниш за ово дете. То би било и лепо и хришћански и сасвим би требало.

— Ама шта?

— Да се ти, Симо, примиш кумства и да крстиш ово дете!

— Ја? — учини Сима и погледа глупо у своју жену.

— Јест, ти!

Господин Сима се мал' не превари да да пристанак, јер му се у први мах учини то одиста леп гест са његове стране. Али се на један мах трже пред мислима које у томе часу на њега навалише. Он, рођени отац, па да се прими кумства своје рођеном детету и Елза, која је досад важила само као његова бивша љубазница, да му одсад буде „кума Елза”. Не, не, то није смео усвојити! Па онда, то би био и грех. Њему се пред очима отвори књига и он поче да чита роман. Сети се да је некада читао неки такав роман, како су Турци заробили једног дечка па овај, кад се после дуго година вратио, узео за жену рођену сестру, јер се нису познавали. Њему се његов случај учинио сасвим сличан овоме роману. Он, отац, постаје кум своје рођеном детету.

У реду тих мисли, паде му једна још страшнија на памет. Елза је можда предвиђала да ће сутра бити крштење; познавајући његову племенитост, можда је предвидела и то да ће се он примити за кума. Зар не може она сутра у цркви, скривена за каквим стубом, очекивати крштење и сјурити господин Сими нож у срце или га можда полити витриолом? Тако се обично у свима романима свете изневерене љубавнице.

При тој помисли господин Сими се озноји чело и он обори поглед, не знајући шта да одговори госпођи Босиљки на учињени предлог. Настала би била врло мучна ситуација, да не уђе у собу познати спасилац мучних ситуација господин Симиних. То је био учитељ музике.

— Ха! — свану господин Сими кад га виде.
— Ето, господин учитељ ће бити кум!

Учитељ се збуни, али свастика, којој се та идеја особито допаде, припаде му у помоћ.

— Знате, ово дете, некрштено па би ми сви желели да ви будете кум.

— Јесте! — потврди господин Сима.

Учитељ се опет збуни и окрете се господин Сими.

— Незгодно је то мало! Ја не бих желео да се с вама окумим — рече и погледа значајно у свастику.

— Како са мношћом да се окумите? — дрекну господин Сима и погледа погледом разјарена лава.

— Па тако, знате — узео да објашњава учитељ — кумство је, знате, сродничка веза, а ја не бих то желео.

Господин Сима понова уздрхта и дође му да пружи руке па да уврне учитеља музике као виолински кључ.

— Па је ли вама познато да је ово дете нађено на улици, пред вратима? — узео господин Сима да изведе учитеља из заблуде.

— Јесте! — вели учитељ.

— А је ли вам познато да се овоме детету не знају родитељи? — наставља господин Сима.

— Јесте! — одговара учитељ.

— Е, па, с ким ћете се ви онда ородити?

— То јесте! — учини учитељ музике, увидевши да је био брзоплет.

— Ово је дете, господине, прво нахоче будућег друштва за находчад. И ви ћете у ствари бити кум тога друштва, а ја мислим да је то одиста част бити кум једнога друштва које ће бити састављено из најугледнијих чланова београдског друштва. Ја мислим чак да вас предложим за сталног кума друштвеног.

— Како то? — изненади се учитељ.

— Па тако, господине! Друштву је задаћа да збира подбачену децу. Та деца обично нису крштена и стога друштво треба да има свога сталног кума. Зар не?

Сви одобрише да је тако и сви склепташе учитеља да се прими кумства.

Како је тиме било решено и друго важно питање, те скинута и друга брига господин Симића с дневнога реда, пређе разговор на треће питање, које није било важно као прва два, али које ипак изазва највише полемике. То је питање имена које треба дати детету.

— Ја мислим — узе прва реч госпођа Босиљка, обраћајући се својој супруги — да му дамо име

Сима, из почасти према теби, што си дете нашао, а и што ћеш да установиш то друштво.

На господин Симу опет навалише малопређашње мисли. Не бива, никако не бива, да и син и отац носе исто име. Још ако би ово дете, доцније у животу, пошто би сазнало од мајке Елзе историју свога рођења, узело и презиме очево, онда би се једнога дана појавио Сима Недељковић, који би овоме господину Сими Недељковићу вечито сметао. Стога је много пробитачније ничим, па чак ни именом, не везати ово дете. И таман господин Сима зину да одбије тај предлог али прискочи ћери у помоћ мајка.

— Сасвим Симеон, навод Симеон! — додаде она.

А господин Сима и нехотице поче у себи да шапће народну песму:

„Уранио старац калуђере
На Дунаво на воду студену
Да завати воде на Дунаву
Да с умије и Богу се моли...”

и тада се сети целе садржине те песме, по којој навод Симеон, кад одрасте, проналази своју мајку, будимску краљицу. Истина, господин Сима није будимски краљ, али се њему у овом тренутку учини да је то везано за име навод Симеуна, да мора ма кад тад пронаћи своју мајку или свога оца. Како се господин Сима такве могућности необично плашио, то одлучно одби предлог да се дете на-

зове његовим именом, извињавајући се да из скромности не би желео ту почаст. И да би отклонио сваки даљи разговор о томе имену, он предложи да се дете крсти именом Божидар, јер је оно збиља један божи дар.

Свастика опет узе одлучно да се противи томе предлогу, из простог разлога што слово „Б” није лепо за монограм.

— Може дете бити једнога дана велики господин и имати потребе да има цепне мараме са монограмом, а слово Б је тако ружно у монограму!

Свастика са своје стране предложи да се детету да име Ромео или Аврам, чему се опет одлучно успротиви ташта.

— Дете је — вели она — није куче да се зове Ромео или Аврам. Па онда, хришћанско је дете, зашто му давати тако нехришћанска имена!

Учитељ музике са своје стране предложи, да се детету да име Бетовен, додајући да би он благосиљао свога кума да му је то име дао.

Томе се опет успротиви господин Сима.

— Какав Бетовен, молим вас! — рече он.

— То би му име грозно сметало у животу. Замислите: државни саветник Бетовен, па окружни начелник Бетовен, па рецимо и поп да буде; можете мислити каква би то комендија била да се зове поп Бетовен. Друга је ствар, кад би човек знао да ће он бити коцкар, јер ти коцкари и носе тако

нека чудна имена: „Мурга“, „Чапа“, „Бетовен“ и
таке ствари!

Најзад, пошто пропаде и учитељев предлог,
појави се опет ташта са предлогом да се детету да
име Ненад, јер се изненада нашло. На то сви при-
стадоше и тако ствар би уређена.

Па ипак сутрадан, кад се учитељ музике вра-
тио из цркве, он саопшти господин Сими да је
детету дао име Сима. То је била одлучна жеља
госпођа Босиљкина, коју је на само учитељу музике
саопштила, хотећи тиме да ода господину Сими
почаст које се овај само из скромности одрекао.

И тако општинско дете би по трећи пут крште-
но, ваљада и зато што три пут Бог помаже.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТА

Прва конференција друштва за нахочад

Прошло је тако, после крштења, и недеља и две дана, што је био као неки одмор после оних бура у души г. Симе Недељковића. А кад је прошла и трећа недеља, г. Сима поче понова да размишља о оној идеји, која га је толико раздрагала у претпрошлој глави овога романа. Размишљао је читаву недељу дана, те тако прође месец дана од дана крштења, а након тога месеца г. Недељковић би потпуно на чисто с тим, да треба приступити остварењу знамените идеје, то јест образовању друштва за нахочад.

Још недељу затим, размишљао је г. Недељковић и о начину, на који би то постигао и, најзад, нашао је да је то врло проста ствар. Оно што је главно за остварење саме идеје т. ј. нахотче, већ постоји а сад не треба ништа више, до написати правила, сабрати људе, образовати одбор и ствар је готова. Тога ради, читаву недељу дана г. Сима Недељковић је концептирао и брисао, допуњавао и поправљао једно писмо, пуно лепих израза, којим по-

жива на конференцију све племените људе да се здруже у једну заједницу, колико потребну толико и хуману.

Та конференција виђених људи имала се састати у „Грађанској Касини” кроз недељу дана. Ту целу недељу употребио је г. Сима Недељковић на спремање говора, коме је као мото ставио Христове речи: „Пустите децу к мени!”

Кад дође дан конференције, г. Недељковић, праћен учитељем музике, који је такође био јако заузет за остварење ове идеје, крене у „Грађанску Касину”, тачно у 10 часова пре подне, када је конференција и заказана. Ту затече још два три господина од позваних и нестрпеливо очекиваше да и други дођу. Бадава се при сваком шушњу освртао и гледао на врата, бадава је учитељ музике два три пут чак на улицу слазио те гледао лево и десно, иде ли когод, не дође нико. Шта је могао г. Недељковић, него да конференцију одложи за недељу дана доцније.

Тако, од крштења Симеоновог па до састанка конференције, прођоше пуна два месеца и након тога састаде се најзад конференција.

Сем једног или двојице, дошли су сви, на конференцију позвани. Дошао је господин архимандрит Григорије, који при уласку у салу стиште руку г. Сими са изјавом: „Хвала вам што сте ову хришћанску мисао прегли да изведете. И ја сам, док сам био млађи, врло често размишљао и управо бри-

нуо се, шта би се могло за находчад учинити, но сам напустио ту мисао откако сам остарео. Хвала вам и честитам вам!”

— То је идеја моје жене — додаде г. Недељковић скромно, захваљујући се пречасном на честитци.

Дошао је затим и г. Станоје Лекић, професор математике, који је познат по томе што воли у сваки одбор да уђе. Он је одборник књижевног друштва, друштва за улепшавање Врачара, (иначе седи у Палилули), кола јахача, грађанске касине, певачког друштва, а покушао је био да се кандидује и за одборника женског друштва и једино због свога пола није успео.

Дошао је и г. Срећко Остојић, начелник окружни у пензији, који одмах изјави да се он у тим стварима т. ј. у находчадима, не разуме ни мало, али г. Сима му објасни да је он управо за то позван што има свастику бабицу.

Дошао је и г. Сава Јанкозић, човек који се стално нуди и прима за благајника сваког удружења, јер сматра да се од чланских улога даје врло лепо живети; па онда г. Паја Станојевић, човек врло паметан, за кога се каже да је све своје имање оставио на добротворне цели, док његова комшиница, госпођа Марија, тврди да је преписао све на своју жену.

Дошао је и г. Рајица Радосављевић, који је, и ако се никад у животу није женио, имао ипак јако развијене родитељске осећаје.

Дошао је и г. Тома Петровић, трговац, који се преко „Српских Новина” одрекао својих синова и који је при доласку стегао такође руку г. Сими Недељковићу и додао: „Ја се врло радо примам и усвајам ту племениту идеју, јер ми смо збиља позвани да се старамо о туђој а напуштеној деци!”

Дошао је и г. Аксентије Ристић, човек који толико воли децу да држи увек по две усвојенице у кући и то усвојенице измеђ шеснаест и осамнаест година и троши на њих као да су му рођена деца, а све за спомен и за душу своје покојне жене.

Дошло је још врло много угледних људи и мање више сви су одмах изјавили да се слажу са самом идејом, а г. Сима опет сваком је изјавио да је то идеја његове жене.

Најзад, кад су већ сви били на окупу, г. Сима чукну у звонце и поче свој говор, који је целе прве недеље писао и целу друге недеље поправљао.

Учитељ музике, који је тај говор на памет знао, прекинуо је г. Симу узвицима: Тако је, тако је!

У другој половини говора, г. Сима је нарочито оцртао „један случај који се њему десио”. Он је нашао пред својим вратима једно дете лепо, здраво, румено, и кад је то дете тако лепо, здраво, румено, зашто да у њему пропадне један угледни грађанин. Међутим, ако се то дете преда општини, и ова га преда каквој жени, шта ће од њега бити? Неће добити никакво васпитање и, према томе, неће бити никакав грађанин. Међутим, с дана на дан све је

већа оскудица у грађанима тако, да би и сама држава требала донекле да се забрине. Стога је он — г. Сима — мишљења, да би ми сви требали да се удружимо, те да прихватимо ово дете које се нашло пред његовим вратима на првом месту, а затим и свако друго дете које би се нашло било пред његовим вратима или ма где иначе. Свој лепи говор завршио је г. Сима овим речима:

— На то нас позивају наши човечански осећаји, на то нас позивају наши родитељски осећаји, на то нас управо упућује наш велики учитељ, богочовек и великомученик, овим знаменитим речима: „Пустите децу к мени!”

Учитељ музике први, а за њим и цео остали збор кликну! „Тако је, живео!”

Затим је узео реч пречасни г. архимандрит Григорије и говорио је о деци са црквеног гледишта. Углавном, он је својим говором хтео да изведе мисао, како деца имају права на љубав својих родитеља, а како има и такве деце, којима смо сви родитељи, те ова имају и право на љубав нас свију.

Устао је затим професор математике те је врло лепо и научно доказивао како постају деца, што је г. Сима Недељковић са највећом пажњом слушао.

Професор је затим потпуно стручњачки доказао да су у браку, у редовном браку, обично две математичке количине познате, а то су отац и мајки; те према томе лако је из двеју познатих извући

трећу непознату количину т.ј. дете. Али има у животу математичких формула, где је само једна количина позната и то је управо формула, код које се као резултат добија — находче. То је дакле случај, којим се данашња конференција бави. Како та находчад ипак представљају извесну цифру у животу нашега друштва, то је он мишљења да о тој цифри ваља водити рачуна.

Г. Сава Јанковић, онај што се радо натура за благајника друштвима, тражио је такође реч и предлагао је, ако ће да се оснује удружење, да буде бар што већи члански улог.

Г. Сима му је објаснио да још о томе није реч и да се конференција засад бави само теоријском страном питања.

Најзад, после још неколиких говора, би усвојено у начелу да се оснује друштво за находчад. Да би се могло приступити оснивању друштва, изабран је један ужи одбор од петорице, коме је стављено у задатак да набави са стране правила о сличним друштвима, да их проучи, а затим, да се опет сазове оваква конференција, те да на њој ужи одбор поднесе реферат.

Тако се лепо и са успехом сврши та конференција и г. Сима оде весео кући, да саопшти госпођи Босиљки како ће се њена идеја остварити и да је још једанпут увери како је то дивна идеја.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ ПРВА

Жена са тамном прошлошћу.

Да је писац овога романа професор, он би извесно ову главу овако почео: Жене се деле на жене са светлом прошлошћу и на жене са тамном прошлошћу. (У ствари, правилније би било: на жене са тамном прошлошћу и на жене са тамном будућношћу).

Жене са светлом прошлошћу деле се на неколико класа, као на: жене са потпуно светлом, полусветлом, слабо осветљеном прошлошћу и т. д. Жене са тамном прошлошћу деле се на жене са мрљицом, мрљом и мрљетином из прошлости.

Госпа-Мара, коју сад већ, хтели не хтели, морамо мало изближе да познамо, спада у ове друге, и свакојако у најмрљавију класу. У најраније своје доба, у доба дакле кад је свака женска лепа, она је живела сасвим повучено и мало се је јављала свету, али се, у накнаду за то, свет јављао код ње. Она се сад мало сећа те своје најраније прошлости, и као једино, али врло тамно сећање, остала јој је успомена да су јој се у то доба три кишобрана разбила о главу и леђа. А сваки од тих кишобрана разбила је по једна удата жена.

Мало доцније, почели су је често премештати из вароши у варош, и ако није била у државној служби. Таман се скраси неколико месеца у једноме месту, а њој полицијска власт саопшти да је, по службеној потреби, премештена. У то доба ваљада услед наглих промена климе и воде, њој се почеше да дешавају малери, због којих је чешће морала да проширује хаљину око паса. Том се приликом извежбала у једноме новоме занату, који је затим почела и да примењује, те јој је лепе приходе доносио.

И ма да је та њена нова вештина у ствари олакшавала свет, полиција нађе ипак ту некакву закачку, и та је закачка одведе на суд. Из суда је отишла у казнени завод, где је провела пуних пет година. У казненем заводу се Мара показала врло пристојна и послушна, тако покајнички послушна, да је управитељици женског одељења признала све начине на које се олакшава свет, а управитељица је то хтела пошто пото сазнати, да би знала колико је крива ова несрећница а које и стога што је рачуновођа заводски био млад човек.

Ту, у заводу, Мара изучи бацање карата и читање с длана и, када се после врло дугог одсуства врати у Београд, хтеде да се ода томе занату. Али је увидела одмах да то неће моћи са успехом обављати, јер код тог посла није толико главно знати одиста погађати, било с длана било на картама, колико прочути се. Ваљало је дакле прво то

постићи и тога ради Мара одлучи да ступи у службу у две три отмене београдске куће, јер отмене су даме те које најбрже разnose глас о доброј врачари.

Решена да тим путем стече репутацију, Мара ступи у службу у једну отмену кућу и, после десет петнаест дана, пошто проучи све прилике у кући, она баци карте својој госпођи и — погоди дословце. Рече јој: „Ви се несрећно осећате у браку, ви сте рођени за нешто више, а судбина вас је везала за вашег мужа који вас није достојан. За вама уздише један млад господин!”

Госпођа се дивила Мариној вештини, и већ на првоме журу те недеље, говорила је о томе:

— Ви не можете веровати, госпође — рекла је сакупљеним, отменим дамама — како та жена погађа. Казала ми је истину од речи до речи!

Затим је Мара ступила код друге отмене госпође у службу и након мало дана и њој је бацила карте и — дословце јој погодила. Рекла јој је: „Ви имате међу женама много непријатеља, јер вама завиде због лепоте, али зато је мушки спол залуђен за вама”.

И ова се госпођа дивила Мариној вештини и већ на првом журу те недеље говорила је осталим сакупљеним, отменим дамама:

— То је чудо, кажем вам, чудо од жене. Тако вам та уме на картама казати као да просто зна шта се у чијем животу дешава.

Затим је Мара ступила и код треће отмене госпође у службу и након мало дана и њој је разметала карте и — дословце јој погодила. Казала јој: „Ви се у кући, поред вашег мужа, празно проводите, а на вас мисли и дан и ноћ један млад господин, који се због вас тужно проводи. Глас... мали пут... кревет. Нека удовица хтела би да га преотме, али он је с мислима једнако крај вас!”

И ова се госпођа дивила Мариној вештини и, већ на првome журу те недеље, казивала је пријатељицама:

— То није обична жена, то је просто пророк божји. Знате, тако вам погађа мисли и осећаје, као да чита из књиге!

И ове три отмене госпе биле су јој сасвим довољне; оне су учиниле више но што би огласи у двадесет дневних листова могли учинити за Марину репутацију.

Кад је већ била обезбеђена репутацијом, отказала је службу госпођама и узела засебан квартир, да би почела радњу под сопственом фирмом. Од тога доба она се и прозвала госпа-Маром.

Посао је пошао необично добро, јер су је посећивале и госпође и господа из најбољих београдских кругова, али, једном својом погрешком она начини дужи застој у послу те готово упропасти свој тешко стечени реноме.

Још док је била у прве отмене госпође, у служби, познала се са кочијашем госпођиним, који јој

се нарочито допадао кад би обукао беле рукавице и метнуо цилиндер на главу. То познанство није се ни доцније прекидало, а завршило се тиме што је Мара, на наваљивање кочијашево, пристала да се венчају. Али, један од услова младожење-кочијаша био је тај, да се Мара остави бацања карата свету. Она је пристала на тај услов и тако је напустила посао.

Неколико година повучености учинило је да је свет Мару сасвим заборавио, у толико пре што су се већ појавиле друге, нове и знамените картаре. А то неколико година брачнога живота Маринога нису уједно и најсветлије стране њена живота.

Испочетка је ишло све лепо, као што уопште у свакоме браку испочетка иде лепо. Истина је он, по својој кочијашкој навици, погдекад и затезао дизгине, али је Мара умела да подеси корак, те су опет лепо теглили и брачна се кола нису много труцкала.

Доцније, као што у сваком браку то бива, није ишло баш тако лепо. Кочијаш-супруг почео је да пије и то онако кочијашки. Он је и раније то, у извесној мери, чинио, али само толико колико је требало да се „подмажу кола”, како се он изражавао кад год би истресао пола литре ракије. Али, наиђе нека љута зима, бар тако се он правда, и он осети потребу да своју дозу за „подмазивање кола” удвостручи. То му, међутим, остаде навика и кад наиђоше топли дани и, најзад, сврши тиме што

га госпођа, код које је био у служби, отпусти због пијанства.

Сад се, разуме се, његовим навикама придружи и очајање, и он загази у пиће и главом и ногама. Нити је легао нити се будио трезан, а, да би могао пити, износио је ствар по ствар из куће и продавао. Он је сад већ гонио Мару да се опет ода бацању карата, не би ли било ма откуд прихода њему за пиће, али то више није ишло, тешко је било поново стећи репутацију коју је већ једанпут напустила.

Разуме се, да се Мара била грдно забринула, шта ће и како ће. Покушавала је да га лечи; саветовала је комшика нека, те му кувала неку траву од које огади пиће. Али, што је више пио ту траву, све му се више пила ракија, тако да је најзад дотле дотерао, да по пуну недељу дана није умео да изговори реч од два слога.

Најзад се Мара, опет по савету комшика, диже једноме знаменитоме лекару, за којег се знало да је у своје време умео добро да попије, али је затим постао очајан проповедник антиалкохолизма, тврдећи да је некада пио да би студирао дејство алкохола. Кад му Мара изложи целу ствар, лекар се замисли и задобова прстима по столу.

— Та ми болест, госпођо, није непозната из моје дугогодишње праксе — рече доктор.

— Па има ли помоћи, господине докторе? — пита Мара забринута.

— Пије ли он сваки дан? — пита доктор.

— И дању и ноћу! — одговара Мара.

— А уме ли да се напије онако као свиња? — пита даље доктор.

— Та каква свиња; свиња бар, и кад је пијана, прокће, а он, кад се опије, никакав глас више од себе не даје. Лежи као ствар!.

— Врло добро, врло добро! — трља доктор руке усхићено.

Мари сину лице надом, мислећи доктор ће јој сад рећи лек, али је он поли као хладном водом. Вели:

— Њему лека нема, госпођо, али од њега опет може бити неке фајде.

— Ама какве фајде од пијана човека?

— Видите, госпођо, ја сваке недеље држим популарна предавања противу алкохола. Па мени би, знате, добро дошао такав један, као што је ваш муж, и ја бих вам радо плаћао кирију на њега, само разуме се, ако би ми могли гарантовати да ће приликом предавања бити пијан као свиња.

— То вам могу гарантовати, али...

— Платићу вам десет динара од предавања.

Госпа Мара брзо израчуна у себи, колико би то месечно прихода изнело ако би дала мужа под кирију и како виде да је то прилична сума, пристаде и пружи руку доктору. Тако је госпа Мара проводила даље дане издавајући мужа под кирију, а он је отад, сваке недеље, лежао под столом, за којим је

доктор држао предавање, пружајући стално прст на њега.

То је ишло тако неколико месеца, док једне ноћи није госпа Марин приход нађен на улици мртв. Без обзира на то што се ни за какво јавно предавање није том приликом спремао, кочијаш није се напио као свиња, већ као две свиње. И, враћајући се кући, пресвиснуо је на улици.

Доктор и Мара су осетили тај губитак; Мара стога што јој се умањио један приход, а доктор зато, што му се умањио број слушаца.

Удовици без прихода није остало ништа друго, већ да се врати староме своме послу: бацању карата и читању у длан. Како јој је сад тешко било да се поново враћа у службу, те да путем отмених госпођа прибави себи рекламу, она дође на срећнију идеју, да као рекламу држи увек по једну сестричину. Та сестричина није јој служила као помоћница при бацању карата, већ више онако као украс куће. Онако отприлике, као што шустер или берберин држи канаринку у радњи. Канаринка нити уме бријати, нити крпити ципеле, али виси над вратима и, кад муштерија прође, она запева, и обрати пролазнику пажњу на радњу. Е, ту дужност канаринке имала је и сестричина госпа Марина.

И, да видите, то није био рђав начин обраћања пажње на радњу, јер почеше, нарочито старија господа, да посећују госпа Мару, а она им је увек уме-

ла да прочита са длана да су обешањаци и велике
лоле и да их женске радо имају.

То је једнога дана и господин Сими прочита-
ла са длана и отад њихово познанство.

Ето, у ту кућу, тамо негде у Палилули, иза
старог јеврејског гробља, донеше после крштења
малога Симу.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ ДРУГА

Дете за издавање под кирију, са или без намештаја.

Једнога јутра дође госпа Мари једна комши-ка, коју су сви звали прија Стана, а која је позната и по томе, што је знала многе школске лекције, на памет. Она је годинама држала ђаке на стану, и како су сви увек учили гласно, остале су и њој у памети разне дефиниције, деклинације, и свако-јаки цитати. Шта више, када би се свађала са којом од својих суседа, па већ исцрпла сав речник, којим је тако богата та језична област иза старога јеврејскога гробља, она би тек, у највећој жести-ни, подвикнула:

— Квоускве тандем, Катилина, абутере паци-енциа ностра! Квем ад финем сесе туа јактабит аудациа! Иммо веро ин сенатум венит!

И после ових речи, обично би долазило до туче, јер би дотичну противницу таква латинска реченица раздражила много више, но да јој је Стана, на српском језику, опсовала и оца и матер, мислећи

да је ова грди мађарски, на коме се језику, по уверењу компетентних, могу врло ружне речи казати.

Дакле, та комшика Стана дође једно јутро у госпа Марѐ и, пошто је увода ради, припита о свему и свачему, пређе на ствар због које је дошла:

— Ама у тебе, комшика, има некакво дете?

— Па има! — одговара госпа Мара.

— Је л' ти га општина дала на чување?

— Није! — вели госпа Мара. — Некакво друштво за нађену децу, па дали ми га привремено, док не уреде то друштво.

— А ја као дошла — вели прија-Стана — да те замолим да ми позајмиш то дете за сутра пре подне.

— Како да ти позајмим дете? — изненади се госпа-Мара.

— Само до подне да ми га даш!

— А што ће ти дете, по Богу сестро? — пита радознало госпа-Мара.

— Па оно знаш да ти кажем. Не волим, знаш, да се рашчује по комшилуку, ал' теби могу рећи. Идем сутра у општину да тражим сиротињску помоћ, па боље је да имам дете на руци. Оне које имају децу и пре дођу на ред и више помоћи добију.

— А зато ти? — учини госпа-Мара и уједанпут јој паде на памет њен покојни муж кога је издавала под кирију, и боме, леп приход вукла од њега. Па, ко зна, да није однекуд божја воља, кад

јој одузео мужа, да јој да ово дете, на коме би могла можда опет по где што зарађивати.

После кратког размишљања о томе, госпа-Мара се окрете комшики:

— Па могу, могу ти дати дете, комшика, само знаш како је, не бива бесплатно, да ми платиш кирију.

— Па да ти платим — вели прија-Стана — ако је баш до тога. Ево да ти дам динар за једно пре подне.

— Ију, комшика! — зграну се кобајаги госпа-Мара. — Где си ти видела оволико дете за динар? Има му бар петнаест кила.

— Ама, слушај, госпа-Маро — удари сад у погдбу прија-Стана — ја не купујем дете да ми га мериш на кило. Дајем ти динар кирије, а то је баш доста. Не вреди више, Бога ми!

— Е, 'ајде, роди га, па ћеш да видиш шта те кошта. А овако имаш готово дете, само што плаћаш кирију за њега.

— Па добро — одлучи се прија-Стана — 'ајде да ти дам динар и по за једно пре подне ал' да ми сваке суботе дајеш дете!

Тако и угодише, те прија-Стана већ сутрадан дође по дете. Тако Сима, у својим најранијим годинама, кад су друга деца само од штете својим родитељима, поче да привређује. Сваке суботе би долазила прија-Стана и односила дете у општину а на подне би исплаћивала погођену кирију.

Разуме се да цела ствар није могла дуго да остане тајна у комшилуку. Али то, што је откривена тајна прија-Станина, није ни мало омело Симу у његовом привређивању, већ на против то му је још била реклама.

Тако, не прођоше ни две суботе откако је Сима почео да зарађује, а дође госпа-Мари једнога дана нека тетка-Роска. Та тетка-Роска, ма да није комшика, већ седи у једној удаљеној улици иза Новог гробља, ипак је позната свима и свакоме на далеко и по целој томе крају. Нико као она није знао да прави тако добру боју за косу, а знала је и да лечи ујед од бесна пса, пришт, црвени ветар; знала је да лонцем дигне пупак ако је спао и још многе вештине и лекарије. Но није тетка-Роска само по томе била позната, већ и по једном особитом наслеђу свога мужа. Покојник је био музикант и у томе браку Роска је научила да свира у хорну. Сви-рала је као прави музикант и песме и игре и разне маршеве и разне војничке знаке, као: повечерје, јуриш, збор и многе друге.

Жене су јој се дивиле, а деца су је обожавала због тога. Колико пута би јој рекле комшике:

— Чудо се, Роска, не решиш да идеш у војне бандисте:

— Ишла би' — вели им Роска — кад би знала да би ме примили за наредника, али за редова не би'.

— Па шта знаш, можда би ти дали за наред-ника кад би чули како лепо свираш?

— Та дали би ми, знам ја да би ми дали, али ја би' тражила да ми се признаду и године службе, па то не знам би ли пристали?

— А које године службе?

— Па које им воља, или оне што сам их провела са покојником у браку, или ове што проводим као удовица. Које им воља, мени је свеједно!

Тетка-Роска није свирала за новац, нити је сматрала то као какав занат, већ за своје уживање. Изнесе тако пред вече шамлицу под дуд у авлију, па дуне у хорну: „Сунце јарко не сијаш једнако!“ — а сва деца из комшилука се обесе на плот. По који пут, кад се накупе жене или девојке, па се разве-селе, хоће да им засвира и коло, а кад се жене у авлији заваде, она изнесе своју трубу па с прага дуне: „Јуриш“ и збиља одушеви оне те се дохвате за кике и туку се уз пратњу музике.

Но она ову своју трубу уме и другаче да употреби. Тако је ту скоро једном општинском извршитељу, који јој је хтео пописати ствари, разбила главу трубом. Како је у свакој уређеној држави забрањено власти разбијати главу, то је, разуме се, извршитељ поднео суду тужбу поткрепљену лекарским уверењем. А како је ствар постала врло озбиљна, Роска је морала узети адвоката, јер јој је предстојало бар неколико месеца затвора.

То је било у очи самог дана суђења, када је Роска дошла у госпа-Маре.

— Сутра имам суђење — вели — па сам дошла госпа-Маро, да ми даш то твоје дете колико само до подне.

— Ју, а шта ће ти? — изненади се госпа-Мара.

— Треба ми. Знаш, друго је кад идеш на суђење и понесеш дете у наручју. Онда се судије сажале, сажали се и сам тужилац и његов адвокат, сажали се и онај момак пред судском канцеларијом, сажали се и сама публика. И онда, знаш, то мора да доведе у забуну; јер ако мене осуде на затвор, шта ће с дететом. Па то, знаш, дошла сам да ми даш то дете.

— Не могу — одговара госпа-Мара — сутра ми је заузето.

— Како заузето?

— Па има да иде у општину. Сваке суботе мора да иде у општину.

— Ама што ти је, жено, — ишчуђава се Роска — па сутра је петак!

— Је л' петак, Бога ти?.. Јес', боме, где сам се ја дела!

— Па можеш ли ми дати дете за сутра?

— Оно могу, није да не могу само, знаш како је, ја од тога живим.

— Па да ти платим, не мислим бадава. Само, немој да зацениш. Шта ми тражиш за дете сутра до подне?

— Не умем да ти кажем! — узео се снечивати госпа-Мара. — Кад човек зрело размисли, ово ће дете теби на суду више да помогне него ли и сам адвокат. Е, па, ето, процени сама, према томе шта ћеш платити адвокату.

— Иди, жено, с милим Богом, где би ти дете метала на равну ногу са адвокатом. Него да ти дам три динара до сутра у подне. Прија Стана ти плаћа динар и по, а ја ево три.

— Истина је — брани се госпа-Мара. — Стана ми плаћа динар и по, али ми је она стална муштерија, сваке суботе. А ти сутра, па никад више. Друго је то кад би ти сваке недеље разбила главу по коме трубом, онда би ти дала јефтиније.

Најзад после дужег цењкања, погодише се за пет динара на дан и мали Сима пође у првостепени суд на суђење. Адвокат тетка-Роскин са необичним усхићењем дочекао своју клијенткињу, кад јој спази дете у наручју, јер је иначе муку мучио не могући да нађе аргументе којима би је пред судом бранио.

Овако: „Несрећна мајка“, „Ако закон има права да осуди матер, нема право дете“, „И ви сте, господо судије, родитељи“ и т.д. све су то довољни мотиви, ако не за Роскину невиност, а оно за адвокатов говор.

И одиста, тај је говор тако сјајан био, да се и сам државни тужилац, који је по својој професији позван да има тврдо срце, заплакао пред судом

и опростио туженој. Тако је Сима спасао на суду тетка-Роску и ова, чим је вратила дете, положила је поштено таксу од пет динара, а затим отишла кући, дочекала хорну и одсвирала: „Ала удем, ала знам!”

Али, једнога дана, дође госпа-Мари млада и лепо обучена дама. То није госпа-Мару много изненадило, јер су јој долазиле погдекад и госпође, ради бацања карата и гледања у длан, ма де је она више са господом радила.

Ова млада госпођа, чим седе, поче отворен разговор. Вели:

— Чујем, госпођо, ви имате једно дете које издајете под кирију?

— Ју! — зграну се госпа-Мара и чисто се преплаши. — Ко вам је могао рећи?

— Ама, слушајте — узе да је умирује млада госпа — нисам ја ваљда дошла од стране полиције па да се плашите од мене. Дошла сам што и мени тако једно дете треба па би вам поштено платила кирију.

— Ја не дајем дете под кирију — даље се брани госпа-Мара — али бих волела да знам зашта вама треба?

— Па, ево, казаћу вам искрено! — узе реч млада госпођа. — Ја имам, знате, мужа шушумигу. Налепио ме Бог за њега па га кроз цео живот вучем. Он је практикант, али се не може ни на једном месту да скраси више од шест месеца. Таман почне лепо да иде у канцеларију, таман лепо удесимо

живот у кући, а њега истерају из службе. И то све због неких ситница. Ево сад, молим вас, био је практикант у кварту, па имао да изда уверење некеме због суђења на суду и он у томе уверење изоставио реч „не”, те на основу тога буде отпуштен из службе. И сад за једно „не” само, за два проклета слова, отпуштен из службе. Па је ли то правда, молим вас? И што је најгоре, знате, то је што мени задаје главобољу, јер ја му увек израђујем службу.

— Ви? — учини госпа Мара.

— Па јес’ ја — настави практикантовица. — Казала сам вам, он је шушумига, па не уме. Он уме само да изгуби службу, а ја имам муке да му је израдим. Па, знате, кад је министар још млад човек, то некако још иде. Или ако није министар, а оно бар начелник министарства кад је млад човек. Ал’ сад се десило па и министар и начелник матори људи. Ја не могу да разумем какав је то ред: једна млада држава па тако матори министри. То само код нас може да буде!

— То је истина! — вели госпа-Мара — ал’ ја опет не разумем шта ће вам дете?

— Како не разумете? — чуди се практикантовица. — Да је министар млађи, ја би сама ишла к њему. Не би морала ни да се заплачем, доста је да се насмешим и мој би шушумига добио службу. Ал’ овако, овај је министар стар, кажу да је имао децу

па је погубио. Е, па, понећу дете у наручја, запла-
каћу се, он ће се сажалити и мој ће шушумига доби-
ти службу.

— Па јес', то може! — учини госпа-Мара —
само, како ће ја вама да дам дете кад вас и не по-
знајем.

— Ју, Боже мој! — изненади се практикан-
товица. — Што, ваљда се бојите да вам га не вра-
тим. Па не тражим вам ја на послугу либаде, или
сребрне кашчице, или амрел, па да вам не вратим.
Да је мени било до деце, могла би их имати каквих
хоћете фела, а сад још да узимам туђе дете.

— Па знам, ал' опет...! — врти сумњиво главом
госпа-Мара.

— Најпосле, ако се бојите, даћу вам реверс.
Даћу ономе моме шушумиги па ће ми написати ре-
верс сасвим по закону.

— Добро, то пристајем, али... Колико мислите
да ми платите?

— Па да вам дам пет динара.

— Таман! — учини госпа Мара. — Ово дете
ће вашем мужу да изради службу, а ви за то само
пет динара.

Најпосле погодише се за десет динара с тим,
да практикантовица унапред плати кад дође за
дете и да донесе реверс.

Сутрадан дође практикантовица мало сирот-
није обучена (ради сажалења господин министро-
вог), положи десет динара и реверс који је гласио:

Р Е В Е Р С

На једно мушко дете узето на послугу од госпође Маре Здравковић, овдашње, са обавезом да га у исправном стању вратим.

Стана Терзић,

Одобравам поступак своје жене

Јеремија Терзић

бив. практикант

Како је било све у реду, то крете Сима на аудијенцију министру, где је одиста успео и онај шушумига доби службу.

Тако се Симинова слава постепено ширила. Најпре је почео рад у непосредном комшилуку, па онда даље, па све даље, док једног дана не дође до госпа-Маре један човек чудна изгледа. Прљав и неизбријан, у сомотском капуту и чудо живих очију. Он објасни госпа-Мари да је вештак који зна да гута ватру, вино да претвара у воду и воду у вино и свакојака друга чуда да чини. Кад се госпа-Мара запрепасти и неверице га погледа, он извади из џепа један србрн дводинарац, стави јој га на длан, рече некакву реч и дводинарац уједанпут нестаде.

Госпа-Мара се запрепасти тој вештини непознатог човека и боље му легитимације није требало. Кад је на тај начин стекао поверење њено, он јој објасни и ко је и зашто је дошао.

— Ја сам Илија Божић, први српски вештак. Гутам ватру, претварам вино у воду, лајем као пас, маучем као мачка — и он настави да ређа све своје вештине, а кад то заврши он рече да је сутра Марков-дан, велики црквени празник код цркве Светог

Марка, и да је он саградио нарочиту шатру где ће се продуцирати, али му је потребно једно дете, за једну сасвим нову тачку програма.

— А шта би ви радили с њим? — упита радознало и престрављено госпа-Мара, бојећи се да овај волшебник не претвори Симу у јаре или тако нешто.

— Детету неће ништа бити. Имам једну нову, сензациону тачку, у којој ја из јајета излежем дете. Ето само зато ми треба. Платићу вам десет динара за дан кирије и добићете једну бесплатну улазницу.

— Знам, ал' да ми дате реверс на дете! — рече госпа Мара, која је сад већ научила на тај нови ред да не даје дете без реверса, те, пошто вештак и на то пристаде, утврдише погодбу.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ ТРЕЋА

Марков-дан.

Марков-дан је велики београдски празник. Тога се дана уортачи храм Господњи Светога Марка са панорамцијама, циркусцијама, бурекцијама, бозацијама, кесарошима и свирачима и направе такав џумбус на Таш-Мајдану, да је то просто једна милина видети и чути. Други храмови београдски прослављају много тише и скромније своју црквену славу, ави овај храм, ваљда зато што је чувар гробља, куће мира и тишине, сматра да треба једанпут годишње и мртваци да се провеселе, и направи такву цеву по гробљу да мртваци, ако се баш и не дигну да заиграју у колу, а они се бар прврну или помере у гробљу, а то је довољно успеха од стране цркве.

Та црквена слава почиње врло лепо и свечано. Најпре у рану зору, одмах иза Краљевога Дворца, припуцају тако страховито прангије, да изгледа као да бар десет аустријских монитора бомбардују варош. Грађани престонички скачу буновно из постеља и јуре необучени на улицу, да

виде наилази ли већ непријатељска војска; није ли можда експлодирала барутана на Топчидерском Брду или, нису ли се у двору, место једнога, родила два престолонаследника.

Рани пролазници, млекације, бозације и ноћне патролције, које се враћају у касарну на спавање, објашњавају преплашеним грађанима да је данас Марков-дан и да света црква скромно објављује своју славу, те се грађани, умирени, враћају у постељу, да наставе прекинути сан.

Затим, уз пуцњаву прангија, свештеници одслуже службу божју, што је сасвим згодно, јер, ако Господ Бог не буде чуо глас њихове молитве, метке из прангија мора чути. После службе божје настаје народно весеље: стану шкрипати ћеманета под шатрама, стану цикати трубе панорамциске, пиштати вергле рингишпилске, грувати бубњевци циркусијски, а уз све то, складно, пристаје дрека бозацијска, песма циганска, запевка просјачка и кукњава оних, којима су већ одсекли кесе. И тако се направи једна гужва, џумбус, дрека и ларма, управо као што и приличи храму господњем.

Светина гамиже и повија се, учествује у ларми и надвикује се. Коло се вије крај гробова, иза разних споменика, шетају се млади, усамљују се и шапућу љубавне речи. Тако, иза црнога мраморног споменика неког државног саветника који је, према запису на камену, био „предан служитељ књазу и отаџбини, примеран отац и веран супруг”, ено их,

онај бркати чиновник Управе Фондова и она мала удовица са црвеним жипоном под црном удовичком сукњом. У осталом, зашто и не би споменик, подигнут на гробу једног „верног супруга“, послужио за заклон иза којег ће се скрити љубав једне удовице?

Па онда, ено једнога наредника и куварице господин министрове, сели су на гроб жандармеријског капетана и гласно се кикоћу, док не досаде грешноме капетану те дрекне из гроба: „На рапорт, наредниче!“ Па ено га онај пректикант, наслонио се на споменик покојнога попа Милије и говори једној девојчици скарадне речи, тако да би поп Милоје и жив морао поцрвенети, а камо ли неће мртав. Тамо опет, далеко иза цркве, међу гробовима зараслим у травуљину, двоје младих из Палилуле, седе на гробу професора Стаменковића и говоре о љубави језиком, због којег покојни професор у гробу чупа последње остатке косе из своје лубање. Јер ваља знати да је покојник онај познати професор српскога језика, који је за живота, и кад је на најнезгоднијем месту нашао згужвано парче новина пре но што би га употреббио, најпре коригирао и исправљао све грешке граматичке. И онда, можете мислити како је њему у гробу сад, слушати изјаве љубави на палилулском наречју.

— Сутра да ме чекаш на капију, — вели млади палилулац.

— Хоћу, али да те не видим више са Мицу!
— одговара млада палилулка.

А професор се тресе у гробу и преврће се и буса се у груди.

И док тако млади парови, надахнути благодарношћу према матери цркви, која им даје прилике да, усамљени међу гробовима, граматички или неграматички изјављују љубав, дотле се остала, незаљубљена публика, тиска око лецедерских шатра, кафана, панорама и циркуса, где пажљиво слуша позиве и објашњавања оних несрећника са дугачком капом, намазаних образа брашном и набреклих вратних жила од дерњаве.

Пред циркусом, који носи назив „Први српски циркус” грува у бубањ Стевица, бивши паракувар у кафани „Србија”, који служи сад за динар и по дневно као клоун, чија се клоунска шала састоји у томе, што му сви од реда у циркусу одваљују шамаре, тако да га, према надници, не кошта један шамар скупље од пет пара чаршијских. Набрелих жила и промукла гласа, Стевица позива свет да за грош види највећег светског вештака Радојицу Симоновића, познатог у свих пет делова света под именом „Гумаластика-човек”, који је на великој светској утакмици однео прву награду. Свет улази у циркус и гледа тамо гумаластику-човека, који се превија лево и десно, завлачи главу међу колена, пребацује ногу преко врата и одвали узгред по неколико шамара Стевици паракувару.

Пред панорамом, познати Пера телал, који је метнуо на главу бели цилиндер, ваљда да би личио на странца, дере се из свег грла: „Изволите, госпо-до, да видите што ћете ретко кад у животу имати прилике да видите. Земљотрес у Месини, најстраш-нији догађај овога века. Варош богата и напредна лежи сва у рушевинама. У даљини се види везув „Етна” како још бљује ватру. Слика је тако добро израђена да се голим оком може да види, како се и сад још тресе земља. Сем тога, имате да видите највећи проналазак прошлога века: водопад Ни-јагару. То је управо падајуће море; шеснаест Дуна-ва и четрдесет и три Саве да направе једно акцио-нарско друштво, па не могу дати толико воде. За-тим, браћо и сестре, имате видети смрт Наполеоно-ву, из које се лепо и јасно види како и најсилнији човек на свету мора умрети. Крај самртничке по-стеље покојникове са налази Света Јелена, заштит-ница Наполеонова!”

Ето, тако сазива свет Пера телал и свет гомила-ма улази у шатру, гледа кроз округла стакла на ша-рена платна, и враћа се задовољан што је видео везув „Етну”, Свету Јелену крај постеле Напо-леонове и велики проналазак Нијагару.

Пред трећом шатром, један дугајлија свира у ватрогасну трубу, и кад успе да обрати пажњу на себе, позива публику да види паук девојку. „Чудо природе, девојачка глава, а тело и ноге од паука. Овај чудновати створ ухваћен је у прашумама пара-

гуајским и са тешком муком припитомљен!" Улази свет и то чудо да види, али се враћа разочаран, јер их већина позна главу Мице ајнлегерке, а један бандиста је чак и узвикнуо из публике: „Мицо... твој! знао сам да си змија, а сад па паук изађе!" Нашто му је паук-девојка одговорила: „Марш, свињо бандиска!"

Али, највише се публика тискала испред једне шатре која носи поносни наслов: „Први српски вештак Илија Божић!" То је стари вашарски ескамотер, који је све вештине на свету изучио, изузимајући вештину да говори српски. Ми смо га већ срели у прошлој глави овога романа.

Посетиоци, који излазе из његове шатре, причају о једној новој тачци његова преграма, коју на досадањим вашарима није изводио, а која је право чудо од вештине. Он узме једну малу ширу корпу, по њеноме дну положи, место сламе, пуно оних телеграфских пантличица од хартије; затим узме једно јаје које да претходно публици да га прегледа, те да се увери да то није никакав швиндл; па онда положи оно јаје на хартију и сам лично седне преко јајета у корпу. Чим он седне, почне да свира вергл, да би публици прекратио време док се јаје не изведе. Уз музику, разуме се, и он из корпе додајује публици разне вицеве, због којих младе жене обарају погледе а млади људи одушевљено аплаудирају. Најзад, вергл у једанпут стане, Илија објављује да је процес готов, устаје из корпе, диже ову на сто,

завлачи руку у њу и отуд, из телеграфских пантљика, износи голо, а Бога ми, доста одрасло дете. Да би свако наопако тумачење одбио, Илија одмах сам објављује да је то дете зато тако крупно што је он као мушко седео на пологу, да је женска особа била насађена, дете би било ситније. И самом вештином и овим „вицем” публика се одушевљава и аплаузу нема краја.

Та сензациона тачка програма, о којој се по целом вашару говори, одводи силну публику у Божићеву шатру и тако Сима, у новој својој улози, привређује Илији Божићу силан новац.

Разуме се, да оваква сензација изазива и разнолике коментаре у сакупљеној публици.

— Па добро, а кад би он метнуо туце јаја, би ли излегао дванаесторо деце? — пита палилулац банаћанин једног продавца лимунаде.

— Па може, дабоме, кад може једно, може и дванаест! — одговара са уверењем продавац лимунаде.

— А сваки сат по дванаест?

— Па кад може сваки сат по једно, може сваки сат и по дванаест.

— Па јес'! — вели банаћанин — а то би, ако би цео дан лежао на јајима, могао по сто и педесет деце на дан да изведе?

— Па јест, тако ће да изађе, ако му оставиш ноћу да спава и да се одмара!

— Па колико би онда могао да излеже за годину дана?

Узеше обојица да рачунају, али никако да изађу на крај. Час им изађе 14.000 на годину, а час 400.000 хиљада. Најзад им приђе жандарм са линије, који би чешће овде свратио на чашу лимунаде, те он потезе хартију из џепа и поче писаним цифрама рачунати. Знојио се и он дуго, мучио се, писао и бри-сао, псовао цифрама и оца и матер, ал' тек, на крају крајева, израчунао је да би Илија Божић могао за годину дана да роди 50.000 деце.

— Их! — учини банаћанин.

— А баш да му скинемо и Ускрс и Божић и још који велики празник, нек се човек одмара, па опет може да изведе 45.000 деце годишње, а то је таман једна дивизија — вели жандарм.

— Ала би ми могли имати силну војску! — одушевљава се банаћанин.

— Бога ми, њега би требало да откупи Ми-нистарство Војно — размишља жандарм.

— Ама кога?... пита продавац лимунаде.

— Па овога Илију Божића! Баш ћу да разго-варам о томе са поднаредником.

— Јок, не мора њега да откупи Министарство, него нека му добро плати па нека научи наше тој вештини! — вели продавац лимунаде.

— Готово, тако је боље — резонира жандарм — па нека наши генерали науче ту вештину, и лепо нека се донесе закон да је сваки генерал ду-

жан да лежи годину дана на јајима док не излеже себи дивизију.

Док ова група у том смислу и даље размишља, дотле жене, скупљене око лецедерске шатре, говорећи о истој ствари, не могу да се измире с тим, како то Илија Божић излеже увек само мушко дете а никако и женско.

— Може и женско, може, питао сам га — добацује им чича, продавац лецедерских колача.

— Како може? — питају радознале жене.

— Легне на ћуреће јаје и онда се излеже женско! — добацује им чича.

И тако се широм целог вашара води жив разговор о овој сензацији и слава Симинова све више расте. И та би слава у недоглед отишла, да је Сима није сам једним гестом покварио.

На име, како је цео дан био голишав, њему је морао назепсти стомак. И, кад је била најсвечанија представа, око четири часа по подне, коју је походило и само свештенство Светога Марка, Сима је почео да се дере и плаче пре него што је вештак и сео у корпу. Разуме се, вергљ је почео нагло да свира не би ли угушио Симин плач, ал' се он тако крвнички дерњао, као да је вероватно хтео пред свештенством цркве Светога Марка да поквари представу.

Но то још не би било све зло, да Сима није отишао корак даље. Илија Божић је скратио време свог лежања на јајету, само да би забашурио

плач детета које се још није ни излегло и, кад је попео корпу на сто, са узвиком: „И тако, господо, ви ћете се сад уверити да се дете из јајета излегло!” он је, по досадањем обичају, завукао обе руке у корпу и из телеграфских хартија изнео Симу. Само, овом приликом, његове су руке изгледале као да их је умочио у жуманце, а Симинови извесни делови тела били су намазани истом бојом.

— Разбило се јаје! — викнуше неки из публике ударивши у смеј.

И сва би публика примила то објашњење да не поче да је дави нарочити смрад, због којег и сам прослављени вештак запуши нос.

Разуме се да поче публика најпре да гунђа, затим да псује и најзад се по целом вашару распростре глас о ординарном швиндлу вештаковом.

Тако, лакомисленошћу Симином, пропаде та сензационална тачка у програму првог српског вештака и он врати дете госпа-Мари са узвиком:

— Ево вам га, није за посао, то је једно скроз недисциплиновано дете!

Ипак је Сима зарадио кирију за тај дан, а то је главно.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ ЧЕТВРТА

Из које ће се видети, да док мали Сима ради, ни велики Сима не седи скрштених руку.

За то време док је Сима, издаван под кинију, ишао од руке до руке, није ни мало застао рад на оснивању „Друштва за находчад“, већ се на против ствар развијала својим нормалним током.

Као што је читаоцима познато, према закључку прве конференције, изабран је један одбор петорице, коме је стављено у задатак да набави са стране правила сличних удружења и да их проучи, те да сазове ширу конференцију којој би о томе своме раду реферисао.

Сад је, дакле, све било на одбору петорице, који се тражио, а никако да се састане. Погрешка је можда била у томе, што се тај одбор петорице није конституисао, те да се зна ко је председник, па он и да сазове седницу. Али овако, очекујући једно на друго, прођоше боме и два и три месеца. Најзад се, на једвите јаде, састаде одбор петорице, и на седници која није дуго трајала, би решено да свако од њих пише коме, те да добави правила сличних друштава.

Е, дабоме да је сад требало чекати одговоре, нашто је такође прошло још четири месеца, али најзад састаде се опет одбор петорице, те изабра из своје средине двојицу који ће целу ствар проучити. Та су двојица проучавала ствар једно два три месеца и два три пута сазивали одбор петорице, који се, након месец дана зивкања и тражакања, једва састаде. Ствар је била проучавана у две три седнице, које су се сваког месеца једва по један пут могле састати, те најзад у последњој седници реше петорица, да се опет сазове конференција.

Дабоме, док се конференција сазвала, прошло је још месец дана и, дабогме, како је на прву заказану седницу дошло свега двоје или троје, то је после месец дана сазвана поново седница.

Ствар је изгледала да је већ приведена крају, јер на овом састанку конференције имала су да се, на основу реферата петорице, израде правила и изабере одбор и тада би друштво било основано. Али, устаде неко и рече, како налази да је уопште мали круг грађана сазван, да је ова идеја тако велика, тако пространа, те да интересује и најшири круг грађанства и зато је он да се ова конференција одложи и да се за идући састанак позове што шири број грађана.

Предлог би усвојен, а г. Сими поверено да закаже идућу конференцију и да на исту позове што шири круг грађанства.

После два месеца једва се састаде читав шематизам у сали „Грађанске Касине”, али сад устаје онај исти предлагач, са прошле конференције и рече, како је конференција њега рђаво разумела и г. Сима, сазивајући широк круг грађанства, извео је само у пола његову мисао, односно његов предлог. Он је био зато и при том и сад остаје, да би у ово друштво, па дакле и на конференцију, требало позвати и женскиње. Појам „родитељска љубав”, који је основа овог друштва, не може се замислити без мајке. Он у толико пре иште да се његов предлог усвоји, што је чак и идеја о образовању овог друштва поникла од једне женске, од поштоване госпође Босиљке Недељковићке.

Разлози, којима је предлагач поткрепио свој предлог били су тако јаки и оправдани, да је и сам г. Сима Недељковић први узвикнуо: „Тако је!”. А кад је он, који је био највећи противник одлагања, узвикнуо: „Тако је!”, прихватила је и цела конференција.

И тако, седница би поново одложена, а г. Сими поверено да идућу закаже и на исту позове што већи број женскиња.

То је био велики посао и г. Сими једва за четири месеца пође за руком, служећи се списком чланица „Женског Друштва” као и списковима других друштава, да сазове нову конференцију.

Дође дан и те нове конференције, која је блистала многобројношћу посете уопште и присутношћу лепога пола напосе.

Међу првима је дошла бабица, свастика г. Срећка Остојића, окружног начелника у пензији, и госпођа Босиљка. Затим госпођа Јанковићка, која нема од срца порода и зато негује кучиће, па госпођа Петковићка, којој се не држе деца, али јој се бар не држе ни мужеви; па госпођа Јанковићка, која сваке године иде у разне бање само зато да би родила, али се не спомаже стога, што и муж увек иде с њом; па госпођа Јаковљевићка, која има десеторо деце а једног мужа, док би Бог, да је само праведан, то јој би обратило удесио; па госпођа Стефановићка, која воли напуштену децу али кад су одрасла, па ипак је дошла не могући да одоли својим племенитим осећајима; па госпођа Станковићка, која нема деце, али има материнске осећаје, и већ пуно других које тако радо иду на конференције.

Г. Сима је пливао у радости, видећи овако леп одзив, и видећи своју идеју већ остварену. Надао се, да сад онај пакосни предлагач неће имати шта више предложити што би одложило конференцију, јер тек неће ваљда предлагати да се позову и деца.

И заиста, предлагач није ништа више предлагао, него је конференција и отпочела, а г. Сима Недељковић једногласно изабран да јој председава. Најпре је одбор петорице изложио свој реферат о

бушкање и оговарање појединих кандидата, а затим гужва и лом, због чега се мораде да прекине рад збора и да се закаже други. На том другом збору појавише се шест кандидационих листа и једва на једвите јаде би изабрана управа. Та управа се конституиса изабрав себи за претседника г. Симу Недељковића.

Г. Сима Недељковић заказа прву седницу, да би друштво већ једном отпочело рад. Али, на тој првој седници, при првом решавању, опази се једна недоследност у правилима, због које се ни до каквог решења не би могло доћи. На име чл. 27. који говори о дужностима председничким вели: да председник не може никакав новчани издатак учинити без решења одборскога, а чл. 40. који говори о дужности и делокругу одборском, вели: да новчана питања ни у ком случају не спадају у делокруг одборски, нити ће он о њима шта решавати.

То сад постане нова сметња, која се није могла избећи те ма шта да се ради, стога одбор реши да се сазове ванредни збор ради измене правила.

Сазове се ванредан збор, на који не дође довољан број чланова и онда се сазове други на коме ће се решавати са оноликим бројем колики дође.

На том другом збору, у место да се измене само чланови 27. и 49, удари се у измену целих правила, јер је, по речима г. професора математике, искуство показало, да и многе друге одредбе нису на своме месту. Како се то на једној седници није

могло свршити, продужи се посао кроз читав низ седница и пошто се на тај начин створише готово нова правила (овом приликом продро је онај порезник да се не зове „удружење” но „друштво”), то и стара управа даде оставку и изабра се привремена управа, која однесе правила на потврду и власт их потврди. Сад се сазове опет збор за избор управе, на који не дође довољан број чланова, а затим збор који ће решавати са онолико чланова колико буде дошло.

На том се збору појави осам кандидационих листа, али највећи број гласова доби листа г. Симе Недељковића и једва на једвите јаде би изабрана управа, која се затим у првој седници конституиса, изабрав себи поново за председника г. Недељковића.

Тако г. Сима Недељковић једва виде своју идеју остварену и сад је само требало заказати прву седницу управе и примити Симу као питомца број један, па је детету за цео живот обезбеђен мир и срећа, а г. Недељковићу за цео живот скинута брига с главе.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ ПЕТА

У којој се још једном потврђује народна пословица: да се планине не сретају, али се живи људи сретну ма кад тад у животу.

Једнога дана, бану у кућу госпа-Марину један чудан гост. Некакав задригао поп у извешталој мантији коју је киша прала а сунце сушило, која се цепала о трње а крпила невештом руком сеоске падије.

Кад уђе, а он погледа око себе, па кад виде да никог нема у соби, сем госпа-Маре, он се поздрави и запита:

— Јесте ли ви, Бога вам, та госпа-Мара?

— Која? — зачуди се она.

— Па госпа-Мара... опростите, знаш, али рекоше ми људи, да ви знате у карте да погађате, па ако сте ви та?

— А, је л' за то? Е, па, јест, ја сам. Извол'те седите!

— Е, баш добро те те нађох! — вели поп и седе уморан на столицу.

— А шта би ви као желели да сазнате? — поче госпа Мара онако из далека разговор, не би ли ма што прокљувала.

— Имам — вели поп — једну велику невољу, па бих хтео... хтео би, знате, све да ми кажете.

— Да вам није ко тешко болестан?

— Није!

— Или да вам није...

— Немоља, ето, беда и ништа више. Нити сам ја крив, нити ми могу што, али знате како је кад обеде човека.

— Е, па, 'ајде баш да видимо што ће нам карте казати!

Госпа-Мара најпре распреди сто, затим се диже и узе карте које су јој увек стајале под јастуком, седе за сто према попу и поче мешати карте, а, разуме се, да не би ћутали, уз мешање проговори реч и две:

— А ви сте удовац ваљда?

— Нисам! — вели поп. — А боље би било да јесам!

— Па боље, дабоме — додаје госпа-Мара — овако попадија вам много смета.

— Смета, него! — потврђује поп.

— А дошли сте ваљда у Београд да мало побегнете од попадије?

— Ама није зато, него невоља ме натерала. Имам суђење сутра а нисам крив, па реко' да видим шта кажу карте.

— Боме, моје ће вам карте казати праву истину. Ја сам на далеко чувена због тога.

— Ама, кажу ми људи!

Кад је госпа-Мара и довољно промешала карте и довољно сазнала, колико јој треба за почетак, она хукну у карте и даде и попу те и он хукну, па онда поче да их размеће по столу. Поређа у четири реда по седам карата и најзад узе још четири у руку, за покривање.

— Хоћете ли да покријем вашу жену?

— Море, покрила је земља да бог да, Боже ме прости! Што ће ми она, она ми је и направила све ово!

— Па добро, да покријем ову девојку?

— Немојте ни њу, због ње сам и оптужен.

— Па да покријем овог великог господина?

— А шта је тај велики господин?

— Па велики господин, генерал, министар тако нешто.

— А је л' може да буде митрополит?

— Може! — вели госпа Мара.

— Е, онда покријте митрополита!

Госпа Мара покри митрополита, покри младу девојку, покри глас и покри беду. Затим отвори те карте и сумњиво поче вртети главом.

Поп претрну жив.

— Колико моје карте кажу, господине попе, ви не гледате добрим оком своју жену.

— Ама што с њом поче, кумим те Богом! Види ти, госпа-Маро, каквим оком гледа мене митрополит?

— Чекајте, господине попо, све по реду да вам кажем. Дакле, чекајте... један, два, три, четири... — и узе госпа-Мара одбројавати све по седам карата и шапутати у себи и вртети главом.

А поп јој гледа у очи као што би у неку књигу гледао. Најзад госпа-Мара диже главу и обрати се попу:

— Како мени карте кажу, господине попо, ви јесте нешто преступили.

Поп се помери на столици па направи покрет као да би хтео то да спори, али ућута да чује што даље карте кажу.

— И вама је ваша жена противна, а све због неке младе девојке.

— Јес', због ње! — учини поп.

— И вама, како да вам кажем, прети као нека опасност од неког великог господина.

— То је митрополит! — дрекну поп. — Казао ми је јуче да ће ме обријати!

— И вама ће да се суди.

— Јес' и зато су ме звали.

— Неке црне судије.

— Духовни суд.

— И ви нећете добро проћи.

— Па дабоме, кад је цео свет скочио на мене.

— Е, ето, то моје карте кажу! — заврши госпа-Мара.

— По Богу брате, како све од речи до речи погодише. А нисам крив, тако ми...

Госпа-Мара се ђаволасто насмеши па му узе руку и у длан загледа.

— Е, извините господине попо, али ево баш се овде јасно види да сте ви нека велика лола.

— Ама где то пише? — пренерази се поп.

— Па ево овде, ја то са длана читам. И не само што сте лола, него умете некако око женских, па нема те женске коју ви нећете преварити.

— Ама је л' истина тако стоји? — гракну поп са усхићењем.

У то уђе и сестричина и унесе кафе.

— Изволите! — вели госпа Мара. — Ја моје муштерије не пуштам без кафе.

Поп пружи руку за кафу и погледа у сестричину, а ова се љупко насмеши па изађе.

— Ето, ето, кажем ја да сте ви нека лола. Ето, тек што сте погледали у ово девојче, а оно се већ смеши на вас.

— А је л' вам није сестра?

— Није ми ништа, него седи тако ту код мене...

— А ви, овај — увија поп — издајете ваљда и собе под кирију?

— Не издајем, боме, него тако, кад се намери који добар пријатељ могу да га примим за ноћ две, дабоме ако добро плати.

— Па јест, — узврда се поп — а ја, право да вам кажем, баш се намерио у рђав хотел. Није ме жао пара, ал' волео бих тако да имам с ким увече да проговорим. Знате како је, кад човек има какву бригу на глави, па воле да се разговара.

— Па може, колико за вечерас и сутра. Изволите ако је по вољи!

— Баш вам хвала као сестри. Знате незгодно ми је и као свештеном лицу да седим по хотелима. Велим приватно!

И удесише да поп купи месо и вино, па сестричина да скува вечеру и да поседе мало увече те да утеше попа.

Е, сад кад би то био обичај у романима, да писац истога разговора директно са којим лицем из свога романа, онда би разговор између писца и овога попа, овако од прилике изгледао:

Писац: Ама, попе, ја канда тебе однекуд познајем?

Поп: Може бити, господине, али се не сећам да смо се видели који пут.

Писац: Како да се не сећаш, попе? Па ниси ли ти онај поп што се беше врзмао око Анике?

Поп: Које Анике?

Писац: Па оне Анике Алемпијеве.

Пой: Јес', сећам се покојног Алемпија.

Писац: Ама, биће, попе, да се сећаш и Анике?

Пой: Па јес', биће да је то Алемпијева Аника!

Писац: Алемпијева, дабоме! Дакле ја сам тебе, попе, виђао у првој глави овога романа код Анике; па сам те видео, попе, у петој глави овога романа, када си крштавао оно Аникино дете. Па сам ја тебе, мој прелепи попе, видео у десетој глави овога романа, кад си рано у зору кренуо из села, носећи дете под мантијом; па сам те видео, попе, код среског начелника како се увијаш као змија у процепу. Па, попе, ако се почем сећаш, ја сам видео и ону твоју бруку у дванаестој глави овога романа, кад оно мал' не пуче глас да си се породиио; па смо се онда још срели и у четрнаестој глави овога романа, у канцеларији адвоката Фиће. То нам је био последњи састанак. Ти оде затим у село, а ја са дететом остадох неко време ту, у вароши, па после крену смо у Београд.

Пой: Јес, боме, видим, сад да се познајемо. Па како сте?

Писац: Ето, хвала Богу! А како сте ви, попе?

Ето, такав би се разговор морао водити између писца и овога попа, јер тај поп што је дошао у госпа-Маре да му размеће карте, није био нико други него поп Пера из Прелепнице.

Е, сад, пошто знамо који је то поп, 'ајде да га не испуштамо из очију, јер какав је шерет може

нам још побећи, те би писац онда био у неприлици, не знајући како да заврши ову главу.

Кад је било пред вече, ево ти попа, сели се из хотела у госпа-Маре. Носи собом бисаге, а у њима, сем својих ствари, још и месо, хлебац, воће, вино и други неки мезелуци. И то вече, може се рећи, пројело се у кући госпа-Мариној једно врло лепо и чисто фамилијарно вече.

Поп се у почетку ка' мало затезао, али, које добро вино, а које топли погледи сестричине, и он ти се раскрави као снег на пећи.

Поп је прво причао о својој „сврачици“, како је он назигао своју жену, ако се ко од читалаца добро сећа, и савијао је прсте у песницу те показујући коштане зглавке, рекао: „Ево, Бога ми, оваква су јој леђа.“ Затим је причао о овоме и ономе, док нису госпа-Мара и сестричина навалиле да им се искрено исповеди, зашто га суде сутра, јер су слутиле да и то мора бити нешто занимљиво.

— Ах, то мора да је нешто врло занимљиво!
— додала би сестричина, молећи попа Перу да им прича због чега га суде.

— Ама није ништа, — брани се поп. — Једна беда и ништа више.

— Па ако, причајте нам! — наваљују оне.

— Има, знаш, у селу нашем нека девојка Стана — узе поп да им прича. — Израсла као борић, образи јој ка' две полутине заруделе брескве, а очи као два упаљена кандила у која си до врх вршка

налио зејтин. Кад прође крај тебе, не можеш да се не окренеш за њом.

Па, та девојка, имала некакву парницу у граду. Остала без оца и мајке, а ујак јој хтео да заједе једну њивицу, све што јој је остало од мајке, па науче је те потегне у град да се тужи. Често је ишла у град ради те парнице, и, напослетку, добије парницу ама изгуби част. Кад се после смирила у селу, њу почну мучити рђави снови; није могла по целе ноћи да спава од рђавих снова. Сретне она мене једанпут тако, враћам се са вечерња кући, па ми се пожали, вели: „Оче, шта ћу и како ћу, не могу да се смирим од рђавих снова!” — „Е, ћери моја, рекнем ја њој, а имаш ли ти какав грех на души?” „Па имам” прошапта она, а оборила очи и обли је румен те дошла још лепша, тако да се ја мал’ не маших њених образа, али куд ћу наред пута где толики свет пролази.” Е, па, синко, кад имаш греха и признајеш их, онда ништа лакше. Данас је видиш, среда, да ти постиш ова три дана до недеље, а у недељу по подне да дођеш мојој кући да се исповедиш. Па ћу ја видети, ако баш није велики грех а ја ћу измолити у Бога опроштај и он ће те опростити рђавих снова.”

Чим сам стигао кући, а ја, кобајаги забринут, кажем попадији да сам чуо од неког трговца, који по селима купује храну, да јој је сестра нешто слаба. А њена сестра попадија у једној варошици, дан и по хода од нашега села.

Попадијаа се забрину те сутра ће ми рећи: „Знаш шта је, Перо, да ме пустиш да одем сестри, јер брине ме много њена болест!” „Како те не бих пустио, велим ја њој, сестра ти је, а њу једну имаш!” И тако ти ја испратим попадију те у недељу останем сам код куће.

Кад у недељу по подне, ето ти Стане. Постила три дана па јој се подвукле очи те дошла некако лепша. „Седи, ћери, велим ја њој, седи ев’ овде, близу мене! Седи и казуј ми све редом, исповеди ми се!” И она поче све од реда да ми казује. Те млади адвокат, те писар у полицији који је саслушавао, те некакав сведок, те секретар суда, а све то за љубав оне њивице. „Хоће ли ми Бог опростити грехове?” пита она. „Ама није то никакав грех!” тешим је ја. „Не брани Бог никоме љубити се. Ево, видиш, и ја сам божји служитељ па не ускраћујем никад себи кад нађем тако штогод младо и лепо!” И после ја њој сасвим докажем да то није грех и она се потпуно увери да ја себи не ускраћујем кад нађем тако што лепо и младо.

Попадија се по недељи врати од сестре и вели ми да јој је сестра здрава здравцита, те мора да је онај трговац слагао. И ја пристанем уз то, али она девојка, Стана, сретне ме па ми се пожали да још једнако сања рђаве снове.

„Не бива другаче него опет да се састанемо, да ми се исповедиш, али више није потребно да постиш!” Јест, ал’ мука жива, нема где да се састане-

мо. Код мене у кући попадаја, код ње у кући некаква њена тетка, те мука жива. Најпосле, предложи она да рано у зору дођем код ње на таван. Кажем ја њој да мени као свештеном лицу не приличи пети се на таван, али она остаде при томе.

И све би било лепо, али морао ме је когод спазити кад сам се пео на таван, те отрчати и јавити попадаји. Има код нас у селу неки Радоје Крња, са којим сам у завади и који ме увек тако лови, те биће да је он. И тако ти ја таман почнем да исповедам Стану, а затресе се таван и упаде попадаја као љути змај коме седам пламенова бије из чељусту. Скочи најпре на мене и ишчупа ми пуну шаку браде, па онда на девојку и измеси је, измеси је као што би хлебац у наћвама месила. А ни девојка ни ја да зинемо. Јачи сам од попадаје бар десет пута, али, тако, одузео ми Бог руку па ни да макнем!

Па да је то бар све, него кад пођох да сиђем са тавана, а онај Радоје Крња искупио пола села па ме сви чекају доле као да силазим, Боже ме прости, са Синајске Горе да им донесем Божје заповеди!

— Е, ето — заврши поп — то је та моја беда и невоља која ме је чак и до духовног суда довела. А, ето, и сами видите да нисам ни мало крив, него попадаја и онај Радоје Крња!...

И сестричина и госпа-Мара слатко се смејале поповој причи те, видећи да им то прави задовољство, поп хтеде још неке такве ствари да им исприча,

Али се у том раздра Сима, који је досад мирно у једноме крају миндерлука спавао. Он је данас целог дана имао кондицију за пет динара кирије, па дошао кући уморан и одмах заспао те се једва пробудио.

— Сад си нашао да се пробудиш! — наљути се госпа-Мара и узе Симу у наручје.

— Дајте га мени! — вели поп.

— Како, зашто ви? — вели му сестричина.

— Ако, ја волим децу!

И узе поп покрштенога Симу на колена и, не слутећи у томе часу да је то онај исти Милић кога је он крстио у цркви прелепничкој, који му је некада толико брига задао, којег је он носио под мантијом и којег је тако рећи породило. Кад би то поп слутео, он би у овоме тренутку морао осетити грижу родитељске савести.

Али, позната је ствар, да има романа у којима се не појави грижа савести. Како би попу, у очи суђења које ће сутра у духовном суду имати, грижа савести била један велики терет и сметња, то је писац одлучио да се у овоме роману уопште нигде не појављује грижа савести.

Услед те одлуке пишчеве, Сима је мирно седео на колону попу, а поп га нихао и забављао.

— Лепо дете! — вели поп.

— Мора да му је лепа мајка.

— А зна ли му се мајка?

— А ко ће је знати. Не зна му се ни мајка ни отац.

— Боже мој — узе поп размишљати — што ти је судбина. Тако расте и не зна ни ко му је отац ни ко мајка!

И у том тренутку среташе се погледи Симин и попов, али нити је Сима слутио да се налази на родитељском колону, нити је поп слутио да ће се ма кад у животу срести са Милићем, са којим се за увек растао. Међер ипак стоји оно што наш народ вели, да се само планине не сретају, а живи се људи сретну ма кад тад у животу.

Кад се Сима успавао, мало је друштво наставило фамилијарно вече око стола и поп, како је мало час навикао да држи дете на коленима, приуче сад сестричину, нашта госпа Мара дрекну:

— Кажем ја да сте ви нека лола. Ама мене моје карте никад не варају!

Веселе је трајало све док се и последња кап вина није испила. Када су легли, поп је тек доцкан у ноћ заспао. И, ма да је слатко спавао, те ноћи је чудан сан уснио. Као седи он у трамвају, а прилази му кондуктер. Али тај кондуктер нико други није него митрополит. Па као кондуктер тражи му карту и поп му је даје, али место да му карту цвикује а он му оним кондуктерским кљештицама откида крај од браде.

— Рђаво предсказање! — хукну поп ујутру кад се мауран пробуди и крете у суд.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ ШЕСТА

У којој морал побеђује, а зло бива кажњено,
као што је ред при крају романа.

Обичај је при писању романа да писац поведе читаоце и води их најпре по разним местима кроз разне догађаје, води их, води, води, води, па тек почне уједанпут новом главом: „Вратимо се за часак, драги читаоци, ту и ту!” А то ту и ту, то је оно место у коме је роман почео. Ја сам на тај обичај писаца романа сасвим заборавио, али добро те сам се сетио бар сад, пред крај, те да не завршим роман огрешивши се о правила за писање.

Дакле, драги читаоци, вратимо се за часак у село Прелепницу.

Ми смо се са нашим познаницима попом, кмегом и Јовом дућанцијом опростили у четрнаестој глави овога романа, односно у канцеларији адвоката Фиће, коме су они предали општинско дете те скинули с врата једну тешку бригу.

Браћајући се пешке у село, а без терета који су носили и на руци и на души идући за варош,

они су сад водили безбрижне разговоре о свему и свачему.

— Баш добро те се намерисмо на Фићу. Паметан неки човек! — вели дућанџија.

— Ама није само паметан, него и вешт човек! — додаје кмет.

— А што се капетана тиче — вели поп — право да ва.1 кажем, није ми се много свидео.

— Он теби, кмете, као да помену неку комисију.

— Јест! — учини кмет и почеша се за врат.

— Ал' кад оно рече да ће нас ноктом поубијати као бувице, баш је тебе погледао, попе!

— Ама што мене! — брани се поп. — Погледао нас је све редом!

— А шта оно рече кад хтедосмо да пођемо? — упита дућанџија.

— Вели — досећа се поп — „па немојте сад, чим пређете праг, да заборавите да сам вас спасао једне велике беде.”

— А шта му као значе те речи? — пита кмет.

— Шта значе? Значе то, сад о Ускрсу да му ја пошаљем једно јагње, па о берби да му ти, Јово, пошљеш једно два акова вина, па тамо пред Божић да му ти, кмете, отераш једног угојеног вепра. Ето, то значе ако ниси знао!

— Па јес' то! — домишља се кмет. — Само, овај, ти себи јагње, а мени вепра, попе. Неће бити тако право.

— Него како? — изребри се поп. — Шта ја могу из таса црквеног! Једва колико пиле да купим, а ти, друго, имаш у каси порез, па имаш прирез, па лако ти је дати вепра капетану.

— А мени разрезасте два акова вина, као да имам виноград! — гунђа бакалин.

— Ти да ћутиш! — вели му кмет. — Ти ћеш то на кантар да истераш. Бољи ти виноград не треба.

Ето тако разне разговоре воде они и враћају се у село, а кад стигоше тамо, испричаше најпре све опширно ћати како је и шта је било и ћати се допаде што се ствар тако свршила.

И сад настаде у селу миран и тих живот и свако се предаде своме послу. Једино још ако би Радоје Крња лануо што у механи о ономе што је било, иначе сви су остали већ заборавили.

Кмет запео у судници, дућанџија не избија из дућана, да накнади што је продангубио и што се истрошио око оног детета, а поп Пера опет се сетио цркве те, као оно пре, почео о сваком свецу да држи проповеди.

И све је лепо ишло, како је и Богу и људима угодно. А у благодети и у доброти човек обично заборави на невоље које је претурио преко главе, те није ни чудо што и поп Пера, и кмет, и дућанџија сасвим заборавише на оне капетанове речи: „Па немојте сад, чим пређете праг, да заборавите да сам вас спасао једне велике деде!“ Прође Ускрс, а поп не посла јагње; прође бер-

ба, а дућанџија не посла вино; а прође и Божић а кмет не отера вепра, као што су се договорили и међу собом разделили, кад је оно још било вруће под ногама.

Али, ако су поп, кмет и дућанџија и заборавили, није заборавио капетан, и, једнога дана, паде у село писар срески, сјаха коња пред општинском судницом, уђе унутра и посла бирова да му дозове кмета и ћату.

— Кмете, дедер дајдер ми књиге да видимо колико имамо прибраних пореза а колико приреза?

Као што је познато, кмет је на те ствари био тугаљив као петнаестогодишње девојче, те чим писар помену порезу и књиге, а он одмах доби грчеве у стомаку и седе на столицу па погледа очајно у ћату.

— Дедер, кмете, дедер! — наваљује писар, а кмет као још би мало хтео да се одмори колико да га прођу грчеви.

Најпосле зину и кмет, вели:

— А што ће нам, господине, да прегледамо књиге те да се мајемо. Ево да отворим касу па да пребројимо, што је ту је, у каси!

— Нека, нека, — вели писар — дај ти мени књиге!

Дабоме, кмет није могао да одоле наваљивању писаревом, него извади из фијоке књиге и даде му, додајући:

— Ти ћеш, господине, много посла да имаш ту, па ћеш се задржати и до подне. Него да ја тркнем да наредим да се закоље једно сисанче, таман до подне да стигне да се испече.

— Нека, нека, — вели писар — за час ћу ја бити готов. Немој ти нигде да се мичеш одавде!”

Е, то: „немој ти нигде да се мичеш одавде!” никако се не допаде кмету и он опет осети као да га неко голица по телу и опет као доби грчеве и опет погледа очајно у ћату.

А ћата оборио главу па нити гледа у писара нити у кмета, него као задубио се у своја акта.

Писар срески поче гласно да сабира:

— Седам и четири једанаест, пет и девет четрнаест, шест и једанаест седамнаест...

Кмет седи на столици и понавља шапћући: „једанаест”, „четрнаест”, „седамнаест”, а мути му се у глави и магли му се пред очима и све му се неке чудне слике приказују. Једанаест му изгледа као виле, којима хоће неко да га набодје; четрнаест му изгледа као велики, огроман камен, који се ваља на њега, а седамнаест му изгледа као нека суха, коштуњава рука која га је дохватила за гушу. А кад у сабирању срески писар рече: четири хиљаде, седам стотина и двадесет и један, он осети како га један огроман нокат притиска свом тежином својом и осети како пуче он, кмет, као што бувица пукне под ноктом.

— Чујеш, кмете! — пробуди га глас писарев.

— Чујем, господине! — трже се он.

— У каси треба да имаш четири хиљаде, седам стотина и двадесет и један динар.

— Треба! — вели кмет.

— Па отвори, кмете, да пребројимо!

— А што ћемо да бројимо — вели кмет — толико ће да буде, не може ни десет пара више да буде. Него, 'ајде, господине, да ми прикољемо једно сисанче па да ручаш.

— Ручаћемо, кмете, само да свршим. Пребројаћу ја то за десет минута.

— Па јест, што кажеш!

— Него, дедер, кмете, отвори касу.

— Ама зар баш хоћеш да бројиш?

— Хоћу, боме.

— Ја велим — поче да отеже кмет — толико је колико си казао, нашто ти да бројиш?

— Ако, дај ти, отвори!

Дабоме, кмет ни овога пута није могао да одоле наваљивању писаревом, него извади из кесе кључеве и отвори касу. Писар извади отуд сав новац на сто и поче да броји, а кмет опет седе уморан на клупу и понова осети како га неко голица по телу и као неке грчеве у стомаку. Писар очас би готов са бројањем па диже главу и вели:

— Па кмете, овде има три хиљаде девет стотина четрдесет и један динар.

— Баш толико! — вели кмет — ни паре више ни паре мање.

А где ти је још осам стотина осамдесет динара?

— Ту ће бити, опет ће ту бити! — гуче кмет као гугутка.

— Овде није, кмете! Знаш ли ти, ћато, где су ове паре?

Ћата диже главу и заусти, те мал' не каза оно своје: „Чуће се то у своје време!”

— Е, кмете, брате и роде — вели писар — дедер ти да ми овде напишемо један протокол и једно саслушање и...

И кмет у томе часу поново осети како пуче она бувица под ноктом капетановим.

Шта је даље било у општинској судници не знамо, тек мало час отрча из општине Среја биров те зовну Аксентија Ђокића, најстаријег одборника. Њему писар предаде да врши дужност председника општине, а он са кметом и са неким актима одоше у варош.

Ћата после, предвече, у механи, а уз ракију коју је Радоје Крња плаћао, овако је причао:

— Партијска страст! За пра Бога човека одведоше, из партијских разлога. Хтеде писар и мене да закачи, али ја њему песницу под нос, па велим: „Знам ја, господине, законе исто толико колико их и ти знаш, а знам и нешто више јербо сам живео у иностранству где не сме власт тако олако да насрће на грађане!”

А је л' му много нема у каси? — пита Радоје Крња.

— Па, тако седам стотина осамдесет динара!

— Ау! — учини Радоје и наручи ћати још један полић ракије.

— Пита мене писар срески: — наставља ћата — Шта је ово, господине ћато? То се у администрацији зове дефицит, велим ја њему. Јест тако је, ћато, вели писар па записује реч по реч како је од мене чуо.

— А шта му је то дефицит? — пита Радоје Крња.

— То се тако зове у администрацији — вели ћата, а, видиш, мило му баш да понови ту страну реч. — Дефицит ти је то: кад погледаш у књиге, а оно имаш пара; кад погледаш у каси, а оно немаш паре. Ето, то ти је!

Ето такви се разговори водили и то вече и сутрадан и много дана затим, јер како оно оде кмет са писаром и не врати се више у село. Осудише га због партиских страсти на две године робије и одведоше у Београд.

Не прође мало времена па и ћата изгуби вољу да остане у општини. Вели:

— Идем ја опет у Немецку, тамо ме цео свет поштује и цени!

И даде оставку, па се диже једнога дана и оде, никоме не казујући на коју ће страну, али сви осташе у уверењу да је отишао у Немецку.

И то некако пође једно за другим, као да удари нека болест или помор. Тек што се о кмету у селу сасвим и престало да говори, тек га заборавили а оно се деси нешто друго, о чему ће Прелепница још дуго и дуго говорити.

Једно јутро поранио Радоје Крња пре зоре, те кренуо у село Крмане неким послом. Кад тамо, на крај села, а он спази попа како се полако, обазриво и, осврћући се на све стране, пење уз једне леве станице на нечији таван. Зачуди се Радоје Крња томе и стаде у себи размишљати:

— Да кажеш да је добар домаћин пошао да обиђе таван, неће бити, јер онда би се пео на свој таван, а не би на туђ; да кажеш да је као свештеник пошао да одслужи јутрење, опет неће бити, јер нити је досад било нити ће бити да се на тавану служи јутрење.

Па како је Радоје Крња већ од онда, због Анике, имао зуб на попа, он ти брже боље напусти пут за Крмане и врати се журно у село те право у попадије, коју баш затече да се нешто маје по дворишту.

— Добро јутро, пошо! — вели јој с плота Радоје.

— Бог ти добро дао, Радоје! — одговара му попадија.

— Је ли дома поп? — пита даље Радоје.

— А није, боме, поранио те отишао на јутрење.

— Ама на јутрење, зар?

— Јест! — вели попадија.

— А откад то он служи јутрење на тавану?

— Каквом тавану? — чуди се попадија.

— Па ја га малочас видех, пење се на таван код оне Живке Здравкове!

— Које Живке Здравкове? — ишчуђава се попадија.

— Па оне, де, што је у ње Стана, знаш, она девојка што се вукла по вароши због оне њиве.

Писну попадија као љута гуја, па дочепа једне виле, које јој се нађоше при руци, те у два корака искочи из дворишта на пут.

— Ама виде ли очима, тако ти Бога? — запита још онако у трку Радоја.

— Виде, но! — тврди он, а попадија одлете као змај низ пут.

Гледају је сељаци, па се осврћу за њом и чуде се, али се не чуде за дуго, јер ево га слази за њом Радоје и објашњава им свима:

— 'Ајте, људи, за мноме да видите чудо невиђено. Поп служи јутрење на тавану, а попадија ено жури да му припали кадионицу.

— Ама шта говориш, човече — ишчуђавају се сељани, али опет их копка да виде шта је, те остављају чак и посао за којим су и иду за Радојем.

А кад се већ придружише троје и четворо, онда ништа лакше но да се искупи више но што си мислио. Па не само људи него и жене приђоше, те

се направи читава гомилица која крете тамо где се несрећа дешавала.

А кад тамо, цела гомила стала па гледа у таван, а горе по тавану нека тутњава као да се читава војска разиграла. Не види се ништа, али се чује по гдекоји узвик и врисак. Час чујеш мушки глас: „Не удри, тако, по Богу!”, а час женски: „Несрећо, кучко, овако ћу ја теби!”

После се као утиша мало, па се појави поп низ лествице, али ни онај поп ни дај Боже! Подерана му мантија те висе крпчићи, чита згужвана као лепиња, а почупана му брада с једне стране, те му се зацрвенео образ само што крв не шикне.

Мало час па се појави низ степенице пападија са пребијеним вилама у руци, а она трећа, Стана, не хтеде ни да сиђе с тавана него остаде тамо и завуче главу у сено, проклињући час и кад јој паде на памет да се исповеди, али тешећи се бар тиме, што ће после ових батина извесно престати да је муче рђави снови.

Разуме се, да поп ни добро јутро није назвао онима што су се искупили крај лествица, већ их само попреко погледао па дунуо као да га је ветар понео.

— Ко би рекао, браћо — вели Спасоје Томић — да је наш поп тако брз и хитар!

— Ма ништа то, Спасоје — додаје други — био би и ти хитар да су ти се разбиле виле о леђа.

Него, видосте ли ви да се он горе на тавану обрија без сапуна?

— 'Ајте, људи, за мном у механу, ја плаћам ракију! — нуди Радоје Крња, уживајући да се и даље воде такви разговори.

А нису ни дошли до кафане, кад тамо искупили се други и већ разговарају о томе. Планула брука по селу као да си је општинским доброшем огласио. Све што поранило да крене на рад, застало па и не мисли поћи, него искупила се гомилица овде, наред друма, искупила друга онде, једни у кафани, други пред капијом, трећи наред друма, па све то гласно говори о ономе што се десило и гласно се смеје. И бруци није било краја ни тога ни идућих дана. Говорило се и у механи и на друму, и у општини и на њиви, ама где год су се само двоје срели, ни о чему другом нису говорили.

А поп са пола браде завукао се у собу па нити излази у село нити сме у цркви службу да служи.

Деси се још, у то време, те умре неки Раја Јањић, па поп нема куд него мора да га опоје, јер не може се тек човек неопојан сахранити. Е, можете већ мислити каква је то пратња била! Слегло се и мало и велико, али не зато да ода част покојнику, јер покојник је био некако зао човек и у завади са многима; него се слегло село да својим очима види попа, који дотле није никако излазио.

И онда, разуме се, то није била пратња каква приличи једном хришћанину, него једна смејурија, да је свако због тога осећао грех на души и три пут се до гробља прекрстио шапућући у себи „Опрости ми, Боже!”

А поп Пера, и ако је сунце припекло, завио неки женски шал око врата па га с једне стране подигао чак до увета (а то је она страна са које нема браде) и пева за покој душе Радојевне, али не пева онако гласно, као што је некада, него више шиче као гусан. И иде смерно као невеста на венчање и гледа у земљу као девојче кад првипут погледа очи у очи момка.

А та попова брука, разуме се да није остала само у селу Прелепници, но о њој пође прича и даље по другим селима, а Радоје Крња се, боме, поста-рао те је она отишла и у срез, а из среза, управо из среске канцеларије, оде брука и пред духовни суд београдски. Због тога, поп Пера је неколико пута морао ићи и окружном проти на нека саслушања, ислеђења, допуне ислеђења, док се све не сврши тиме што га позваше у Београд на суђење.

Тако освану поп једнога дана у Београду.

С оне голе стране никло му мало нове браде, ону другу страну поткресао, те тако опет дошао на око приличан. Од ствари понео је мало преобуке и три заклана и лепо очишћена сисанчета, за чланове духовнога суда. Дошао је нарочито три и чети-

ри дана раније пре суђења да обиђе чланове, да промери прилике и помогне се већ како буде могао.

Како је до дана суђења имао довољно времена, поп је кренуо једно јутро да испуни једну од дужности, коју му је налагала и његова парохијска савест и пријатељска обавеза. Знајући за онај обичај, да робијашима и болесницима ваља понети понуде, поп је купио три пакла дувана и кренуо у горњи град да обиђе кмета.

Дирљив је то састанак био и врло живописан, јер су се у загрљају нашли поп у црној мантији, исцепаној на тавану, и кмет у беломе робијашком оделу, које му је у осталом врло лепо стајало. Загрљај је дуго трајао. Ко зна да се у томе тренутку нису и један и други сетили онога доба, кад се оно завадише, те кад кмет рече попу:

— 'Ајд, 'ајд, попе, нека смо живи и здрави, ал' дочекаћу ја да те видим обријана! Нашто поп тада одговори:

— Не знам, шта може бити на овоме свету, ал' да ћу ја дочекати теби да видим букагије на ногама, то знам као што знам оченаш!

И, ето, сад се грле, кмет у робијашком оделу, а поп уочи дана када ће га обријати.

Поп се дуго задржао у кмета, јер га је кмет најпре на широко питао о селу и о људима и приликама тамо, а затим му је причао све своје планове за будућност. Вели:

— Чим се будем вратио са робије, кандидоваћу се за народног посланика.

Затим се поп опростио и пошао да обиђе једнога од чланова духовног суда. Ускочио је у трамвај баш код Калимегдана и, можете мислити како се изненадио, кад му је пришао кондуктер да му наплати карту. Место плаћања он скочи и загрли кондуктера.

— Ама ти, ама, Бога ти? — узвикује изненађен поп.

— Па ја, знаш, пошао у Немецку — вели му ћата — ал' ме овдашња електрична централа окупала, па вели: „Јок, да останеш овде, требаш ти нама!“ Ја кажем централи: „Ама морам да идем у иностранство!“ Али централа окупила, окупила, окупила, па, ето, остадох!

Поп се двапут возио до Дорћола и натраг, а све у разговору са ћатом, који га је и упутио да иде картари, госпа-Мари, која ће му од речи до речи рећи шта ће му се десити и како ће му се суђење свршити.

Ето, тако су на крају овога романа прошли поп, кмет и ћата, а све због оне речи: да Бог ни-ком дужан не остаје.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ СЕДМА

Коју ће читалац врло радо прочитати пошто је то последња глава овога романа.

Како је ово последња глава овога романа, то би по правилима, по којима се романи пишу, на крају ове главе требало „њих двоје” да се узму. Е, али које двоје ја могу на крају венчати кад се некако тако десило, услед разних догађаја, да је готово немогућно задовољити то тако важно и основно правило за писање романа? Не могу тек ваљада удесити да се узму Аника и поп Пера; не могу зато што се не зна и дан данас где је Аника, а и зато, што је поп поп и што има живу жену. Не могу се узети ни г. Риста полицај и госпођа Ленка Петровић, она што му је додала кључ кроз прозор, јер и госпођа Ленка има жива мужа. Не могу се узети ни г. Васа Ђурић, писар масеног одељења, и госпођа Милева удовица, јер госпођа Милева, која је онако вешто сакрила г. Васину ципелу, ено је још у Пожаревцу, у казненем заводу. Не могу се узети ни Тома богослов, човек онако јаких

чустава и Огњена Марија, јер је Тома потпуно напустио глумачку каријеру и, ено га сада држи леву певницу у палилулској цркви, свршава четврти разред богословије и мерка парохију. Не могу се узети ни Пера-Отело и Перса-Дездемона, јер су се, после оне језовите трагедије која се међ њима десила, за увек растали и никад се више нису срели. Не могу се узети ни Елза, ћерка Јулијане пуцерке и штајгер из ватрогасне чете или можда бандиста из седмог пешадијског пука, јер услед познатог догађаја, који је г. Сима замислио у својој машти, та се љубав завршила тиме што је Елза добила песницу у леђа. Не могу се узети на учитељ музике и свастика Јове шнајдера, јер се измеђ те љубави испречила и она фатална цедуљица.

И онда, ко би се могао узети на крају ове главе? Нико, нико! И писац јако сажаљева немогућност да своје драге читаоце у том погледу задовољи.

Остаје му, дакле, једино, да судбина троименог општинског детета заврши овај роман.

Милић, Недељко или Сима, као што се зна, још је увек код госпа-Маре, којој је он био дат само на месец дана, привремено, док се не образује друштво за нахотчад. Али, док су се конференције и седнице држале, док су ужи одбори реферисали ширим одборима, док се прибрао материјал, док су се држале опширне, дуге и ватрене дебате за поједине запете, док на заказане скупове није долазио довољан број чланова да би се заказивали дру-

ги скупови на којима ће се решавати са онолико чланова колико их буде дошло; док су се мењала правила и бирале привремене и сталне управе, време је пролазило, пролазили су дани, пролазили месеци па и године.

Госпа-Мара није протестовала што се ствар тако отеже, јер је њој господин Сима редовно из свога џепа плаћао за издржавање детета, а мали Сима јој је лепо привређивао, јер га је и даље редовно давала под кирију.

За то време, разуме се, да је мали Сима растао, добио зубе, почео да говори, проходао, и, боме, дорастао те се умешао међу палилулске мангупчиће. Кад се још узме у обзир да у Палилули деца, како женска тако и мушка, много раније сазревају но у осталим крајевима престонице, онда ће се тек моћи разумети зашто се десило оно што ће те десити на крају овога романа.

Једнога дана, дакле, пошто су све претходне радње завршене и све сметње уклоњене, позове господин Сима Недељковић прву редовну седницу управног одбора. На тој седници господин председник, сем осталих тачака дневног реда, изнесе и то: да једно дете већ две и по године нестрпљиво чека на образовање овога друштва. Одбор једногласно закључи да се том нестрпљивом детету што пре изађе у сусрет и да се оно прими као питамац број један „Друштва за находчад“. Господин Сима Недељковић председник и још један од-

борник лично се приме да ту одлуку саопште кандидату и крену се, после седнице, кући госпа-Мариној.

Можете већ замислити како су се господин председник „Друштва за нахотчад” и господин одборник згранули, кад су од госпа-Маре чули поражавајућу вест да је општинско дете побегло.

— Како, забога? — учини господин Сима и плесну се шакама, а зној га обли по челу и задрхта му родитељско срце у грудима.

— Е, тако, господине! — вели госпа Мара. — Било је грдно немирно и неваљало; да сам имала сто очију, не би’ га могла сачувати.

— Ама да се није где год сакрило? — блесну пред очима господин Симиним последња нада, и, у својој родитељској бризи, би готов да га потражи у подруму, на тавану, у кокошарнику и по свима местима где се неваљала деца крију.

— Није, него је баш побегао; казао је он мени два три пута да ће побећи!

— Па јесте ли га тражили? — пита узбуђено претседник „Друштва за нахотчад”.

— Како да нисам — вајка се госпа-Мара — и по кући и по комшилуку. Ишла сам и у поље и полицији сам пријавила. Ево, данас је четврти дан како ока нисам склопила због њега.

* * *

И тако је општинско дете утекло!

Утекло је од госпа-Маре, која га је неговала као рођена мајка; утекло је од свога добротвора господина Симе Недељковића; утекло је од „Друштва за нахотчад” које је њега ради и образовано; утекло је од вас, драги моји читаоци, који сте са толико љубави пратили његову историју; утекло је и од мене, писца, коме је дало материјал за читав овај роман.

И шта ћемо сад без њега?

Остаје ми једино, драги моји читаоци, да вам дам часну реч да ћу учинити потеру за том лолом и, ако га само нађем, обећавам да ћу наставити овај роман.

— Крај —

САДРЖАЈ

	страна
Глава прва	7
Глава друга	13
Глава трећа	20
Глава четврта	27
Глава пета	36
Глава шеста	45
Глава седма	50
Глава осма	55
Глава девета	57
Глава десета	64
Глава једанаеста	72
Глава дванаеста	79
Глава тринаеста	91
Глава четрнаеста	103
Глава петнаеста	113
Глава шеснаеста	121
Глава седамнаеста	128
Глава осамнаеста	134
Глава деветнаеста	143

	страна
Глава двадесета	151
Глава двадесет прва	156
Глава двадесет друга	164
Глава двадесет трећа	177
Глава двадесет четврта	188
Глава двадесет пета	197
Глава двадесет шеста	208
Глава двадесет седма	218
Глава двадесет осма	227
Глава двадесет девета	239
Глава тридесета	251
Глава тридесет прва	257
Глава тридесет друга	266
Глава тридесет трећа	278
Глава тридесет четврта	288
Глава тридесет пета	296
Глава тридесет шеста	309
Глава тридесет седма	324